

MÁSODIK RÉSZ.

A MOHÁCSI VÉSZTŐL A LEGÚJABB KORIG

IX. FEJEZET.

A TÖRÖK HÓDÍTÁSOK IDŐSZAKA SZULEJMÁN HALÁLÁIG.

Források. *Kézikönyvek:* Horváth Mihály és Szalay László magyar történelmei; Szilágyi Sándor «A magyar nemzet története» (milleniumi kiadás); Szilágyi Sándor: «Erdély története». *Kütfők és monografiák:* Salamon F: Magyarország a török hódítás korában; Jászai: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után; Salamon F.: A magyar kir. szék betöltése; Mikó: Erdély különválása Magyarországtól; Fraknoi: Magyar országgyűlési emlékek; Szilágyi: Erdélyi országgyűlési emlékek; Magyar török kori államokmánytár; Brüsszeli okmánytár; Thury József: Török írók; Veráncsics Antal művei; Forgách Ferencz: *Rerum ungaricarum sui temporis commentarii*; Istvánffy Miklós: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.*; Gyulaffi Lestár följegyzései; Heltay Gáspár: *Magyar Krónika*; Tinódy Sebestyén históriás énekei. *Köszeg ostroma:* Chernel, Köszeg város története; Pauler: *Jurisics Miklós*; Csergheó: *Die freiherrlichen Linien des Hauses Jurisics*; Értekezések az öst. Archiv, öst. Mil. Zeitschrift, öst. Geschichtskunde stb. folyóiratokban. *Martinuzzi:* Horváth Mihály, Frater György élete; Utjesenović, ugyanaz; Barabás, ugyanaz s még több más mű. *Értekezések:* Ezek száma igen nagy, minélfogva itt föl nem sorolhatók; a tanulmányozónak ezen, és a következő időszakokra nézve a Századok, Hadtörténelmi Közlemények, Történelmi Tár, Erdélyi Múzeum stb. című folyóiratokat és a Történelmi Életrajzokat is át kell nézni. A Hadtörténelmi Közlemények 1895-96-ik évfolyamai különben ezen és a következő fejezetre részletes repertoriumot tartalmaznak.

Az ellenkirályok harcjai.

A kettős királyválasztás. Az ellenkirályok foglалásai. A mohácsi csata fordulópontot képez Magyarország tör-

1526.

1526. ténétében, mely ez időtől fogva megszűnt önálló, független állam lenni. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy e fordulatot maga a csata, vagy annak közvetlen következményei idézték volna elő. A Mohácsnál szenvedett vereség kétségtelenül súlyos volt, de sem katonai, sem politikai következményei nem valának; az ország elvesztette *egyik* seregét, de nem veszített területi épségéből, állami függetlenségéből, az ellenség nem rótt az országra súlyos terheket, nem tartotta egy talpalatnyi földét sem megszállva. Egy nagy, az országot megreszkettető vihar volt a mohácsi csata, mely elsodort erős tölgyeket és ifjú csemetéket — de egyéb semmi; fontossága kisebb Nándorfehérvár elvesztésénél s a vereséget, valamint a lesújtó erkölcsi hatást Magyarország még könnyen kiheverte volna.

Magánál a csatánál súlyosabb veszteség volt a *király halála*. Nem mintha a gyöngye II. Lajos lett volna az ország legfőbb támasza, de elvégre is királya volt Magyarországnak, s ha életben marad, talán sikerül neki, a borzasztó leczke után, az ország pártos elemeit a haza védelmében egyesíteni, a nemzet erejét szervezni, ellenállásra képesse tenni. De ő a csatatéren maradt s Magyarországnak nem volt — mint a várnai csata után — Hunyadi Jánosa, a ki az ország kormányát erős kézzel megragadja s a szenvedett iszonyú vereségből új erőt merítve, az országot egy újabb katasztrófától megóvja.

Ennek az ellenkezője történt. A király halála fölszabadította a pártszenvedélyeket s az ország nagyjai, talán épen azért, mert a mohácsi csatavesztés katonai következményeket maga után nem vont, az országot ért súlyos csapásról mintegy megfeledkezve, egész erővel fogtak a pártküzdelmekhez, melyek első következménye a nemzet szétszakadása, az ország fölbomlása volt.

Bármennyire el kell is itélnünk azt, hogy az ország e nagy veszedelmében, a midőn az egyetértésre a legnagyobb szükség lett volna, az ország főurai és nemesei pártokra szakadva egymásra törnek, még sem szabad ez idők embereit föltétlenül és egyoldalúlag a hazafiatlanság vádjával illetnünk. A haza javát, függetlenségének és területi épségének megoltalmazását akarta mindegyik párt, de nagy nemzeti szerencsétlenség volt, hogy az oltalmazás módjára és eszközeire nézve a pártok egymással megegyezni nem tudtak.

Az egyik, az úgynevezett *német* párt, a hatalma delelőjén álló német-római császárság szövetségében és pártfogásában kereste az ország megmentésének, megtartásának eszközét, s a megüresedett trónra V. Károly császár és Mária özvegy királyné testvérét, **Ferdinánd** osztrák főherczeget jelölte, azon biztos várakozásban, hogy a hatalmas császár, kinek birodalmában a nap soha sem megy le, öcsse magyar királyságát — már csak a Habsburgok örökös tartományai érdekében is — a török ellen egész erejével megvédelmezendí.

Ezzel szemben a *nemzeti* párt, utalva arra, hogy az országot a külsegély soha meg nem oltalmazta, sőt sokszor annak romlását idézte elő s félve attól, hogy az idegen hatalom előbb-utóbb az ország függetlenségére maga is veszedelmes leend, a *nemzeti királyság* eszméjének hódolt s az országot — mint a Hunyadiak korában — saját egyesített erejével vélte legbiztosabban megoltalmazhatónak. E párt a tokaji gyűlésben a trónra **Szapolyai János** erdélyi vajdát, a leghatalmasabb és leggazdagabb főurat jelölte.

A jelöltek közül Szapolyai János volt a mozgékonyabb s egyrészt Mária özvegy királyné kezének elnyerésére, másrészt a magyar szent korona és az ország főbb várai és városai birtokba vételére törekedett. A királyné kezét ugyan el nem nyerte, de birtokába került a korona, melynek különben Perényi Péterrel öre volt, vezérei közül pedig Kun Kocsárd elfoglalta az ország fővárosát, **Budát** és **Esztergomot**, Bakics Pál az ős koronázó várost, **Székesfehérvárt**. Szapolyai János Tokajból Budára, onnét pedig Székesfehérvárra ment, hol november 9-én a szerencsétlen II. Lajos királynak a Csele-patakban föltalált holtestét ünnepélyesen a királyi sírboltba tétetvén, a következő napon a királyválasztó országgyűlés által, az 1505-ik évi országos határozat alapján, mely szerint Ulászló fiörökösének halála esetére jövőben királylyá soha idegen fejedelem, hanem csakis született magyar választható, még inkább pedig Verböczy István hathatós ajánlására, királylyá választott és november 11-én Szent István koronájával ünnepélyesen megkoronáztatott.

Az időt azonban Ferdinánd sem töltötte tétlenül, s minden eszközt fölhasznált, hogy pártját, melynek élén Báthory István nádor állott, növelje, híveinek nagyobb összeg pénzen kívül hivata-

Buda.
Esztergom
Székes-
fehérvár.

1526. lokat és birtokadományokat biztosítván. E párt a királyválasztó országgyűlést november 25-ére Komáromba hirdette, miután azonban János király **Komáromot** és **Tatát** Frangepán Kristóf tanácsára Ráskay Gáspár által elfoglaltatta, azt november 30-ára Pozsonyba hívta össze. A párthívek lassú gyülekezése következtében Ferdinánd királylány választása csak december 16-án mehetett végbe; a koronázásról ellenben, bár a kapzsi Perényi, ki a szent koronát mindjárt a székesfehérvári koronázás után birtokába kerítette, időközben Jánostól Ferdinándhoz pártolt, egyelőre szó sem lehetett. Kevéssel ezután Ferdinánd Horvátországban is megválasztatott, Tótországban ellenben királylány Szapolyai János kiáltotta ki.

Győr.

Ferdinánd hadai már korábban megszállották Győrt, nagy számban voltak továbbá Pozsony környékén, de a pozsonyi várat Bornemissza át nem adta.

János királyt Frangepán Kristóf folyton unszolta, vezetne hadat Ausztriára, ez levén a legbiztosabb védekezés Ferdinánd ellen; de Szapolyai János ezt tenni egyelőre még vonakodott, s előbb diplomáciai úton a külföld támogatását igyekezett megnyerni, mi követeinek úgy Velenczében, mint Franciaországban, Angliában és Bajorországban sikerült is. Zsigmond lengyel király pedig a békés megegyezésre közbenjárását ajánlotta föl, Olmützbe mindkét fél követeit konferenciára híván össze.

A fegyveres mérkőzés mindazonáltal el nem maradhatott és erre mindkét fél készült is.

526—1527.

Csernovics Iván czár fölkelése 1526—1527. Alig vonultak ki Szulejmán hadai az országból, a Temesmegyében lakó szerbek vagy rácok közt egy «próféta» tünt föl, kit a nép, a bal szemétől lába fejéig egész testén át húzódó fekete sáv után «*fekete ember*»-nek nevezett s kinek egyrészt «isteni küldetést» tulajdonítván, másrészt őt a régi rác deszpoták ivadékának tartván, a szlávok fölszabadítójának tekintett, s ennek folytán mellé tömegesen sereglett. E proféta, ki magát **Csernovics Nenád (Iván)** czár-nak nevezte, azon időpontban, midőn Szapolyai János királylány választatott, Lippa tájékán már mintegy 12—15,000 főnyi «keresztes had» fölött rendelkezett, s bárha e tömeg csak gyülelész, rosszul fegyverzett, fegyelmezetlen nép vala, Szapolyai János

mégis czélszerűnek vélte Ivánt pártjára vonni, s miután a «czár» neki hűséget esküdött, hadát a nemesség és a föld népe által elhagyott Bácsmegyébe küldte, hogy a Duna-Tisza közét és a Szerémséget a török ellen megvédelmezze. 1526—1527

Csernovics Iván 1526 október végével vonult hadával Lip-párról Bácsba, s a falvakat, nemesi kastélyokat megszállván, **Szabadkát** is elfoglalta, most már azon eszmével, hogy a Duna, Tisza és Maros közében önálló és független rácz fejedelemséget alapít. Szabadka.

Hadát rablás útján kielégítendő Iván engedélyt kért, hogy Ferdinánd tartományaiba törhessen, de — bár ezt Radics Bosits naszádos kapitány is tanácsolta — János király az engedélyt megtagadta, minek következtében Iván a magyar nemességet fosztogatta; miután Szapolyai János e kihágásokat megakadályozni nem tudta, vagy nem akarta, Szabadka ura, *Enyingi Török Bálint* szándékozott, Bánffy Jakabbal szövetkezve, Ivánt megfékezni. Ámde Szapolyai János a czárt a veszedelemről értesítvén, ez Török támadását **Szabadkánál** készen várta s számosabb csapataival Szabadka, Török Bálint fölött diadalt aratott. Csernovics Iván ezután **Temesvárt** és Csáky László várát, **Csomát** dúlván föl, a temesmegyei Csoma, nemesség támadt a ráczokra; az **Apáti** mellett vívott ütközetben Apáti, azonban ismét Iván lön győztes. De míg a czár e győzelem után Temesben és Torontálban dült, Török Bálint **Szabadkát** éjjeli rajtaütéssel visszafoglalta. Szabadka.

Iván nem kísérelte meg Szabadka visszavételét, hanem 1527 február havában **Szegedet** támadta meg s foglalta el, ezt tevén az Szeged, új fejedelemség székhelyéül.

E közben Ferdinánd is megnyerni kívánta Iván czárt s neki a szerb deszpotaí czímet és Brankovics György hajdani birtokait igérvén, valóban pártjára térítette. Ez végre fölhyította Szapolyai János szemeit s végre elhatározta a «czár» megsemmisítését. Parancsot adott tehát *Perényi Péter* erdélyi vajdának, hogy a «lázado paraszt» ellen hadat vezessen. Ámde Iván czár a vajda seregét május első napjaiban Aradtól délre **Szöllősnél** váratlanul meg-Szöllős, rohanta s szétverte; maga Perényi is csak nehezen menekült.

A szöllősi csata után Iván hada betört Erdélybe és egész Szászvárosig dült, majd körülzárta **Temesvárt**, melyet azonban Temesvár, megvennie nem sikerült.

1526—1527.

A czár serege e közben 30,000 főre szaporodván, az ellenkirályok harczában fontos tényezővé vált, miért is Szapolyai János, ha nem akarja, hogy Ferdinánddal vívott hareza alatt a czár hátába támadjon, komoly lépéseket volt kénytelen tenni. Ferdinánd ugyanis előbb Iván czárt is Buda ellen rendelte, de azután olyképen rendelkezett, hogy Iván hada egyrészt a végvidéki török hadakat tartsa vissza, másrészt az erdélyi csapatoknak Szapolyaihoz való csatlakozását akadályozza meg. Iván czár valóban ekképen cselekedett, de ezenfelül székhelye, Szeged megoltalmazására is hadakat hagyván vissza, erejét háromszorosan megoasztotta; s ez vált veszedelmére.

Szeged.

Már az első összeütközésnél, Szeged tájékán, Perényi vajda serege ellenében, ha vereséget nem is, de súlyos veszteségeket szenvedett, melyek következtében serege bomladozni kezdett. Ferdinánd ugyan egyre biztatta Ivánt, de saját előnyomulása is kése delmet szenvedvén, Szapolyai János időt nyert a cselekvésre.

Szöd.

Az új támadással János király *Czibak Imrét* bizta meg, ki seregét július második felében Aradnál összegyűjtvén, a szödi mezőn szállott táborba, hova még a karánsebesi bán hadát várta. *Július 25-ikén* Iván, a két had egyesülését megakadályozandó, megtámadta a magyar sereget; de a karánsebesi dandár még jókor érkezett s Iván czár csatát vesztvé, hada romjaival sebesülten Szeged felé futott. Ámde Szeged hazafias polgársága *Zákány István* főbíró vezérlete alatt készen várta, s a czár a küzdelemben halálos sebet vevén, Szeged alól elvonulni volt kénytelen. A rácz vajdák Bácsmegyébe vonultak, Ivánt Tornyos faluban hagyván, hol Török Bálint rajtaütvén, fejét vette.

Szeged.

Ezzel a ráczok szereplése, mely Szapolyai János erejét majd egy féleven át lekötötte s őt a Ferdinánd elleni támadásban megakadályozta, véget ért.

1527—1528.

Ferdinánd támadása János király ellen 1527—1528-ban. Zsigmond közbenjárása nem vezetett eredményre s Ferdinánd az olmtüzi konferenzia után a háborúra készült. Vezérei közül *Katziáner Jánost* előre küldvén, ez elfoglalta *Dévényt*, átvette Szalai Jánostól az erős *Pozsonyt*, és megszállotta *Nagyszombatot*.

Dévény.
Pozsony.
Nagy-
szombat.

Igy lábát az ország határán megvetvén, július 31-én maga

Ferdinánd is *Köpcsénynél* bejött az országba, egy sereg élén, melyet *Brandenburgi Kázmér* örgróf, *Salm Miklós* gróf és *Roggen-dorf Vilmos* vezettek. Ferdinánd serege ugyan alig volt több 10,000 főnél, de mivel János király, ki Frangepán Kristóf, a jeles és tapasztalt katona tanácsát meg nem fogadván, nemcsak hogy a támadásra a kedvező alkalmat annak idején elmulasztotta, de sőt még seregét el is bocsátotta, most alig 2—3000 főnyi had fölött rendelkezett, a hadjárat nagyobb akadályokra alig talált. Míg Katziáner Nagyszombatból a bányavárosok felé tartott, Ferdinánd a fősereggel, mely előtt elővédként és a várparancsnokokkal netalán szükséges alkudozások vezetésére 300 magyar lovassal *Nálasdy Magyar-Óvár*, *Győr* és *Szt-Márton* puszta fölhívásra meghódoltak; csak néhány órai ágyúzás kellett, hogy *Tata* és *Komárom* átadassék, két napi ostrom után meghódolt az érseki főváros, *Esztergom*, míg *Visegrád* önként tárt kaput. Végre augusztus 20-án, tehát alig három heti hadjárat után megnyílt a János által meg nem védelt Buda is. János király hadával a Dunán Buda. átkelvéen előbb Pesten alul Gubacs falunál szállott táborba, innét Hatvanba, majd Egerbe, midőn pedig Ferdinánd fővezére, *Salm Miklós* mintegy 6000 főnyi sereggel őt üldözőbe vette, Sajó-Ládra vonult. Salm bevette és földülta *Egert*, majd a Tokaj mellé húzó- Eger. dott Jánosnak a Sajó mentén hagyott utócsapatait visszavervén, szeptember 26-án Tarczal mellett ütött tábor.

János vezérei elhatározzák, hogy a német hadat meglepik s *szeptember 27-én* kora hajnalban megtámadták Salm *Tarczal* Tarczal. melletti táborát. A fővezér *Bodó Ferencz* volt, a jobb szárnyat *Bakics Pál*, a bal szárnyat *Kismarjai Lukács* vezette. Az ágyúk elsütése után, mi azonban semmiféle hatással nem volt, a János-pártiak nagy hévvel támadtak a németekre, s Bakics a vele szemben álló stájereket vissza is verte, de Kismarjait meg Katziáner és Fels nyomták vissza; miután pedig Salm magyar segélyhada, mely Török Bálint és Pekry Lajos parancsnoksága alatt állott, Bodó középhadát áttörte, János király csatát vesztett. A vert sereg *Tokajhoz*, a Tisza hídjának futott, melynek hajói azonban áruló Tokaj. módon megfuratván, részben már vízzel teltek valának; ez lehetetlenné tette Bodó azon szándékát, hogy a harezot a Tiszánál meg-

1527—1528.

újítsa s a sereg Ferdinánd hadai által üzve és vágva nagy zür-zavarban nyomakodott át, miközben igen sokan a Tiszába veszték. Kismarjai már Tarczalnál elesett, Bakics pedig, ki rácz hadával egy ideig vitézül küzdött, a Tisza hidja szétszakadván, a folyó mentén Szegedre menekült, s később Ferdinánd pártjára állott. János király veszteségét az ellenséges vezérek 2000 főre tették. A kivívott győzelem Ferdinánd hadai kezébe juttatta Tokajt, Tállyát, Regéczet, Boldogkőt és még több, eddig János hívei kezén volt várat.

Ferdinánd ezek után 1527 november 3-án Székesfehérvárot megkoronáztatott.

János király, bárha épen a tokaji csata végzetes napján legjelesebb vezérét: Frangepán Kristófot is elvesztette, ki Varasd vívása közben elesett, s ennek következtében Tótország is Ferdinánd pártjára állott, a küzdelemmel mégsem hagyott föl. Erdélyből, hol tartózkodott, és Lengyelországból némi hadakat gyűjtván, Debreczenbe ment s onnét Kassa ellen szándékozott működni, míg Bodó Ferencz, Tokajnál a Tiszán átkelvén, a Hernád völgyében volt hozzá csatlakozandó. De Bodó, a ki előbb Egert akarta János király számára visszavenni, Mező-Keresztesnél Török Bálint, Pekry Lajos és a Ferdinándhoz pártolt Bakics Pál hadai által 1528 márczius első napjaiban megveretett és elfogatott. Ritka hűségének bizonyítéka, hogy a legfényesebb ígéretekkel sem volt Ferdinánd pártjára esábítható, szavának pedig annyira ura volt, hogy midőn egy ízben részeg fővel megszökött, önként ment fogságába vissza; nagy tehetségei folytán fényes pályára jogosító életét a németűjhelyi börtönben végezte.

Bodó veresége folytán János fölhagyott Kassa elleni hadműveletével s midőn híret vette, hogy Katziáner német, Török Bálint és társai magyar serege feléje közeledik, a Hernád völgyében ellenük vonúlt. A mérkőzés Szina és Hidas-Németi közt ment végbe, s bár János király hada, mely 13,000 emberből állott 18 ágyúval, számosabb vala, miután a márczius 20-án kifejlődött csatában öt számos párthíve csapatával együtt elhagyta, a győzelem Katziáner és Török Bálinté lőn. Katziáner még az nap bevonult Kassára, János király pedig előbb Homonnára ment, majd életét sem érezvén biztosságban, Lengyelországba menekült, hol Tarnovban, Tarnovszky János krakói palatinus várában talált menedéket.

Tokaj.
Tállya.
Regécz.
Boldogkő.

Varasd.

Mező-
Keresztes.Szina.
Hidas-
Németi.

Katziáner és magyar társai ezután megvették rövid ostrom után Szepesvárt, Likavát és Hradeket, ellenben az erős **Trencsén** sokáig daczolt s csak két havi ostrom után, midőn a tűz a várban mindent fölemésztett, hódolt meg Török Bálintnak.

1527—1528.
Szepesvár.
Likava.
Hradek.
Trencsén.

János király hadjárata Ferdinánd ellen 1528—1529-ben János király Tarnovban sem szünt meg célja elérésén tovább működni s a török szövetségen kívül, melyről még bővebben lesz szó, megszerezte Ferencz francia király szövetségét is, míg Magyarországon, hol Ferdinánd zsoldos hadainak zsarolása és fosztogatása máris elégedetlenséget keltett, érdekében lángeszű párthíve, a később oly nagy hírre és hatalomra emelkedett **Utyeszenovics** vagy másképen **Martinuzzi Fráter György** pálosrendi szerzetes működött jó eredménnyel, olyannyira, hogy az ország főnemesei számosan, kik Ferdinándban máris csalódtak s abban, hogy Ferdinánd az országot a török ellen megvédeni képes leend, alaposan kételkedtek, ismét János király pártjára hajlának.

1528—1529.

A seregyűjtés ennek folytán már Lengyelországban megkezdett, s az összegyűlt hadat, mely fele részben zsoldosokból, felerészben János-párti magyarokból állott, Athinay Deák Simon 1528 szeptember havában Magyarországra vezette. Itt Kun Kocsárd és mások alatt mintegy kétezernyi nép csatlakozván, Athinay a Kassáról ellene siető Révay István, Serédy Gáspár és Lascano Tamás által vezetett Ferdinánd-párti sereget **Sárospatak** közelében *szeptember 25-én* megverte és szétszórta.

Sárospatak.

Ezek után János király is elhagyta Tarnovot s 1528 *november 3-án* egy lengyel dandár kíséretében visszatért az országba. Már Homonnán 8000 főnyi lovas sereg várta s útjában egész Lippáig serege épenúgy, mint pártja folytonosan szaporodott. János király Lippán akarta Szulejmán szultán seregét megvárni, s addig fontosabb hadműveletekbe kezdeni nem akart, de pártfeleit a foglalásokban nem akadályozá.

Ennek folytán Erdődy Simon zágrábi püspök, Tahy János és Bánffy János ostrom alá fogták **Zágrábot**, majd midőn ezt egy erős német had fölmentette, bevették **Erzsébetvárt** (a Dráva mellett). Erdélyben a Ferdinánd pártján álló Török Bálint, Gerendi Miklós erdélyi püspök és Majláth István mintegy 8000 főnyi sereget szedtek össze; ezek ellen János király Péter moldvai vajdát

Zágráb.
Erzsébetvár.

Földvár. hívta segítségül, ki Török Bálintot **Földvárnál** a Barcaságban 1529 június 22-én megvervén, Erdély János király számára biztosítva lőn. Helytartóul János *Somlyai Báthory Istvánt* küldte Erdélybe, ki Kun Kocsárd hadaival egyesülvén, megvette július 17-én **Beszterczét**, majd **Gyulafehérvárt**, utóbb pedig a moldvai és havasalföldi vajdák segítségével ostrom alá fogta **Segesvárt**, bevette **Medgyest**, és erősen szorongatta **Brassót** és **Töröcsvárt**. A százszok néhány városa, élén Szebennel, tehát megmaradt Ferdinánd pártján, de különben az egész ország János király kezében volt.

Besztercze.
Gyula-
fehérvár.
Segesvár.
Medgyes.
Brassó.
Töröcsvár.

A török háborúk Buda elestéig.

1529. János király már az 1527-ik év végén, a mikor a katonai szerencse Tarcalnál és Tokajnál cserben hagyta, végzetes és következményeiben beláthatatlan lépésre határozta el magát: *érintkezést, szövetséget keresett a törökkel.*

Szapolyai János e fontos lépését úgy kortársai, mint az utókor történészei elítélik. De míg a gáncsolók nagy része, a Habsburgház régi párthívei és újkori történészei mind, e lépést egyedül a hatalomhoz való görcsös ragaszkodásból, tehát tiszta személyi érdekből, önzésből eredőnek tartják, addig a másik pártbeliek és az újabbkori magyar történészek lehetők, sőt valószínűk tartják, hogy János királyt személyi érdekein kívül, mert hogy a törekvésben ennek is része volt, az csak természetes, a közérdek megóvása, a hazaszeretet is vezette. Meg levén arról győződve, a minthogy ebben nem is tévedett, miszerint Ferdinánd az országot a török ellen megvédeni képtelen, mert bátyja a császár és a német birodalom őt segíteni se nem akarják, se nem tudják, attól félt, hogy Magyarország idővel a török által végképen leigáztatván, szolgaságba süllyed; ezt csak egy módon vélte megakadályozhatni, ha t. i. a törökkel barátságos viszonyba, szövetségbe lép. **Szulejmán** szultán, ki a magyar királynak a mohácsi csata előtt szövetségét ajánlotta, a csata után pedig sem az országot, sem annak — már kezében lévő — fővárosát, meg nem szállván, nyilvánvalóvá tette, hogy a magyarokkal barátságban, szövetségben szívesebben élne, bizonyára örömmel fogadja ez erős nemzet barátságát, melyet ősei története révén becsülni tanúlt, s mely neki a Habsburgok

elleni küzdelemben kitünő segítője lehet vala; a barátság, a szövetség pedig mégis csak ezerszer kedvezőbb viszony, mint a szolgáltság, melyet Szapolyai különben kikerülhetetlennek tartott. Hogy e lépés egyszersmind saját érdekét is szolgálja s már-már erősen ingadozó trónját biztosítja, szándékában csak megerősíthette.

E politika azonban mégis csak rövidlátó volt. János király tudhatta, hogy a török, kivált Szulejmán alatt, hódító hatalom volt s a török oltalmát, szövetségét kérve, csak alkalmat, jogot nyújtott neki arra, hogy Magyarország ügyeibe beavatkozzék s a küzdő felek közül egyiket a másik ellen segítve, végül mindkettőt leverje s az országot, melyért a versengés folyik, magának tartsa meg.

A gáncs azonban jogosan még sem annyira János királyt, mint inkább az egész nemzetet, illetőleg az ezt képviselő nemeséget illeti. Ha a nemzet egy szívvel és lélekkel az egyik jelölt mellé áll — az teljesen mindegy: akár Ferdinánd, akár János mellé — úgy legbiztosabban megóvhatja magát a török szolgáltság ellen; mert Magyarország *egyesített* erejét a török soha se bírta volna leküzdeni. Így azonban alig valószínű, hogy János király helyében bárki is másképen cselekedett volna.

János király a török szövetség keresésére a kitünő diplomatát. *Laszky Jeromost* küldte Konstantinápolyba, ki a portánál nagy befolyással bíró *Grilli Lajos* velencei ügynök által támogatva, teljes sikert ért el. *Szulejmán szultán, a nélkül hogy János királytól a szultán fenhatóságának elismerését s ennek fejében évi adó fizetését kívánta volna, Szapolyai Jánost védelmébe fogadta, s neki megígérte, miszerint nemcsak trónjára visszahelyezi, de őt a jövőben is bárki ellen egész erejével segíteni fogja.*

Nyilvánvaló, hogy Szulejmán szultán e mérséklete, ez önzetlensége nem volt egyéb ügyes diplomáciai fogásnál; egyelőre megelégedett azzal, hogy a magyar király protektora lón s így jogot nyert arra, hogy az ellenkirályok viszályába erőhatalommal beavatkozzék; a többi később majd magától jön.

A török szövetség 1528 január 27-én kötött meg, s mivel kevés idő múlva megjelentek Ferdinánd követei, kik a végbeli pasák foglalásai ellen óvást tettek s az elfoglalt várak visszaadását követelték, Szulejmán nyomban elhatározá, hogy a következő évben hadjáratot indít Magyarországba.

1529. **Szulejmán harmadik hadjárata 1529-ben.** A mohácsi csata óta a török nagyobb sereggel ugyan nem jelent meg Magyarországon, de a végbeli pasák fölhasználták az ellenkirályok viszályát, s az 1527—1528-ik év folyamán több fontos várat, így a Garbonócz István által hanyagul védett **Jaiczát**, a Radatovitz András által föladott **Banyalukát**, a Karlovitz-család várai közül **Lippát** és **Corbáviát** s még számos kisebb várat hatalmukba ejtettek. Az elhalt Karlovitz János birtokai a hős Zrinyi-családra, Jánosra és Miklósrá szállottak.

Jaicza.

Banyaluka.

Lippa.

Corbávia.

Az 1529-ik év május havában azonban **Szulejmán**, ígérétehez képest, egy 200,000 főnyi sereg élén személyesen indult el Magyarországra.

Ferdinánd nagy aggodalommal hallá ennek hírért, mert egy török háboru eshetőségére semmiféle előkészület nem történt; a várak sem fölszerelve, sem őrséggel ellátva nem voltak, s az anynyit emlegetett német birodalmi segély, melynek reményében Ferdinánd megválasztatott, még csak megígérve sem volt. S íme a veszély nemcsak János királyt vakította el, hanem Ferdinándot is; a mire János még csak nem is gondolt, s a mit követe Laszky — midőn a dolgot Ibrahim nagyvezír megpendítette — kereken visszautasított, azt Ferdinánd király megtette és a szultánnak követe, Jurisics Miklós útján, *évi adót ajánlott föl*, mi egyértelmű a meghódolással. De Jurisich már nem jutottaszultánhoz; a dolog elkésett.

Ferdinánd *magyar* király tehát, a küzdelem kikerülhetetlen levén, minden gondját arra fordítá, hogy — *Bécsset megerősítse* s erős, 18,000 főnyi válogatott védősereggel lássa el. A magyarok megdöbbenve szemlélték ezt, mert hisz első ízben látták, hogy a király, a kitől oltalmat reménylettek, a német földet és Bécs városát félti, oltalmazza, a magyarokat s a magyar földet ellenben az ellenség szabad prédájára bocsátja. Hiába mentek panaszos követések Ferdinándhoz, nemhogy sereget, a várakba őrségeket küldött volna, de még a hol ágyúk, őrségek voltak, ezek is — önként vagy parancsra — Bécsbe siettek. A magyarok tehát nem tehetek egyebet, mint vagy hódoltak János királynak, vagy félreálltak s bús szívvel nézték, mint dülja a török az országot. Sajnos, de később ezt még két évszázadon át bőségesen volt alkalmuk szemlélni.

Szulejmán augusztus 20-án Mohács gyászmezején találko-

zott János királylyal, kit mindenféleképen kitüntetett s vele együtt 1529. Buda felé indult.

Buda épen oly készületlen volt, mint a többi várak, s Ferdinánd, bár a szultán megfoghatatlan lassúsággal, mintha csak időt akart volna engedni, haladt előre, csak **Nádasdy Tamás** ismételt sürgős kérelmeire, s csak augusztus végén küldött le mintegy 1100 főnyi német hadat. Bár azt se küldte volna.

A szultán ugyanis *szeptember 3-án* érkezett Buda alá, melyet Nádasdy 900 magyarral s a már említett 1100 némettel védelmezett. Ámde midőn a szultán a várat szeptember 7-én fölkererte, a németek Nádasdyt elfogták, megkötözték és a vár kapuit szabad elvonulás föltétele alatt megnyitották. Ez volt az első segély, melyet Ferdinánd a magyaroknak adott. Nádasdy a magyar katonák által megszabadítottván, János királyhoz menekült, a német őrseget pedig a prédától eltiltott janicsárok a Püspökréten fölkoncolták.

Szulejmán János királyt a trón és a székváros birtokába beiktatván, miután oltalmára *Gritti Alajos* és *Khoszrev* bég alatt 50 janicsárt és 3000 embert visszahagyott, seregével Bécs felé indult.

A török sereg elővédét maga *Ibrahim* pasa nagyvezír vezette s ezután a fősereg olyképen következett, hogy mindig azon helyen éjjelezzon, hol az elővéd delett; a két rész tehát $\frac{1}{2}$ menetnyi távokzt tartott.

Rövid ellenállás után elfoglalta Szulejmán elővédje **Visegrád**, hol kezeibe került a magyar szent korona; az ennek elvitelére Ferdinánd által a Dunán leküldött német csapat már későn érkezett. Meghódolt Várday Pál érsek is és vele **Esztergom**, míg **Tatából** és **Komáromból** a német őrség már a török közeledtének hírére gyáván megfutott. Nem több bátorságot tanúsított **Lamberg Kristóf**, **Győr** kapitánya, ki az ágyúkat már előbb Bécsbe szállítván, most maga is odamenekült s helyének e gyalázatos elhagyásáért még dicséretet is nyert, mert védekezése szerint ő Bécsbe csak azért (?) ment, hogy a székvárost védelmezni segítsen. Ugyancsak elhagyta őrsége **Magyar-Óvárt** is.

Szulejmán szept. 27-én ért Bécs alá. De Bécsset **Salm Miklós** oly sikeresen védelmezte, hogy a szultán, ki rendszeres ostromra

1529. ezúttal nem készült, élelmezését pedig a Dunán Szalay János, Pózsony parancsnoka megnehezítette, október 15-én az ostrommal fölhagyott s Budára visszatért. De itt sem időzött soká a szultán s a főrendeket János király iránt hűségre intvén, miután Várday Pál érseket és az elfogott koronaórt, Perényit, János kegyelmébe ajánlá, a szent koronát és a többi koronázási jelvényeket János királynak átadá, visszatért Konstantinápolyba.

Budán kívül török őrség sehol vissza nem hagyatván, Magyarország területi épsége Szulejmán e harmadik hadjáratában sem szenvedett csorbát s az valóban nem volt egyéb, mint erőteljes oltalom a kegyeibe és védelmébe vett Szapolyai Jánosnak.

Az ellenkirályok további küzdelmei 1529/30-ban.

Alig hagyta el Szulejmán serege az országot, a háboru az ellenkirályok közt újból kitört. Katziáner megvett több felsővidéki várat, Serédy Gáspár elfoglalta **Egert**, Salm Miklós **Esztergom** várost; de Salmnak a vár elleni támadása nem sikerült, a minthogy sikertelenül vívta Bebek Ferencz is **Boldogkő** várát.

A békealkudozások, melyeket Várday Pál esztergomi érsek a tél beálltával megindított, nem vezettek sikerre, s a pártok nemcsak egymást pusztították, de pusztították egyszersmind az országot is. Különösen galádul bántak el a föld népével és a közvagyonnal Ferdinánd német és spanyol zsoldosai, kik már ez időtől fogva a vidéknek, melyen tartózkodtak, valóságos rémei valának.

1530. Az 1530-ik év tavaszán Ferdinánd újabb készüléket tőn a háborúra, mihez bátyjától, Károly császártól újabb spanyol hadakat kapott. János ennek ellensúlyozására Mohamed szendrői pasát hívta az országba.

A Boldogkőt még mindig ostromló s most Herberstein német hadával megerősödött sereg ellen János király **Nádasdy Tamást** küldé, ki a németeket **Tokaj** táján megverte s azután Budára visszatért; de csak rövid időre, mert nemsokára a János-pártiak jóságait dúló **Török Bálint** ellen küldetett.

A Nádasdy alá rendelt sereg, melyhez Szerecsen János, Kápolnai Ferencz dandárai és a Kászim bég alatt Budán levő török dandár is beosztatván, közel 10,000 főre ment, **Török Bálintot** **Szigetvárba** szorítá s Nádasdy Pécsről ágyúkat is hozatván, a várat ostrom alá fogta.

Eger.
Esztergom

Boldogkő.

Tokaj.

Szigetvár.

Míg Nádasdy Szigetvárt ostromolta, Ferdinánd saját csapa- 1530.
 taiból és pártfelei dandáraiból mintegy 15,000 főnyi sereget gyű-
 jött s azt **Roggendorf Vilmos** parancsnoksága alatt **Buda** ostro- Buda.
 mára küldé. E sereg *1530 október 31-en* érkezett Buda alá, mert
 útközben Esztergom, Visegrád és Vác ostromával és elfoglalásá-
 val sok időt töltött, s így János királynak ideje volt Buda őrségét
 mintegy 8000 főre emelni; Nádasdy seregét Szigetvár alól Budára
 szintén visszahíván, miután egy Budai Balázs nevű kalauz úgy
 Nádasdy, mint Szerecsen és Kászim bég dandárát a várba szeren-
 csésen bevezette, János király nyugodtan nézhetett az ostrom elé.

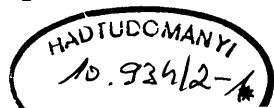
Roggendorf Budát ágyúival három oldalról, a Logodi út felől,
 továbbá az Országok palotája és Ráskay Balázs háza tájékán lö-
 vette, s miután a Logodi út felén néhány nap múlva a fal mintegy
 200 lépés hosszúságban ledőlt, rohamra készült s azt végre is haj-
 totta. De a Logodi-rést a törökök, a többi kisebb részeket Czibak
 és Szerecsen sikerrel védelmezték, míg végre Nádasdy a Szent
 György téren álló tartalékkal ellentámadást intézvén, az ostrom-
 lókat nagy veszteséggel visszaverte.

A várbeliek helyzete ennek daczára válságos volt, mert az
 eleség már fogytán vala s a várban éhség kezdődött. Ekkor érkezett
 meg annak híre, hogy dél felől Mohammed szendrői pasa nagy
 sereggel, Bánffy János, János király nádora pedig egy erős dandár-
 ral a vár fölmentésére közelednek.

Roggendorf ezeket nem várta be, hanem az ostromot félbe-
 szakítván, ágyúi, sebesültjei és málhája nagy részének visszaha-
 gyásával Buda alól sietve eltakarodott.

Másnap megérkezett *Mohammed pasa*, Bali nándorféhvári
 pasával, több más béggel s 10,000 főt meghaladó sereggel. János
 király szívesen visszatérítette volna a török sereget, de ez tétlenül
 visszafordulni nem akarván, János király Mohammedet arra utasi-
 totta, hogy Ferdinándnak a Morva mellékén fekvő birtokait dúlja föl.
 Ámde Mohammed nem oda, hanem Esztergomnál a Dunán átkelven
 a Nyitra és Vág vidékére ment, ott 15 napig dülva tömérdek zsák-
 mánnyal és 10,000 fogolylyal tért Pestre vissza. A török segítsé-
 get tehát nem a németek, hanem a magyarok, a magyar föld kese-
 rülék meg.

Erdélyben a vajdává kinevezett Báthory a havasalföldi vajda

Segesvár.
Brassó.
Fogarás.
Hunyad.

segítségével a szászokat lassankint leküzdötte s miután **Segesvár** elesett, és **Brassó** meghódolt, Majláth János király mellé állván. **Fogarast** átadta, **Czibak Hunyadot** megvette, jóformán csak az egy Szeben maradt Ferdinánd partján.

1532.

Szulejmán negyedik hadjárata 1532-ben. Kőszeg ostroma. Szulejmán nagyon fölindult ama hírre, hogy Ferdinánd Budát ostromoltatta s rögtön új hadjáratra gondolt, de miután Gritti és Laszky a szultánnak az ellenkirályok egymáshoz való kölcsönös közeledését jelentették, mely talán Ferdinánd lemondására vezethet, a Ferdinánd által kért egy évi fegyverszünetbe beleegyezett.

Ámde a fegyverszünet eltelt és az ellenkirályok egymással békét nem kötöttek; a magyar rendek babocσαι, bélavári, veszprémi, zákányi, kenesei, berenhidai gyűlései sem találtak oly megoldást, mely az ország e rettenetes állapotát orvosolni, a pártokat egyesíteni, a török beavatkozás veszélyét elhárítani képes lett volna. Szulejmán pedig nem várt tovább, hanem az 1532-ik év április 25-én táborba szállván, megindult Magyarországba.

Ferdinánd e hírre egyrészt a német birodalomtól és a császártól hathatós segílyt igyekezett nyerni, másrészt követei, Nogarola Lénárt és Lamberg János által a szultánnak újból évi adót. Esztergomnak, Visegrádnak, több várnak s nagyobb területnek János részére való átengedését ajánlotta föl, hogy tőle ez áron békét nyerjen. A követek azonban a szultánt már menetben Szófiánál találták, vele mentek Nándorfehérvárig s onnét kívánalmuk megtagadásával bocsáttattak el.

A szultán ezúttal egyenesen Bécsset szándékozván megtámadni, útját nem Budának vette, hanem Eszékről, miután ez eddig előljárt nagyvezir helyett elővédül Jahjapasazadé *Mohammed* szendrői pasát és szandsák-béget rendelte, Babocsaának, Zákánynak, Kanizsának, Körmendnek, Szombathelynek és Kőszegnek tartott, hova *augusztus 10-én* érkezett meg.

Kőszeg.

Míg az eddig útba esett várak és erődök, számszerint 17, a töröknek ellenállás nélkül meghódoltak, **Kőszeg**et a gondviselés és védőjének, **Juristics Miklósnak** hősiessége, világtörténelmi jelentőségű helylyé avatták.

A szultán seregének számereje Szulejmán hadjáratainál kö-

zönségesen 200—300,000 főre tétetik, melynek harczó állománya 1532. azonban alig teszi ennek felét; a jelen esetben kivételesen pontosabb adatokat szolgáltat Ferdi török író (A törvényhozó Szulejmán története), ki a szultán seregét Belgrádnál, azaz Nándorfehérvárott következőképen sorolja föl: 300 ágyú, 12,000 puskás janicsár, 20,000 kapukalkhi (a helytartók lovassága) arab lovakon és hindu sábtákkal (paizsokkal), 60,000 fő a rumiliai, 30,000 az anatóliai hadtest, 50—60,000 fő az akindsik (irreguláris lovasság) száma, végre 10,000 tatár; összesen tehát 180—190,000 ember 300 löveggel.

A város külső megerősítése Istvánffy szerint négy csillagsánczból állott, a kapunál egy kerek toronnyal; nyugotra volt a négyszögű vár, tornyokkal, bástyákkal megerősítve. Az erődök mind elhanyagolt állapotban. A vár őrsége állott 10 nehéz lovasból, 28 huszárból s mintegy 100 zsoldosból és környékbeli nemesből; a várban azonban a környék lakossága menedéket keresvén, Jurisics a polgárok és parasztokból mintegy 700-at fölfegyverzett. Az egész védő őrség tehát csak kevéssel haladta meg a 800 főt.

Midőn a török elővéd Mohammed pasa alatt augusztus 5-én Kőszegnél megjelent, Jurisics alig hitte, hogy a szultán a jelentéktelen erődöt ostrom alá fogja venni, s úgy vélte, hogy a nagy török sereg tovább halad Bécs felé; midőn azonban augusztus 10-én a török főszereg is megjelent, a helyzet komolyságát látva, a több ezernyi nép, nagyobbára asszonyok és gyermekek védelmére, továbbá azért is, hogy az ellentállás által Ferdinándnak serege gyűjtésére és a török ellen való vezetésére időt szerezzen, elhatározáa hogy a várat szívósan védelmezi.

Ibrahim nagyvezír azonnal hozzálátott a vár lövetéséhez, a mi azonban faltörő ágyúk hiányában nem sok eredménnyel járt. Szulejmán ugyanis ezúttal nem várakat hódítani indult ki, hanem nyílt csatában óhajtott Ferdinánddal, vagyis inkább Károly császárral mérkőzni s nehéz ágyúkat ez okból nem hozott magával. Három napi ágyúzás után *augusztus 14-én* intéztetett az első roham; ez kezébe juttatta ugyan az ellenségnek a külső védőműveket és a várost, de a várba nyomban intézett támadás sikertelen maradt.

A törökök most a vár tornyai és bástyái alá aknákat fúrtak s egyidejűleg az árkokat több helyen rőzsével betöltötték; de Juri-

1532. sics ellenaknákat ásatott, a rőzséket pedig fölgújtatta; két akna azonban *augusztus 21-én* mégis fölrobbant s réseket nyitott, de a védők készen állottak s így a roham — mely alatt különben Jurisics legjobb harczosai hullottak el s a törökök már több zászlót is kitzűztek — ezúttal sem sikerült. *Augusztus 22-én* Ibrahim pasa megparancsolta, hogy a rumiliai hadtest katonái fát hordjanak, melyből a vár falaival egyenlő magasságú halmokat szándékozott alkotni. *Augusztus 23-án* ismét fölrobbant egy akna, mely nagy és tágas rést nyitott; a törökök nagy elszántsággal rohantak a résrre s a védőkkel kemény tusa fejlődött ki; de a rés nem volt eléggé járható és a siker ismét elmaradt. *Augusztus 27-én* a fából készült halmokról hathatós tűz árasztotta el a várbelieket; a három halomból kettőt sikerült fölgújtani, ámde a harmadikból fölhatoltak a törökök a falakra s több zászlót kitzűzven, a védőket a falaktól visszanyomták. Jurisics bátor híveivel egy belső gát mögé vonúlt s a harcztot innét szándékozott megújítani. Ekkor történt állítólag amaz — Istvánffy által fölemlített — eset, hogy a sok ezernyi fegyvertelen öreg, asszony, leány és gyermek, a védők visszavonulását látva, éktelen kiabálást vitt véghez, a mit az előnyomuló törökök újabb védő csapatok zajának tartva és cselet sejtve, a támadással fölhagytak; e kis szünet pedig elég volt arra, hogy a már megsebesült Jurisics embereit újból összeszedje, s elszántan rohanván a habozókra, azokat megfutamítsa; a vár falai ismét meg voltak tisztítva az ellenségtől és a már kitzűzött török zászlók is zsákmányul estek.

Augusztus 28-ika reggelét mindennek daczára szorongó szívvel várták a hős védők, mert a lőporkészlet teljesen elfogyott, a védő őrség iszonyúan megfogyott s egy újabb rohamot Jurisics már nem lett volna képes kiállani.

De ekkor jelentek meg Ibrahim pasa követei, kik Jurisicsot, túsok adása mellett, a nagyvezir sátorába hívták. Jurisics engedett a fölhívásnak s nagy örömmel hallotta a nagyvezirtől, hogy az tőle most már nem a vár átadását, csak a parancsnok személyes meghódolását, s egy török zászlónak a főbástyára való kitzűzését kívánja, a melyek teljesítése után a sereg elvonul.

A következő nap a török sereg valóban elvonúlt Kőszeg alól, de nem Bécsnek ment, hol Károly császár és Ferdinánd egy

60,000, mások szerint 90,000 főnyi sereggel várta, hanem behatol-
 ván Styriába, azt dülta egész a Drávaig. A szerte dülő hadak kö-
 zül Kászim pasa 15,000 főnyi hadtestét elérték Frigyes pfalzgróf
 és Katziáner csapatai és szétverték, a könnyű magyar csapatok
 pedig *Török Bálint*, *Bánffy Boldizsár* és *Bakics Pál* alatt tovább
 utánuk menvén, Dreikirchen mellett újból megverték, úgy, hogy
 e hadtestből, melynek parancsnoka Kászim pasa és utóda, Osz-
 mán aga is elesett, hírhordó alig maradt. Dreikirchen. 1532.

Ferdinánd szívesen fordította volna a Bécsnél összegyűlt s
 most Szulejmán elvonulása után tétlenül álló és fölösleges sereget
 János király hatalmának végleges megtörésére, de abba sem Ká-
 roly császár, ki a had egy részét Olaszországban akarta fölhasz-
 nálni, sem a birodalmi hadak, melyek csak a törökök s nem egy-
 szersmind a magyarok ellen szálltak táborba, bele nem egyez-
 vén, a jó alkalom Ferdinánd uralkodásának megszilárdítására
 elmúlt.

A török főszereg működésével egyidejűleg a hadszínhely más
 részein is figyelemre méltó események mentek végbe.

Gritti a hadjáratot megelőzőleg Konstantinápolyban volt, s
 midőn a szultán a főszereggel megindult, Grittit egy török mellék-
 oszloppal Oláhországba küldé, hogy ott a vajda segélycsapatait
 magához revén, Erdélyen át a főszereghez csatlakozzék. Gritti szí-
 vesen fölhasználta volna ez alkalmat **Szeben** elfoglalására, hogy
 Erdélynek ez egyetlen Ferdinánd-párti városát János király alá
 hajtsa, s e célból Szebent körül is zárta. A szászok azonban a
 fölhívásra meg nem hódoltak s védelemre készültek; Gritti egy
 hosszabb ostromot nem kockáztathatván, Szeben alól elvonult,
 s előbb Budára, majd személyére nézve a szultánhoz Eszékre
 sietett. N.-Szeben.

Eszékről a nagyvezírrrel tartott tanácskozás után Gritti, ki
 János király által már az ország kormányzójává s főkapitányává
 neveztetett ki, ismét Budára ment, azon tervvel, hogy ha Szulej-
 mán Bécsét elfoglalja, maga lép a gyöngye Szapolyai János helyébe,
 mely törekvésében őt nem egy főúr, mint pl. Dóczy János, Bat-
 tlányi Orbán, Csáky Mihály, Laszky Jeromos stb. támogatta. Való-
 színűleg már e terv előkészítéséhez tartozott, hogy János király
 által magát **Esztergom** megvételeére kiküldette, mely vállalatra az
 Esztergom.

1532. Erdélyből hozott oláh-török 10,000 főnyi sereggel indult meg, magával vivén Kászim bég budai csapatát és a Numilla bég parancsnoksága alatt álló hajóhadat is.

Esztergomot az érseki, *Horváth Bertalan* parancsnoksága alatt álló, magyar őrségen kívül, mely körülbelül 500 főből állott, még 1000 spanyol védelmezte, kiknek parancsnoka *Lascano Tamás*, ennek eleste után pedig testvére, *Márton* volt. Gritti a várost úgy a szárazon, mint a vizen körülzárta s faltörő ágyúkkal lövetni kezdé. A védő őrség közül a spanyolok a falakat védelmezték, míg a magyarok Horváth Bertalan alatt gyakori sikerült kirohanásokat tettek. Élelemben azonban hiányt szenvedvén, Katziáner Bécsből egy eleségszállítmányt a Dunán küldött le; de Gritti ezt megtudván, török hajóhadával **Ny.-Ujfalu** tájékán megtámadta, s a szállítmány egy részét elfogta, míg más része Komáromba menekült vissza. Esztergom azonban ennek daczára szívósan védelmezett, míg végre Gritti, hallván a szultán kőszegi kudarczát és visszafordulását, előbb maga távozott Esztergom alól, október 16-án pedig az ostrom János király parancsára fölhagyatván, a hadak Budára tértek vissza.

1534. **Hadi események a nagyváradi békéig.** Az 1532-ik évi háborút az ellenkirályok közt kötött egy évi fegyverszünet követte, mit a János-pártiak kisebb vállalatai, mint **Palota** elfoglalása **Móré Lászlótól**, **Vajda-Hunyad** ostromlása **Czibak** által stb. szakítának meg. Ez idő alatt s az után is több éven át folytak a béketárgyalások János és Ferdinánd királyok és a szultán közt, mely alkudozásokban a főszerepet Gritti vitte; midőn azonban e gőgös és kincsszomjas olasz több főurat, így az **Ártándy**-testvéreket s János király egyik legkiválóbb s kedvelt vezérét, **Czibak Imrét** kivégeztette, a **Majláth István**, **Kún Kocsárd** és **Kendy Ferencz** által vezetett fölingerült nemesség hadai a fejedelemségre, sőt királyságra nemtelen eszközökkel törekvő kalandort **Medgyesen** ostrom alá fogták s a város megvétele után **1534 szeptember 29-én** főczinkosával, **Dóczyval** együtt lefejezték.

Gritti halálát Ferdinánd kitelhetőleg kiaknázni igyekezett és párthíveit, kikhez **Majláth István**, **Nádasdy Tamás**, **Laszky Jeromos**, **Zrinyi János** stb. most azért csatlakoztak, mert azt hitték, hogy a szultán, kedvenczének kivégzése miatt, védelmét János ki-

Ny. Ujfalu.

Várpalota.
Vajda-
Hunyad.

Medgyes.

rálytól megvonja, folyton szaporította; hadi vállalataiban azonban nem mindig volt szerencsés. 1534.

Így az *1535-ik évben* a János király által erdélyi vajdává kinevezett s így megengesztelt *Majláth István* ostrom alá fogta **Nagy-Szebent**, mit Ferdinánd megakadályozni képes nem volt. Ugyanaz év december 4-én, a míg a kassai parancsnok, Serédy Gáspár N.-Idán mulatott, a derék *Csécsey Lénárt* éjjeli rajtaütéssel elfoglalta a Felvidék fővárosát, **Kassát**. Ferdinánd Szeben megsegelésére Bánffy Boldizsár alatt 2000 főnyi hadat indított Erdélybe; de az útközben megrohanta és kirabolta **Szatmárt**. János király ezt megtudva, a jeles *Kún Kocsárd* alatt Nagyváradról hadat küldött Bánffy ellen. Kún Bánffy csapatát szétverte s Szatmárt rohammal bevette, de e közben súlyosan megsebesülvén, néhány nap múlva Nagyváradon meghalt. Kevéssel ezután, *1536 márczius 1-én* Szeben János királynak meghódolt s így Erdély egész teljességében kormányja alá jutott. 1535. Nagy-Szeben. Kassa. Szatmár. 1536.

Ferdinánd a Felvidéken nem szüntette be a harczot, de ott működő kapitányai: *Serédy Gáspár* és *Eberdorsfer*, a János király pártjára tért Perényi Péter és Bebek Ferencz ellen — *Majláth* ez időben az áruló Péter havasalföldi vajda birtokát képező **Bálványos** várt ostromolta s foglalta el — semmi eredményt sem vívhattak ki. Ferdinánd tehát **Fels Lénárt** alatt 3000 főnyi zsoldos hadat küldött támogatásukra; e sereghez csatlakozott Pekry Lajos, Nyáry Ferencz, Bánffy Boldizsár, Bakics Péter, Ostrosith Miklós és Thurzó Elek is, minek folytán Ferdinánd hadai most a 10,000 fő⁷ meghaladván, elfoglalták **Regéczet**, **Tállyát** és **Boldogköt**, majd pedig ostrom alá fogták **Sáros** várát. A vár csak egy hónapi ostrom után, midőn falai aknákkal lerontattak, vétetett meg, mire a sereg Eperjes mellé szállt. Bálványos. Regécz. Tállya. Boldogkő. Sáros.

János király aggodalommal hallá a történeteket és **Martinuzzi Fráter György** váradi püspök segélyével, ki János királynak Gritti megöletése és Laszky Jeromos hűtlen elpártolása óta legbizalmasabb tanácsadója lőn, erős sereget gyűjtvén, azt a püspök és *Majláth István* vezérlete alatt felsőmagyarországi seregéhez csatlakoztatá, s az egész erő most **Fels Lénártot** Eperjes melletti megerősített táborában megtámadta. **Fels Lénárt** azonban nem fogadta el a harczot s a vezéreket csak kisebb csatározásokkal Eperjes.

1536. foglalkoztatta, míg az egyetértés köztük fölbomlott és a püspök serege Tokaj mellé vonult. Ekkor Perényi és Bebek, kik a tábort egyedül maradt hadaikkal is megrohanták, megverettek és a Tiszán átüzettek. Most Fels a támadást folytatván, a püspök seregét hasonlókép átnyomta a Tiszán.

1537. Tokaj. Az 1537-ik év tavaszán Tokaj is Fels Lénárt kezeibe került, s a német vezér seregét már Kassa visszavételére vezette, midőn Ferdinánd Felset, a békealkudozások kedvezőbben alakulván, visszahívta.

Eszék. De míg északon Ferdinánd hadai győztek és foglaltak, délen a szerencse fegyvereinek nem kedvezett. Az 1537-ik év tavaszán ugyanis Jahjapasazadé *Mohammed* szendrői pasa, az 1532-ik évi hadjárat végén Szulejmán szultán által elfoglalt Eszéknél a Dráván átkelvén, behatolt Pozsega megyébe, megvette az erős Pozsega várát s dúlásait innét Verőcze megyére, sőt Horvátország keleti részére is kiterjeszté. Másrészről *Khoszrev* boszniai és *Murad* verbászi pasák ostrom alá fogták az erős Kliszsát.

Pozsega.

Ferdinánd a horvát és dalmát vidékek megvédelmezésére két sereget szervezett.

Kliszsza. Az elsőt, mely Dalmáciába, Kliszsza fölmentésére volt szárván, Ferdinánd *Krusics Péterre*, Kliszsza volt parancsnokára bízta. *Krusics* az 5000 főre menő sereggel még idejében érkezett a vár alá, de alig fejlődött *Khoszrev* ellen, midőn *Murad* csapatai éktelen ordítózással oldalába és hátába támadván, az ehhez nem szokott németeket és olaszokat megfutamodásra bírta. Hiába iparkodott a derék *Krusics* a futamodókat megállítani, végül maga is elsodortatott általuk s a tengerpartra jutván, hajóra szállt. De a hajóra oly tömérdek menekült tolakodott, hogy ezt a partról eltaszítani nem lehetett; a törökök tehát ott érték s a menekülőket *Krusics*sal együtt fölkoncizták. Kliszsza védő őrsége, mely már vízszükségben szenvedett, midőn *Murad* neki *Krusics* fejét fölmutatta, megsegítést többé nem remélhetvén, a várat föladta.

Az eszéki hadjárat 1537-ben. A másik sereg, mely a szendrői pasát volt megfélemezendő, csak a nyár folyamán gyülekezett össze Kapronczánál; fővezérévé Ferdinánd a Bécs ostrománál kitünt *Katziáner Jánost* nevezte ki, alvezérek pedig a cseh *Schlick Albert*, a tiroli *Lodroni Lajos*, az osztrák *Hardeck*, az stájer *Ungnád*

János, a karinthiai Mager Erasmus valának, kik összesen 16,000 főnyi sereget vezettek, melyhez *Pekry Lajos*, *Bakics Pál* és *Móré László* alatt 8000 magyar lovas csatlakozott. Katziánert tehát 24,000 főnyi, akkori időben ritka nagy számú sereg fölött rendelkezett, s Ferdinánd e sereg működéséhez méltán nagy reményeket fűzhetett, annál is inkább, mert **Mohammed** szendrői pasa serege biztos tudomás szerint 15,000 főnél nem volt nagyobb. 1537.

Katziáner augusztus utolsó napjaiban indult el Kapronczáról, s igen lassú menetekben, miközben a sereg már élelmezési nehézségekkel is küzdött, Veröczen és Valpón át szeptember végével **Eszék** közelébe ért. Itt hosszabb csatározás folyt, mignem Katziáner a táborhelyeket folyton cserélgetve azon szerencsétlen ötletre nem jött, hogy a sereggel a török könnyebb megtámadhatása végett Eszék keleti oldalán foglal állást. Ez nagy nehézséggel végrehajtatott, de nemcsak a várt előnyt nem hozta meg, de a sereg Valpóval való összeköttetését elvesztvén, élelmezés tekintetében válságos helyzetbe jutott. E közben Mohammed csapatai a sereget támadásokkal folyton háborgatván, az oszladozni kezdett s többszöri ide-oda menetelés után, folytonos harcok közepette, miközben Bakics Pál elesett, Katziáner végül a visszavonulásra határozta el magát s a törököt kikerülendő, irányát nagy köríven az eszéki mocsarakon át Valpónak vette. De Mohammed ez utat is elállta, mit a vezérek megtudván, a bekövetkező éjjel a fővezér: Katziáner, továbbá Pekry, Móré és Ungnád, a gyalogságot és tűzértséget cserben hagyván, a lovasság legnagyobb részével *a seregtől megszöktek*. Midőn a derék tiroli *Lodroni* grófnak e hallatlan dolgot jelenték, nem akarta elhinni s reggel csapatával bátran kiállott a harcra, átvette a gyalogság vezérletét s hősiesen küzdött a tábor körülvevő törökök ellen, mignem súlyosan megsebesülvén, fogságba esett s ott megöletett. Elesett Mager is, s még számos tiszt, a sereg nagy részével, míg a többi fogságba jutott. Csak kevesen bírtak az útvesztő mocsarak közül, melyek közt mindenütt törökök czirkáltak, elmenekülni. Mohammed Bakics, Lodroni és Mager fejét a szultánhoz Konstantinápolyba küldte. Eszék.

Ez volt a szép sereg gyászos vége, mely Ferdinándot reményeitől megfosztá. A király Katziánert Bécsben, Pekry Lajost Grácban és később Innsbruckban börtönre vettette. De Katziáner

1537. börtönéből megszökve, Kosztájniczára menekült, honnét Mohammed szendrői pasával, ki őt egész Horvátország birtokával biztatta, alkudozásba lépett. De áruló terveit ki nem vihette, mert a várban, mely a Zrínyiek tulajdona volt, Zrínyi Miklós parancsára megölték s feje Ferdinándhoz Bécsbe küldetett.

1538. Az eszéki vereség kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy Ferdinánd a János királylalkötendő békére hajlandóbb lett s az *Nagyváradon az 1538-ik év február 24-én* a következő föltételek mellett kötött meg: Ferdinánd és János egymást királynak elismerik; Magyarországból mindegyik azt bírja, a mi kezében van; Erdély Jánosé, Horvát- és Tótország Ferdinándé; ha a török által valamelyik megtámadtatnék, a másik egész hatalmával segíteni köteles; ha János fiörökös nélkül hal meg, az egész ország Ferdinándra, illetőleg az ő, vagy V. Károly császár fiutódaira száll; ha fia születik, ez atyja ősi és szerzett javait Szepesi hercezség czímen kapja; ha úgy Ferdinánd, mint V. Károly császár fiutódai kihalnak, az ország János utódait illeti; ha örökösei egyiknek sem maradnak, az ország királyválasztó joga lép érvénybe.

Az 1538-ik évi hadjárat. Bármennyire titokban tartott is az ellenkirályok közt kötött egyesség, az állítólag mégis Szulejmán tudomására jutott, s nemsokára híre járt, hogy Szulejmán nagy hadjáratra készül; még pedig először Péter moldvai vajda ellen, ennek megfenyítése után pedig Erdélyen át Szapolyai János ellen fog menetelni. A hírek azt is mondták, hogy Szulejmán Moldvát és Erdélyt véglegesen el akarja foglalni és azokat török szandsákokká szándékozik változtatni.

Lehet, hogy e híreket csak a félelem szülte, mert a szultán a nagyváradi szerződésről csak később, Laszky útján értesült, de János király érezte, hogy Szulejmánnak joga van ellene fordulni s míg egyrészt a török háborúra amúgy is készülő Károly császárt s ennek szövetségeseit Szulejmán mielőbbi megtámadására hívta föl, másrészt a török háborúra maga is terjedelmes előkészületeket tett. Az erdélyi szorosokat Majláth István erdélyi vajda s újonnan kinevezett társa, Balassa Imre által megerősíttette, a várakat kiigazította s eleséggel, lőszerrel, örséggel ellátta, a szász városokba magyar örségeket helyezett, végre a nemességet a véres kard körülhordozása által fejverre szőlította. A készülétek kitünő ered-

ménynyel folytak s nemsokára közel 80,000 főnyi, igaz hogy E38. nagyrészt hiányosan fölfegyverzett harezos állott János király táborában.

Természetes, hogy János Ferdinándot is fölhívta, miszerint a szerződés értelmében tetemes erővel segélyére siessen; Ferdinánd, a ki ígéretekben soha sem volt fukar, 48,000 főnyi gyalogságot és 8000 lovast ígért hozni, mely sereg az aratás kezdetén Budán leend.

Ez idő alatt Szulejmán 160,000 főnyi sereggel valóban betört Moldvába; a törökök elől Erdélybe, Csicsó várába, futott Péter vajda székhelyét Szucsavát a szultán elfoglalta s a vajdai székbe Péter helyett testvérét Istvánt emelvén, visszatért a Dunához. János király Lufti nagyvezír útján értesült ugyan arról, hogy Szulejmán ezúttal Erdélybe nem megy, de Lufti egyszersmind sürgősen ajánlotta, hogy a szultánt megalázkodással és ajándékokkal megengesztelni igyekezzék, mert különben a sor reá kerül.

Ám ha együtt lett volna a nyugati fejedelmek serege, ha Budán lett volna a Ferdinánd által ígért 56,000 főnyi had, János királynak nem lett volna arra szüksége, hogy a szultán kegyelmét kérje. De a nyugati fejedelmeknek a török ellen való európai vállalata, mint kétszáz év óta már oly sokszor, csak jámbor óhajítás maradt, Ferdinánd pedig összesen 3000 spanyolt és 2000 lovast küldött, s ezek is még messze jártak. A maga gyűlevész seregével pedig nem gondolhatott a Szulejmánnal való mérkőzésre s így nem maradt más választása, mint a szultánt kiengesztelni. E czélból mindenek előtt Péter vajdát ostrom alá fogta Csicsón, gazdag Csicsó. ajándékokat s mentegető követséget küldött a szultánhoz, s ezzel a veszélyt egyelőre elhárította.

János király seregét elbocsátotta tehát, de szive Ferdinánd ellen keserőséggel telt meg, mert látta, hogy Ferdinánd a kiegyezés és szövetség daczára is őt a török ellen megvédeni nem akarja s míg Bécs védelmére néhány év előtt majd 100,000 főnyi, saját tartományainak oltalmára csak tavaly is 30,000 főt tudott kiállítani, Erdélynek és szövetséges társának megsegítésére csak 5000 főt küld s azt is elkésve.

Ily viszonyok közt János király alig érezhette magát a szerződés betartására kötelezettnek, a török szövetségtől el nem állha-

1539. tott, s a szerződés, mely a közel jövőben az egész országnak a Ferdinánd kormánya alatt való egyesítését, a pártküzdelmek megszűnését, az ország függetlenségének kivívását eredményezhette volna, *kiinduló pontja lőn Erdély különválásának, Magyarország nagy része török iga alá jutásának.*

1540. **Majláth István lázadása 1540-ben.** János király a török háboru veszélyének elmúltával nőül vette Zsigmond lengyel király leányát *Isabellát*, mi Ferdinándot a nagyváradi béke végrehajtását illetőleg méltán aggodalomba ejtheté, annál is inkább, mert János a szerződés kihirdetését, tartva Szulejmán támadásától, mi ellen Ferdinánd neki oltalmat nem nyújthatott, állhatatosan megtagadta; egyidejűleg pedig Fráter György útján azon munkálkodott, hogy Szulejmánnal a régi jó viszonyt helyreállítsa.

Míg e téren sikeresen működött, új veszély keletkezett itthon, még pedig János király törzs országában, Erdélyben. A János által erdélyi vajdaságra emelt **Majláth István**, ki a király iránt igaz hűséggel soha sem viseltetett, bár egyébként neki mint tehetséges államférfiu és jeles hadvezér igen jó szolgálatokat tett, azon működött, hogy Erdélyt Magyarországtól elszakítván, magát török fensőség alatt, a moldvai és havasalföldi vajdák példájára, e tartomány fejedelmévé tegye. E célból 1539 december 21-én szövetkezett vajdatársával, *Balassa Imrével* és *Kendy Ferencz* tárnokmesterrel, majd még számos más főúrral s míg egyrészt Ferdinándtól Erdély föllázítására segélyt kért, másrészt követei által Erdélyt 12,000 arany adó fizetése mellett Szulejmánnak ajánlotta föl s az oláh vajdát is támogatásra kérte.

Mindazonáltal a terv végrehajtása tetemes nehézségekbe ütközött. Ferdinánd szívesen látta volna ugyan a lázadást, de ezt nyíltan segélyezni még sem merte, itt tehát Majláth csak üres biztatást nyert; a szultánhoz küldött követeit Lufti nagyvezír kereken elutasította, az oláh vajda pedig követét fogságra vetette. De magában az országban sem volt a dolog népszerű, s így az általa Marosvásárhelyre összehívott országgyűlésen szándékával nyíltan előállani nem mert.

Ez idő alatt János király *Török Bálint* által a Felvidéken, *Petrovics Péter* által az Alvidéken hadakat gyűjtetvén, midőn azok felkészültek, Budáról, 1540 május első napjaiban megindult Er-

délybe. Török Bálint seregével ekkor már lent volt s **Almást**, **Diódot** és **Létát**, Balassa várait, nagyobb nehézségek nélkül megvette, azután pedig a király parancsára a tordai országgyűlésen felségsértökké nyilvánított vajdákat **Fogaras** városában 5000 főnyi Almás.
Diód.
Léta.
Fogarás. sereggel ostrom alá fogta. Erre Balassa és Kendy kegyelmet kértek és Erdélyből száműzettek, csak Majláth nem hódolt meg és az erős Fogarasban tovább daczolt.

A dolognak azonban egy nem várt esemény más fordulatot adott. János királyt május végén egyik oldalán széllhűdés érte s mivel betegsége súlyosbodott, magát Gyulafehérvárról Szászsebesre vitette. Itt nyerte még az örömhírt, hogy Izabella királyné július 7-én fiugyermeket szült, ki *János Zsigmond* névre kereszteltetett, de azután rövid időre, nejét és fiát Fráter György és Petrovics Péter gyámságára bízván, 1540 július 21-én meghalt.

Fogarás ostroma ennek folytán augusztus közepén föloldaltott s Majláth ismét szabad kezet nyert.

Fels hadjárata Buda ellen 1540. János király halálával a nagyvárad béke alapján Magyarország Ferdinánd kormányára alatt egyesíthetővé lett volna; de Fráter György átlátva azt, hogy Szulejmán az országot Ferdinándnak semmi körülmények közt át nem engedi, másrészt pedig Ferdinánd azt a török ellen megvédelmezni képtelen, elhatározá, hogy a nagyvárad békét mellőzve, a haldokló János király kívánságát teljesíti és a trónt, a török pártfogása mellett, János Zsigmondnak biztosítja. Az e végből összehívott országgyűlés valóban János Zsigmondot a Rákos mezején királylyá kiáltotta ki s nagykorúságáig a kormányt Izabella királynéra és tanácsosaira bízta. Volt ugyan egy párt, mely az országot föltétlenül Ferdinándnak akarta adni, egy másik, mely a császárnál kereste a segítséget, de ezek kisebbségben maradtak.

A törökhöz természetesen úgy Fráter György, ki a királyné és János Zsigmond számára Szulejmán oltalmát kérte, mint Ferdinánd is, ki az ország bírásáért bármily adókra is kész volt, küldtek követeket. De Szulejmán következetes maradt és Izabellát s gyermekét oltalmáról biztosítván, utóbbinak megküldte a fejedelemség jelvényeit, egyúttal értesítvén a királynét, hogy a végbeli pasákat azonnali segélyadásra utasítja, mihelyt ez kéretik, a jövő évben pedig személyesen is Budára jön.

1540. Ferdinánd azonban nem elégedett meg a diplomáciai lépésekkel, hanem a fővárost az özvegy királynétól kézrekerítendő. **Fels Lénárt** vezérlete alatt sereget indított Buda ellen, melyet hajóhad is kísért. Fels október elején ért Esztergomba, hol hozzá több Ferdinánd-párti főúr, mint Perényi, Révay, Bánffy stb. csatlakoztak. Fels hogy seregének hátát, hajóhadának pedig a Duna használatát biztosítsa, mindenekelőtt **Visegrádot** fogta ostrom alá, melyet Litteráty Bálint védelmeszt, de miután a vízi torony 10 napi lövétés után tovább tartható nem volt, e tornyot föladta. Buda felé tovább haladván, Fels megszállta a túlsó parton **Vác**ot és **Pest**et s azután **Buda** fölött a Felhévíznél szállott táborba. Az idő apró csatározásokkal, még inkább pedig a környék fosztogatásával telt el, mi közben a fegyelem folyton lazult, sőt a magyarok és németek közt véres összetűzések is napirenden voltak; ily módon a sereg már a fölbomláshoz volt közel, s ez okból, de a kedvezőtlen időjárás miatt is, Fels előbb még **Visegrád** várát és **Székes-Fehérvárt** is behódoltatván, Buda ostromával fölhagyott és seregét Tata és Pápa vidékén, a Budán parancsnokló Török Bálint jöszágain, téli szállásokba helyezte, maga pedig Bécsbe ment.

Buda ez eredménytelen ostroma Ferdinándot nem hozta közelebb céljához, ellenben azon sajnós következménye volt, hogy Mohammed szendrői, Khoszrev és Murad boszniai pasák hadaikkal az országba jöttek. A török vezérek Buda alá iparkodtak, de midőn híret vették annak, hogy a németek Buda alól elmentek, Kalocsa tájékán téli szállásokba vonultak.

1541. **Roggendorf hadjárata Buda ellen 1541.** A tél folyamán Fráter György Balassát megnyervén, Erdélyben is kedvezőbb fordulatot idézett elő, bár Majláth, ki most a töröktől semmit sem remélhetvén — Ferdinánd eszközévé vált, segítve a Ferdinánd-párti urak némelyike által még mindig nyugtalankodott. Így, míg Nádasdy **Vizakna** ellen működött, ő ostrom alá fogta **Görgényt**, de ezek csak czéltalan erőfeszítések voltak. Erdély sorsa nem itt s nem Majláth révén, hanem Budánál dőlt el.

Ferdinánd ugyanis mind szorosabb érintkezésbe lépven a békére és kiegyezésre mindenképen — még Fráter György ellenére is — kész Izabellával, Budát annak segítségével akarta hatalmába ejteni. De a barát résen állott s a Kalocsán táborozó török hadat

Visegrád.

Vác.
Pest.
Buda.

Visegrád.
Székes-
Fehérvár.

Vizakna.
Görgény.

fölvíván, *1541 márczius havában* megvétette általuk **Vácot** s ^{1541.} ^{Vác.} ^{Pest.} ostrom alá fogatta **Pestet**, melynek védő őrsége Budára legveszedelmesebb volt; de Pestet Nyáry Ferencz és Horváth Bertalan Esztergomból megsegítették s a török erőlködéseit a németekkel és olaszokkal együtt meghiúsították.

A helyzet mindazonáltal Budára kedvezőtlené vált. A törökök alig vonultak el Buda alól, ápril végén megjelent Ferdinándnak az ősz **Roggendorf Vilmos** által vezetett 40,000 főnyi serege, mely a bécsi fegyvertárból 40 faltörő ágyúval is ellátott, hogy Fels vállalatát folytassa és **Budát** kézre kerítse. Roggendorf azonban ^{Buda.} kellemetlenül csalódott, midőn tapasztalá, hogy Buda várának erősítései János király alatt kiegészítettek, s most nem oly hitványak, mint a milyeneknek 10 év előtt találta. Nevezetesen ott, hol Roggendorf Budát 1530-ban oly nagy eredménnyel lövette, az Országhok palotájánál, hatalmas kőbástya épült, egy másik a Szombatkapunál, a zsidópiacz mellett, hol az út Ó-Budára vezet; keleten pedig a Dunával való összeköttetés biztosítására nagy téglatorony emeltetett. Az ágyúkat tehát a Szent-Gellért-hegyre vonták s a várat onnét kezdék lövetni.

Izabella királyné az ostromtól oly annyira félt, hogy a lengyel követ útján Ferdinándnak a várat újból följánlotta. De a barát, bár Török Bálint kint szorúlván, a vár védelmére alig 2500 fegyveressel rendelkezett, nem csüggedett s a lengyel követiséget a várból kiűzetvén, Izabellát őrizet alá helyezte.

Roggendorf ezekről értesülvén, a Madárhegyre is ágyúkat vonatott. E helyről az ostromot a magyar hadakat vezérlő **Perényi Péter** intézé s az most oly jó eredménnyel folyt, hogy a falaknak a Szombati- és Fehérvári-kapu közti része leomlott. Ámde midőn a fővezér másnap a résen át rohamot intézni akart, a rés legnagyobb részét betömve találta, a védőket pedig a falakon. A Fehérvári kapunál maga Fráter György, ki a csuhát levette zöld dolmányban, fegyveresen harczolt, vetette vissza a rohamokat, ezt tette az Országh-palotánál Petrovics Péter és Batthiányi Orbán s így a roham, bár már néhány zászló is a falakon volt, a németek nagy vereségével meghiúsított.

Ekkor junius elején Roggendorf aknákhöz folyamodott, melyek azonban a Nagybányáról a várba hozott bányászok ellen-

1541. aknai által ártalmatlanokká tétettek, majd pedig Révay Ferencz útján a polgárok egy részét, mely a várban már kitört éhség miatt lázongott, árulásra bírta. Ezek, Bornemissza Tamás és Gergely, Bácsi Benedek és Ferencz, Pálezán Péter, Korcsolyás Péter, Dreilinger Tamás a várnak a német templom udvaráról a Duna felé nyíló kis ajtaját a németeknek meg is nyitották; de az árulást a védő őrség idejekorán észrevette s a benyomuló németeket részben visszaűzte, részben fölkoncizolta.

A vár e veszélyes helyzete azonban már nem soká tartott, mert Szulejmán seregének elővéde június végén a Kelenföldre érkezett.

Szulejmán ötödik hadjárata 1541-ben. Buda elfoglalása a török által. Midőn Szulejmán szultán a Buda körül lefolyt eseményekről s nevezetesen Roggendorf Buda elleni hadjárataról értesült, elhatározá, hogy védenezének segínyt nyújtandó, személyesen indít hadjáratot Magyarország ellen. Ez különben már elő volt készítve az által, hogy a szultán **Mohammed** pasa harmadik vezírt 3000 janicsárral és a zsoldos lovassággal (bölük-kalchi) *ápril* havában Drinápolyból elindítván, arra utasította, hogy útközben Rumilia összes csapatait magához vevén, *Mohammed* szendrői és a negyedik vezírré tett és Konstantinápolyba küldött Khoszrev helyébe kinevezett *Uláma* boszniai pasa hadosztályait is a sereghöz csatolván, mint a szultán elővéde Budára meneteljen. Maga a szultán mindkét fiával, Szelimmel és Bajezittel, az anatóliai hadtesttel és egyéb hadakkal Konstantinápolyból csak *június 20-án* indult el.

Buda. Mohammed vezírpasa seregével és a Szerémségben szervezett hajóhadával június hó végén érkezett Buda alá, a mikor a János-pártiak a várban már igen veszélyes helyzetben valának. Buda közelében csatlakozott hozzá **Török Bálint** dandára is. Midőn Roggendorf a törökök közeledtéről értesült, táborát a Várhegy és a Szent Gellérthegy közt helyezte el, s mivel a törökök a Kelenföldön szálltak táborba, a Csepel sziget északi csúcsán pedig erődöt emeltek, az ellenséges csapatok és hajóhadak közt naponként csatározások folytak, melyekben legtöbbször a folyton csak védekező németek voltak hátrányban. Perényi unszolta ugyan Roggendorft a támadásra, a mi júliusban talán még sikerrel járt

volna, de Roggendorf erre erejét elégtelennek tartá; midőn pedig 1541. biztos hire jött annak, hogy maga a szultán közeledik, Perényi az egész hadi tanácscsal egyetemben az ostrom félbeszakítását és a visszavonulást ajánlotta. Roggendorf azonban erre sem hajlott s az ostromot csak Ferdinánd parancsára akarta abbahagyni s e végből Salm Miklóst föl is küldte Bécsbe. Augusztus közepén maga Török Bálint izente Perényinek, sietne legalább a magyar hadat a biztos veszedelemből megmenteni. Perényi ennek folytán kijelenté Roggendorfnak, hogy ha a táborból még most sem mozdul el, ő a magyar haddal a sereget elhagyja.

Ez végre rábirta Roggendorfot, hogy az ostromot még Ferdinánd parancsának vétele előtt félbeszakítsa és elvonul. Miután a török sereg főereje a budai oldalon volt s a sereg ennek folytán a visszavonulásnál a törököktől a Duna jobb partján sokat szenvedett volna, a bal parton ellenben Pest németekkel volt megszállva, Roggendorf azt határozta, hogy az *augusztus 21-ére következő éjjel* a sereggel a Dunán átkel Pestre.

Ámde a törökök megtudták a német fővezér szándékát s alig hogy a magyar lovasság és az ágyúk egy része Pesten partra szállott, a németek táborát minden oldalról megrohanták, míg más részök a hajóhaddal a németeket Pestre átszállító hajókat támadták meg s elfoglalták Pestet. Iszonyú zürzavar és mészárlás kö- Pest. vetkezett be, mely Roggendorf seregét majd teljesen megsemmisíté. Veráncsics több mint 16,000 főre teszi az elesettek és Dunába vesztettek számát; ott veszett továbbá Roggendorf egész málhája, élelemkészlete, hajóhadának nagy része, összes faltörő és tábori ágyúi. Maga Roggendorf is súlyosan megsebesült s előbb Komáromba, majd Somorjára futott, hol sebeiben néhány nap mulva meghalt.

Szulejmán szultánnak már a Dunán úszó német holttestek százai jelenték Mohammed pasa győzelmét, a német sereg veszedelmét. A szultán *augusztus 26-án* ért Budára és seregével a vártól északra Ó-Budánál szállott táborba.

Közismert dolog, mint vitette Szulejmán Izabella fiát, a kisdéd János Zsigmondot sátorába s a míg a magyar főurak nála időzének, mint foglalta el esellel Buda várát, minek következtében *Magyarország fővárosa, az 1541-ik év augusztus 29-én, a gyá-*

1541. szos emlékezetű mohácsi csata 15-ik évfordulóján, a török birto-
kába került.

Buda fővárosa lön az ekkor alkotott s a Duna mentén a Tiszáig terjedő szandsáknak, melynek bégjévé veziri ranggal a magyar származású **Szulejmán**, anatóliai béglerbég neveztetett ki, alája rendeltetvén, mint a budai vilajet vezirének, a widdini, szendrői, nándorfehérvári, mohácsi, pozsegai, zvorniki és boszniai szandsákok is. Birókul a keresztények számára Verbóczyt, a törökök számára Khajr-Eddint nevezte ki a szultán s Buda várába 2000 fő gyalogságból és 1000 lovasból álló védő őrséget rendelt.

A szultán, miután Ferdinánd egyezkedni kívánó követségét röviden elutasítá, szeptember 15-én elhagyá Budát, magával vivén *Török Bálintot*, ki azután életét török fogságban a Héttoronyban végeze.

Hasonló sors érte *Majláth Istvánt*. A szultán ugyanis elrendelte, hogy seregével egyidejűleg **Achmed** nikápolyi szandsák bég a szandsákbeli csapatokkal, továbbá a moldvai és havasalföldi vajdák hadával Erdélybe benyomuljon. Ezek **Fogarás** alá szállván, az események fordulatát egyelőre nyugodtan váró Majláth Istvánt várából kicsalták s fogságra vetvén, Konstantinápolyba küldék, hol életét szintén a Héttoronyban végezte. A török és oláh hadak ezután Erdély nagy részét feldúlták.

Izabellára és fiára nézve Szulejmán olyképen rendelkezett, hogy az Erdélyt a tiszamelléki részekkel és az úgynevezett temesi bánssággal bírja és vagy Lippán, vagy Erdélyben lakjék. Buda és a hozzácsatolt részek elfoglalását a szultán azzal indokolta, hogy az özvegy királyné, a ki a főváros és az ország átadása iránt Ferdinánddal már ismételten alkudozott, ezeket ingatagságánál fogva Ferdinánd ellenében megtartani nem bírná s a szultán János Zsigmond örökének biztosítására kénytelen volna ismételten költséges hadjáratokat viselni. Egyébiránt pedig szóval megígérte, hogy mi-helyt a gyermek országlásra alkalmas leend, Budát és az országot neki visszaadja.

A török hódítás első időszaka.

Budának, az ország fővárosának, a török kezébe való jutása 1541. világra szóló esemény volt. Bent az országban a fájdalom és kétségbeesés dúlt a hazafiak szívében, kint a szomszédos országok, melyek eddig Magyarországnak a török ellen való küzdelmeit többnyire közönyösen nézték, most hogy a veszély hozzájuk is közeledett, fölhívás nélkül is foglalkozni kezdének a védekezéssel, a török ellen indítandó nagyobb szabású hadjáratral.

A közvélemény Magyarországon első sorban Fráter Györgyöt okozta, mert ő volt az, a ki János király halála után az országnak Ferdinánd kormánya alatt való egyesítését, a mit pedig maga Izabella is hön óhajtott, megakadályozta. Bizonyos, hogy ha Ferdinánd, akár saját és a magyarok erejével, akár a császár segítségével, a török fölött *csak egyszer* is számbavehető eredményt vív ki, a nagyváradi béke végrehajtásától Fráter György sem idegenkedik. Hisz személyes dicsvágya ez úton is kielégítést nyerhet vala, mert jeles szolgálatait Ferdinánd sem nélkülözheti. De Ferdinánd erőlködései eddig mindig nyomorúságos véget értek s még saját örökös tartományai biztosságát is csak megalázkodással, adózással, ajándékokkal, megvesztegetésekkel tudta megvédeni; — hogy bízhatott volna Fráter György abban, hogy Magyarországot megoltalmazza?

Szulejmán eddig János király és özvegye irányában tényleg csak a védő, az oltalmazó önzetlen szerepét játszotta; a végvárokon kívül, melyek még a mohácsi csata előtt jutottak birtokába, az országból egy újabb várat, egy talpalatnyi földet el nem foglalt, s megelégedve a fenség elismerésével, még csak rendes évi adót, vagy a János és fia érdekében viselt hadjáratok költségeinek részben való megtérítését sem követelte. Buda elfoglalása és a Duna-Tisza közének török felsősége alá hajtása azonban levonta a leplet Szulejmán szándékairól s miután a nagy hatás alatt, melyet Buda eleste egész Európára gyakorolt, valószínűvé vált az, hogy Ferdinánd úgy a császár, mint a német birodalom s általában a külföld által a török elleni küzdelemben hatályosabban fog támogatatni, az egyesítésben most Fráter György is megegyezett; az ország

1542. tényleges átadását mindazonáltal azon időpontra halasztván, a mikor Ferdinánd Buda visszafoglalásával védőképességének nyilvános bizonyosságát adja. Addig a török barátságot fölmondani sem az ország, sem János Zsigmond érdekében levőnek nem találhatta.

A német birodalom török hadjárata 1542-ben.

Az 1542-ik év tavaszán Buda visszavételére az alkalom kedvező volt. Szulejmán pasa meghalt s utódja Bali még nem érkezett meg; az őrség nagy része mirigyhalálban elhullott; alig volt ki Budát védelmezze. A beszterczei gyűlés lelkesedetten ajánlott hadat és pénzt a hadjáratra. Ha Ferdinánd rögtön cselekszik, Buda könnyű szerrel visszavehető. De az osztrák tanácsosok lebeszélték őt a vállalkozástól s Ferdinánd elhatározá, hogy a német birodalom által megszavazott s szervezés alatt álló haderőket bevárja.

A német birodalmi sereg Brandenburi Joachim herceg vezérlete alatt mintegy 37,000 főre ment, 30,000 gyalogos, 7000 vértés lovas; körülbelül hasonló erővel bírt Ferdinánd serege, melyet az örökös tartományokból és saját zsoldos hadaiból állított össze; legértékesebb volt azonban a közel 20,000 főre menő magyar lovasság Perényi Péter parancsnoksága alatt, melyhez Serédy Gáspár, Nyáry Ferencz, Losonczy István, Horváth Bertalan, Báthory András, Országh László, Bebek Ferencz, Ráskay István, Bánffy Miklós, Ostrosith Imre, Zrínyi Miklós adák a török elleni harcokban gyakorolt edzett, csapataikat.

Az egész sereg tehát a 80,000 főt meghaladta, felében gyalogos, felében lovas, tüzérséggel is kellően ellátva, rendesen fizetve és élelmezve. Jogos volt tehát a várakozás, melyet hadműveleteihez Ferdinánd, a magyarok s a német birodalom fűztek.

De már a kezdet sem volt biztató. A német birodalmi sereg julius hóban érkezett Bécsbe, innét Mosonba ment, majd augusztusban Komáromba, hol az egész haderő egyesült. Hiába szorgalmazták most a magyarok, kivált Perényi, a gyors előnyomulást, hiába tették ugyanezt a német Ungnad és az olasz Medici és Vittellius; a sereg Komáromnál tétlenül vesztegelt s elmúlt szeptember közepe, midőn végre a Brandenburi herceg az előnyomulást elhatározta. De a sereg ekkor sem Buda alá szállott, hanem a német tanácsosok ajánlatára, kik a könnyebben megvehető Pestet

akarták előbb ostrom alá venni, Vácznál a Dunán átkelt és Pest ^{1542.} alatt ütött táborot. ^{Pest.}

Budán azonban már ott volt az új parancsnok, az epirota Jahja-oglu Kücsük Bali pasa, ki 2000 lovassal érkezett; *Uláma* pasa 3000 főt, *Murad* 1000 főt, *Juszuf* 1000 janicsárt hoztak, úgy hogy a helyőrség majd 10,000 főre emelkedett, köztük 3000 janicsár.

Már az első napokban kitünt, hogy a németek csak a dicsőséget szeretnék, de a harcot inkább kerülik; mert míg *Vitellius* és *Sforza-Pallavicini* az olaszokkal, *Perényi* és *Zrínyi Miklós* a magyarokkal Pest alatt a törökkel erős harcokat vívtak, a németek a dolgot inkább távolból szemlélik. Kivételt tett a fiatal *Móricz* szász herceg, ki derekasan kiállott s lovát vesztvén, életveszélyben is forgott.

A bevezető harcok után 40 faltörő ágyú állíttatván föl, a város falain rövid idő alatt 100 rőfnyi rés lövetett, s a következő napra roham határoztatott. A megszállás ekkor még alig egy hete tartott s az idő október eleje volt. A várost védő *Juszuf* bég azonban a résnél volt, s mögötte széles és mély árkot emeltetvén ki, embereivel a legnagyobb csendben készségszerűen helyezkedett. A rohamot az olaszok indíták meg, de bár vitézül harcoltak, 400 főnyi veszteséggel visszautaztak.

Brandenburgi *Joachim* a roham után hadi tanácsot hívott össze, mely azon egyszerű hírre, hogy *Achmed* ruméliai béglerbég 30,000 főnyi sereggel közeledik, a magyarok és a derék olaszok minden tiltakozása daczára az ostrom abbanhagyását és a *visszavonulást* határozá el. Így történt, hogy a nagy sereg, mely ügyes vezér kezében nemcsak Budát, de az országot egész *Nándorfehérvárig* főlzabadíthatta volna, a német birodalom örök szégyenére, valóban visszavonult Bécsbe, honnét minden irányban szétoszlott. A magyar hadak fedezték még a visszavonulást, mi közben kemény tusákat vívtak s azután szintén szétoszlottak.

A ruméliai béglerbég a futó német sereget már el nem érhetvén, *Nándorfehérvárra* ment vissza s a telet ott töltötte.

Szulejmán hatodik hadjárata 1543-ban. A német ^{1543.} birodalmi sereg szégyenletes kudarcza ismét lehetlenné tette az ország egyesítését, mert *Fráter György* s most már a főurak közül

1543. is sokan, nem tartották tanácsosnak Erdélyt és a keleti részeket Ferdinánd kezébe adni. Fráter György tehát a portával a jó viszonyt annál is inkább fönn kellett hogy tartsa, mert Szulejmán már az újabb egyezkedés hírére a moldvai vajdát és Ahmed ruméliai béglerbéget Erdélybe rendelte, a jövő évre pedig Pest ostromát megboszulandó, személyesen kívánt újból hadjáratot vezetni Magyarországra. Fráter Györgynek azonban sikerült úgy a vajdát, mint Ahmed pasát az országtól távol tartani s a szultánt is kiengesztelvén, annak hadjáratát nyugodtan várhatta.

Szulejmán ez újabb hadjáratának czélja Pest ostromának megboszulásán kívül az volt, hogy Buda és a Duna-Tisza köze biztosítására több drávamelléki és dunántúli vár és város behódíttassék.

A szultán hadjáratát megelőzte Uláma boszniai pasa támadása, ki előbb Athinát, Batthyányi Orbán várát és Belostinát Bánffy István várát vette meg, majd Móre László várát Rahóczot, honnét azonban Móre Nánára szökött.

Attina.
Belostina.
Rahócz.

Valpó.

Murad pozsegai szandsákbég a szultán parancsára fölkérte Perényi Péternek *Árky Mihály* által védett várát Valpót, mi föl nem adatván, május közepén ostrom alá fogta.

Szekszárd.

Végre *Kászim* mohácsi szandsákbég, a ki, úgy látszik, a földerítéssel volt megbízva összeütközött a magyarokkal *Szekszárd*-nál, mely török által elfoglalt várát a magyarok rajtaütéssel vissza akartak venni, továbbá *Szekcső*nél, végre pedig véletlenül bukkanva egymásra a *Kapos* vizénél.

Szekcső.

Kapos

Murad bég már 8 nap óta fáradozott Valpó alatt, s e közben a siklósi és pécsi magyar helyőrségnek a Drávan átkelt egy osztályát visszaverte, midőn a szultán által ostromlóvegekkel előreküldött Ahmed pasa ruméliai béglerbég serege is megérkezett, mely most a várát teljesen körülzárta, heves ágyúzással falait több helyen letörette s több kisebb roham után ellene *junius 22-én* fő-támadást intézett. *Árky Mihály* a rohamot ugyan szerencsésen visszaverte, de evvel ereje ki volt merítve; mindamellet el levén határozva a védelem folytatására, a megfélemlített védőőrség és polgárság, hogy őt ebben megakadályozzák, midőn a török a várat a következő napon újból fölkérte, *Árkyt* elfogták s a várát föladván, a parancsnokot Ahmed pasának kiszolgáltatták. A szultán

Árkynak megkegyelmezett, ellenben a várőrséget Ahmed feldühödt 1543. harcossai fölkonzolták.

Szulejmán szultán június 12-én kelt át a Száván s Eszéken át Valpóra menetelvén, itt fogadta a pasák hódolatát, majd a hadsereg fölött szemlét tartott.

Valpó alól a török sereg **Siklós** alá szállott, mely szintén **Siklós**. Perényi vára volt. Ennek várnagya *Vas Mihály* a török közeledtére a várost fölgyjűttotta és a várba vonúlt vissza. De ezt se soká tartotta, mert midőn a vár körülzáratott s Ahmed pasa azt lövetni kezdé, a várat szabad elvonulás föltétele mellett a megszállás 11-ik napján július 7-én feladta. Evvel szemben a török írók közül Szinán csaus szerint a várost Mohammed és Khoszrev pasák rohammal vették be.

Még Siklós elfoglalása előtt vette Szulejmán Kászim mohácsi szandsákbég jelentését, hogy elfoglalta Pécs várost. Pécs parancsnoka ugyanis a városból távol levén, alparancsnokai Magyar Bálint, Bánffy István és Alia Mátvás, megijedve a szultán közeledésétől, Szaniszló pécsi püspökkel és káptalanával egyetemben a városból megfutottak s azt védtelenül hagyák. Kászim bég erről értesülvén, a régi nevezetes várost kardcsapás nélkül ejtette hatalmába.

Szulejmán szultán Siklós alól *Budára* ment, hova július 22-én nagy pompával vonúlt be. Ez alatt egy *Uláma* bég parancsnoksága alá helyezett, ennek csapataiból és a tatárokból álló, a Balaton felé indított oszlopa nagyobb nehézségek nélkül behódoltatta Pécsváradot, Szászvárt, Ozorát, Simontornyát és Palotát; fölkérte Székesfehérvárt is, de azt megtámadni ereje elégtelen volt.

Pécsvárad.
Szászvár.
Ozora.
Simontornya.
Palota.

A július 23-án tartott haditanács Esztergom megvételeit hátróznván el, a következő napon Ahmed ruméliai és Mohammed budai, béglerbégek 40 nagyobb és Szinán csaus szerint 300 kisebb ágyúval, melyek hajókon szállítottak, **Esztergom** alá indultak. **Julius 26-án** megérkezett maga a szultán is, a sereg zömével.

Esztergom.

Esztergomból Várday Pál érsek már Pozsonyba költözött s a várban nem magyar, hanem spanyol, olasz és német zsoldosokból álló őrség volt mintegy 1600 főnyi számban. A parancsnokok *Lascano Márton* és *Salamanca Ferencz* spanyolok és *Monach Ferencz* olasz nagy elbizakodottsággal néztek az ostrom elé; de midőn a

1543. törökök tengernyi serege a vár egész környékét elborította, *julius 29-én* pedig a Duna felől a török hajóhad a várat elzárta, bátorságuk egyszerre alászállott s bár Horváthy Bertalan még a teljes körülzárás előtt 200 ökröt és 200 hordó bort juttatott az őrségnek s ennek száma 600 Bécsből jövő spanyollal szaporodott, a várost alig védelmezvén, a várba vonultak vissza.

A törökök a szt. Márton hegyen nagy üteget állítottak föl, majd egy átszökött áruló olasz tüzér tanácsára a Duna szigetén is, mire előbb a vízi torony, majd a külvárosok elfoglaltatván, a vár erős tűz alá vétetett. *Augusztus 6-án* a törökök általános rohamot intéztek Esztergom ellen, de a védőőrség azt sikeresen visszaverete. Ennek daczára a védőőrség már augusztu 8-án alkudozni kezdett a vár föladása iránt; a következő nap maga Salamanca ment át a török táborba s a várat szabad elvonulás föltétele alatt föladván, Esztergom 1543 augusztus 10-én a török által elfoglaltott. A védőőrséget, miután velük előbb a hullákat eltemették és a várárkokat kitisztították, a törökök kocsikon Pozsonyba küldötték, hol a vár parancsnokai, Lascano és Salamanca, Ferdinánd parancsára vizsgálati fogságba helyeztetek, de később szabadon bocsátattak.

Esztergom *Hasszán* pasa parancsnoksága alatt erős helyőrséggel láttatván el, t. i. 3500 török és 1200 keresztény zsoldos *martalócz*, Ibrahim pasa anatóliai béglerbég az anatóliai hadtesttel, a hajóhaddal és az ágyúkkal Budára visszaküldetett, hogy onnét Székes-Fehérvár alá menjen, míg Uláma pasa és Mohammed khán Tata alá küldettek. A törökök augusztus 17-én értek Tata alá, melynek parancsnoka, *Tasso Hannibál*, ki a vár védelmére nagy elbizakodottsággal önként jelentkezvén 300 spanyol és 300 német zsoldossal csak néhány nappal előbb érkezett oda, a vár védelmezését meg sem kísértvén, azt már a szultán előhadának gyáván föladta. A szultán a várat a következő napon leromboltatta. Tasso német társával együtt Komáromban lefejeztetett.

A szultán Tata alól Csákváron át Székesfehérvár alá ment. Előhadát ezúttal is Uláma pasa és a tatárok képezték, kik a *Kápolnay Ferencz*, Erdődy Péter és Istvánffy István által vezetett 500 főnyi magyar lovassággal megütköztvén, a magyarok visszavettettek s a vártól elszorítatván oda, többé be nem juthattak.

A török előhad *augusztus 20-án* ért Székesfehérvár alá s másnap megérkezett maga a szultán is, és a várostól délkeletre, az úgynevezett Ráczvárossal szemben, a budai kapu felől, a Sóstó mellett szállott táborba.

A régi koronázó várost a Sós víz mecsarai vették körül s az időben három széles sánczczal, mind földművek, volt körülvéve; ezen belül következtek a kertek és külvárosok, még beljebb pedig az erős kőfallal, széles mellvéddel és mély árokkal biztosított belváros.

Ferdinánd aggódott ugyan Fehérvárért, bár nem a várost féltette, hanem azt, hogy a török Fehérvárt elfoglalva, nyílt útat nyer Bécs felé, védő intézkedéseivel azonban megkésétt. A város Diskau Otto alatt két német gyalog zászlóaljából, 200 német és 500 magyar lovasból álló védőőrséggel bírt, melyet Ferdinánd az utolsó napokban négy spanyol zászlóaljjal szaporított. Kapitányává Ferdinánd Varkocs Györgyöt nevezte ki, de ezt is oly későn küldte oda, hogy 50 nehéz lovasával már csak alig tudta magát a portyázó tatárokon átvágni.

Varkocs a város nagy terjedelménél fogva csak a várat akarta védelmezni, a külvárosokat pedig fölgyújtani; ámde a polgárok ennek ellenszegülvén, igyekezett a külső védő vonalat védhető állapotba helyezni s azt, valamint a kapukat őrségekkel megszállotta.

A török seregből a Ráczváros keleti oldalán az *augusztus 23-án* megérkezett anatóliai hadtest Mohammed és Ibrahim pasák alatt, és a janicsárok fele, a Ráczváros nyugoti oldalán a ruméliai hadtest és a janicsárok másik fele állott föl, Ahmed és Khoszrev pasák parancsnoksága alatt. Uláma hadosztálya, Mohammed khán, Emin szultán és Devlet-Giráj tatárai és az akindsik a sereg külső oldalainak és hátának földözésére rendeltettek.

A törökök serényen láttak az ostrommunkálatokhoz s míg az ágyúk a várat lötték, a gyalogság a külső védővonalat a lápon át készített útakkal megközelítvén, Khoszrev pasa csapatai *augusztus 29-én* a szt. Ferencz és Boldogasszony templomok közti védőművet rohammal elfoglalták, sőt még a templomokat is lerombolták. De az ügyes olaszok az elfoglalt mögött már új védőművet emelvén, a roham — melyet a másik szárny nem támogatott — fennakadt.

1543.
Székes-
fehérvár.

1543. Szeptember 1-én a török új rohamra készült. Igaz, hogy az első roham, melynek visszautasításánál, Istvánffy szerint, még a nők is közreműködtek, visszaveretett; de az őrség száma csekély vala, ágyúikból csak 4 nagyobbat és 4 mozsarat lehetett sikeresen és tartósan működtetni, a polgárság erélye pedig csökkent, A keleti oldalon Mohammed pasa előkészületeit még be nem fejezván, a roham *szeptember 2-án* (a török írók mind e napot mondják, a keresztények szeptember 1-ét) hajtattott végre. A roham sikerének valószínűségét e napon különben még sűrű köd is növelte, mely a mocsarakból emelkedett. A törökök ezt föl is használták s mielőtt a német és olasz zsoldosok csak sorakozhattak volna, a külső védővonalat a legnagyobb csendben megmászták és a külvárosokba behatoltak. A meglepett és nagy túlerővel megrohant védőőrség hanyatt-homlok rohant vissza a vár felé, a törökök nyomban utánuk. Ámde a megrémült polgárság és a zsoldosok gyávább része a vár kapuját idő előtt bezárván, azt a még szintén kint szorúlt Varkocs parancsára sem nyiták ki, minek következtében a kintszorultak, élőkön a derék Varkocscsal, hősies küzdelem után mind egy szálig elestek. A künnmaradt magyar polgárok és parasztok a mocsarakon át igyekeztek menekülni, de nagyobb részök ott veszett. A védők vesztesége csak ez egyetlen rohamnál majd 1500 fő volt s a védőőrség, mely a belső városban még volt, nem számlált többet 500 harczosnál.

Szeptember 3-án, bár az őrség a harczot még tovább is hajlandó volt folytatni, a polgárság Orbán Tamás bíró által a várost a szultánnak följajánlotta, mire Ahmed pasa csapatai a városba bebocsáttattak és azt megszállták. A védőőrség a szultán által szabadon bocsáttatott, de a polgárok közül számosan, köztük a bíró is, azon ürügy alatt, hogy Izabella királynétól ok nélkül Ferdinándhoz pártoltak, leölettek.

Szulejmán ezzel föladatát bevezettnek tekintván, miután *Ahmed* béget, Mohammed budai pasa testvérét Fehérvár parancsnokává kinevezte, s a városba 4000 főnyi őrséget rendelt, Budára s innét Konstantinápolyba visszatért. A tatárság azonban széles vidéken dűlta és pusztította az országot s Budán is visszahagyott Szulejmán, veje Rustem vezír-pasa alatt 50,000 főnyi sereget,

hogy a megvett városoknak, ha Ferdinánd azokat tán visszavenni megkísérленé, segélyt adjon. 1543.

Fehérvár ostroma alatt Győrnél mintegy 40,000 főnyi magyar-német sereg gyülekezett össze. Ennek vezérei közül *Zrúnyi Miklós* horvát bán, *Báthory András*, *Verbőczy Imre*, két *Horváth Bertalan*, *Bakics Péter*, *Katics Miklós* a tatárok dúlásait megakadályozandó a táborból kiszálltak s *Rátkay Pál* pápai parancsnoktól megtudván, hogy a tatárok zöme **Somlyó-Vásárhelynél** táboroz, azokat körülfozták s heves harc után, melyben több mint 3000 tatár hullott el, Székesfehérvár felé visszanyomták. A Fehérvárból kiszorult magyar lovasok vezére *Kápolnay Ferencz* szintén megtámadott egy *Malkocs bég* alatt ellene küldött török hadat **Simontornya** tájékán, de szerencsétlenül harczott s elesett.

Somlyó-
Vásárhely.

Simontornya.

Ferdinánd a győri sereggel akkor készült valamit tenni, a mikor *Szulejmán* Fehérvár alól már elvonult. Ámde ekkor a csehek, morvák és osztrákok, látván hogy őket veszély többé nem fenyegeti, nem voltak a táborban visszatarthatók, s az szeptember végével széteszlott.

Török hódoltatások 1544-ben. A mint az 1543-ik évben *Szulejmán* hadjárata alatt, úgy hullottak ezután a budai pasa és a szandsákbégek támadásai alatt, Magyarország várai a török ölébe. A hol derék parancsnok, magyar őrség volt, kemény tusa után, dicsőségesen, a hol zsoldos kapitányok és idegen martalócok voltak a várban, gyáván, gyalázatosan. És Magyarország teste három részre fölbomolva, foszladozik napról-napra, évről-évre s a haragos Isten nem támaszt magyar hazafit, ki ezt megakadályozni, s ha már az idegenek hitvány önzésből bennünket nem segítenek, legalább a magyarság erejét összegyűjteni képes lenne. Nincs király, nincs hadvezér s az ország bomlik, a magyar nép fogy, enyészik.

1544.

Ferdinánd a török elvonulása után, mint már eddig is oly sokszor, ismét a *jövő évben* indítandó nagyobb hadjárat ígéretésével igyekezett a rendek mérhetetlen bosszúságát csillapítani s ezt oly ügyesen tevő, hogy még maga *Fráter György* is 20,000 főnyi zsoldos had állítására vállalkozott; de midőn az idő elérkezett, a hadjárat ismét a jövő 1545-ik évre halasztatott.

Bezzeg nem halasztotta a foglalást a török. Mihelyt kitava-

1541. szodott, Jahja-oglu Mohammed budai vezír-pasa, *ápril 23-ára* magához rendelvén Hasszán esztergomi, Ahmed székesfehérvári, Dervis szegedi, Kászim mohácsi és Murad pozsegai pasákat, ostrom alá fogta a két vár közt fekvő s a Duna fölött uralkodó **Visegrád**-ot. A várat a derék **Amadé Péter** védelmezte s midőn a törökök az alsó várat a keleti fal lerombolása után bevették, a felső várba húzódtott. Ennek ostroma hozzáférhetetlenségénél fogva nagy nehézséggel járt, de a törököknek mégis sikerült a Sóstorony felőli hegycsúcsra ágyúkat vontatni, honnét most a felső várat is lőhettek. Amadé éjjel csónakon személyesen ment Komáromba, hogy segílyt sürgessen, de ezek Bécsbe utasították; futára onnét is tagadó választ hozván, a víztől megfosztott, szomjúságtól kínzott védőőrség harczképtelen levén, Amadé kénytelen volt a várat, szabad elvonulás föltétele mellett feladni. A törökök azonban az őrséget a kivonulás alkalmával hitszegően fölkonczolták s Amadét is alig volt képes a személyesen védelmére siető Mohammed pasa megmenteni. A török evvel Komáromig, Győríg ura lőn a Duna vidékének.

Nógrád. Mohammed pasa Visegrád után **Nógrád**-ot akarta ostromolni; de alig szállt meg Oroszfalvánál, a hitvány zsoldos őrség a várat elhagyva gyáván megszökött. **Hatvan** őrsége még a török közeledését sem várta meg, hanem Nógrád elestének hírére a várat fölgyújtva, Egerbe szökött.

Ezután még a Dunántúl néhány kisebb vára esett el, s Mohammed a foglalásokat tán tovább folytatja, ha *Uláma* boszniai pasa, ki Semptei Farkastól **Velika** várát Horvátországban elfoglalván **Monoszló** alá szállott, e hely ostromához Kászim és Murad hadainak visszabocsátását nem kéri. Midőn ezek megérkeztek, Monoszló csakhamar elesett s a pasák, Malkocs hercegovinai béggel egyetemben tovább dúltak Zagoriában a stájer határokig. Zrínyi Miklós bán a saját és Bildenstein stiriai hadával elibök menvén, **Körös** tájékán a török által törbe csalattak s teteemes vereséget szenvedtek.

Ez idő alatt az esztergomi törökök 2000 főnyi csapattal rajtaütöttek **Léván**, de *Balassa Menyhért* által véres fövel visszaverettek. Balassa most Túri György ipolysághi kapitánynyal utánuk iramodott, de a túlerő ellen nyílt mezőben nem boldogulhat-

ván visszatért. De elérte a törököket Szalka mellett *Nyáry Ferencz* surányi kapitány s a török hadat szétvervén, annak alig 500 főnyi maradéka jutott Esztergomba vissza. 1544.
Szalka.

Ily kisebb harcok, még ha eredményesek voltak is, nem voltak képesek a török hódoltság folytonos terjedését megakadályozni s a várakkal együtt azok nagy környéke is behódolni levén kénytelen, az ország nagy része tényleges török birtok lőn, melyen a török most már teljesen berendezkedett. E berendezkedésnél a budai vilájet *15 szanulóságra* osztatott be, melynek székhelyei: Buda, Esztergom, Fehérvár, Nógrád, Hatvan, Szeged, Veszprém, Mohács, Siklós, Pécs, Simontornya, Szegszárd, Pozsega, Szerém és Szendrő valának.

A Ferdinánd király és a császár által folyton ígért nagy hadjárat pedig csak a szegény magyarok jámbor óhajta maradt, s még örülniök kellett, midőn Ferdinánd végre a törökkel 1547-ben 30,000 arany évi fizetés mellett 5 évi békét nyert s így a török az országot legalább nagy hadsereggel nem dülta. Mert a béke valóban csak arra szorítkozott, hogy a szultán nem indított nagy hadjáratot Magyarország ellen; a kisebb küzdelmek, a szandsákbégek és török várnagyok foglalásai, rablásai, erőszakoskodásai a béke daczára soha sem szüneteltek s az ország ez időtől fogva másfél évszázadig teljes békéhez nyugalomhoz soha nem jutott.

A magyarok a schmalkaldeni háborúban 1546—47-ben. Szinte csodálatos dolog, hogy eme vészes időkben, mikor a magyar alig volt képes saját tűzhelyét megoltalmazni, még külföldi kalandokra is vállalkozott, s Ferdinánd, a ki a törökkel szemben oly gyámoltalan volt s a magyar földnek egy rögét sem volt képes megvédeni, a császárnak magyar csapatokból álló segélyhadat küldött.

Ez egy 1150 főből álló magyar lovas dandár volt, mely *Nyáry Ferencz*, a szalkai hős vezérlete alatt 1546 október 1-én indult a schmalkaldeni háborúban résztveendő, a császári sereghez Csehországba, s onnét Szászországba. Itt a megbetegedett Nyáry helyett a parancsnokságot *Bakics Péter* vette át. A hadjárat alatt a magyarok *Mühlbergnél*, a visszavonuló szászokat üldözendő, az *Mühlberg*. Elbán átúsztattak; az üldözés oly heves volt, hogy abból maga a szász választó fejedelem, János Frigyes, sem menekülhetett s egy

1544. **Lochau.** pécsi származású magyar huszár *Lucza József* által a lochaui utóvéd-harcban elfogatott. A császár bevette még Wittenberget s evvel a hadjárat fontosabb része véget érven, a magyar segélyhad nagy dicsőséggel, kitüntetésekkel és zsákmánnyal hazatért.

A török hódítás második időszaka.

- 1544—1551. A fentebb említett viszonyban 1544-től 1551-ig lényeges változás nem állott be; ez időt s még az 1551-ik évet is Fráter György nagyszabású politikája tölti be s teszi nevezetessé. Midőn azonban a lángeszű államférfi saját politikájának áldozatul esik, s nincs többé senki, a ki a török hatalomnak gátat vessen, az újból megindítja a foglalásokat s az 1552-ik évben a török hódoltságot számos fontos vár elfoglalásával az országnak ismét nagy és jelentékeny területére terjeszti ki.

Munkánk czélja az időszak politikai eseményeinek részletes tárgyalását kizárván, csak annyit említünk belőlük, a mennyi az 1551-ik évbeli hadi események megértésére mellözhetetlen.

Politikai és hadi események Fráter György kormányzata időszakában 1551-ig. Az 1540-ik év eseményeinek előadása alkalmával említettük, hogy Fráter György teljesen átértette annak fontosságát, hogy Magyarországnak a mohácsi vész óta elszakadt részei egyesítenek s hogy János király halála után hajlandó is lett volna Erdélyt és a keleti részeket Ferdinánd kormánya alá bocsátani, ha csak némi biztosítéka is lett volna az iránt, hogy Ferdinánd az országot megvédelmezni képes. E biztosíték hiányában azonban czélszerűbbnek vélte a szakadást föntartani, hogy a török szolgaság alól legalább János Zsigmond részét, nem ugyan fegyverrel, hanem ügyes diplomáciával, mentse. Budavár eleste után visszatért ugyan az eszmére, hogy az országot Ferdinánd bírja, midőn azonban a német birodalom vállalata oly szégyenteljes kudarcot vallott s Ferdinánd az ország megoltalmazására újból képtelennek bizonyult, még inkább kelle azon gondolatot ápolnia, hogy János Zsigmond öröke biztosítsák. Az 1543 és 1544-ik években a török hódítás terjeszkedése, melynek megakadályozására Ferdinánd éppenséggel semmit sem

tett, meggyőzte arról, hogy az ország keleti részeit és várait Ferdinándnak adni, egyértelmű volna azoknak török kézre juttatásával. 1544—1551.

Fráter György most még tovább ment s eszméje az volt, hogy ha Ferdinánd alatt nem lehet, úgy az országot a török pártfogása mellett *János Zsigmond alatt* egyesíti. Erre czéloztak azon intézkedései, melyekkel Erdélyt előbb az 1542-ik évi tordai unióval önmagában, azután pedig az 1544-ik évi tordai gyűlésen a kapcsolt részekkel a legszorosabban összefűzni s János Zsigmond örökéből egységes, önálló, cselekvőképes államot alkotni igyekezett. Ez lett volna Magyarország tervezett újjáalkotásánál a szilárd központ, melyhez a többi szétforgácsolt részek idővel, részint diplomáciával, részint fegyveres erővel, hozzácsatolhatók lettek volna.

A következő időkbén azonban a német párt kilátásai az által javultak, hogy V. Károly császár úgy a hosszadalmas franczia, mint a schmalkaldeni háborút diadalmasan fejezvéen be, azon helyzetbe jutott, hogy Ferdinándnak Magyarország megoltalmazására hathatósabb segílyt nyújthatott, míg ellenben a török barátság, annak folytonos foglalásai és a meghódított területnek török szolgaságba hajtása folytán, mindinkább népszerűtlenné vált s Fráter György maga is joggal tarthatott attól, hogy Szulejmán, a mint Budát és a János Zsimond örökéhez tartozó dunamelléki és alföldi részeket a kellő időpontban magához ragadta, így tehet az egész országgal is, ha ezt János Zsigmond a török támogatásával nyeri meg.

Ez aggodalom térítette vissza Fráter György politikáját ismét nyugat felé s a végeredmény az volt, hogy, tervének az özvegy királynét és Petrovicsot is megnyervén, kivitte, miszerint Izabella a trónról Ferdinánd javára lemondott, mire Fráter György Erdély és a keleti részek kormányát Ferdinándnak átadta. János Zsigmond kárpótlásul Oppeln és Ratibor herczegségeket, s Ferdinánd leányainak egyikét, Izabella 100,000 aranyat, Fráter György az esztergomi érsekséget és a bibornoki kalapot nyerte volna.

A dolog azonban nem ment simán. Izabella és Petrovics a tervet kezdetben ellenezvéen, a barátot a portán bevádolták, sőt Petrovics a porta biztatására Fráter György és pártja ellen 1550

1544—1551.
Déva.
Alvincz.
Csanád.

tavasán fegyvert is ragadt és elfoglalta **Dévát** és **Alvinczet** s mivel a barát hadaival szembe szállani késlekedett, rácz híveivel **Csanádot** is ostrom alá fogatta; de sőt Izabella és Petrovics azt is kieszközölték a portán, hogy a moldvai és havasalföldi vajdák, valamint a budai vezír-pasa is, parancsot kaptak Erdélybe benyomulni.

Gyula-
fehérvár.

Fráter György erejét azonban a veszély csak növelte. Csanádot *Varkócs Tamás* váradi kapitány által az ostrom alól fölmentetvén, maga az Izabella pártjára álló **Szászsebest** és **Medgyest** elfoglalta, majd seregével Izabellát és Petrovicsot **Gyulafehérváron** ostrom alá fogta s őket addig szorongatta, míg nem a királyné szerződést kötött vele, hogy az oláh vajdákat és a budai pasát, kiknek seregei már útban voltak Erdély felé, visszatérésre bírják.

Brassó.
Ojtoz.

De már késő volt; mert e hadak részint már betörték Erdélybe, részint annak határain állottak. Fráter György ekkor halatlan erőfeszítéssel 50,000 főnyi sereget gyűjtött, s míg *Kendy János* a havasalföldi vajdát **Brassó** közelében; maga a moldvai vajdát az **Ojtoz** szorosnál megverte, mire mindkettő visszavonult. Fráter György ekkor hadait egyesítvén, azokat a Maros völgyébe Piskire vezette s itt csatlakozott hozzá *Varkócs* is. Ez egyesült sereg ellenében a budai pasát helyettesítő *Kászim* bég tovább előnyomulni nem mervén, visszafordult.

Léva.
Csábrág.
Murány.

Ferdinánd ezúttal sem segítette a magyarokat az oláhok és törökök ellen, mert Salm által vezetett hadai, melyeket még a múlt *1549-ik* évben Erdélybe megindított, előbb Balassa Menyhért és Baecsó Mátyás garázdálkodásait megfenyitendő **Léva**, **Csábrág** és **Murány** várakat ostromlák, azután pedig Szolnok várát építék föl s így Erdélybe el nem jutottak. Erdélyt tehát csupán Fráter György gyors és határozott működése mentette meg.

Porva.

Miután itt 1549-ik évbéli, Magyarország nyugoti részében végbement eseményeket érintettünk, fölemlítjük röviden ama jeles hadi tettet is, melyet 1549-ben *Rátokay Pál* pápai és *Thelekessy Imre* veszprémi kapitányok a győri vitézekkel együtt véghez vittek, szétvervén *Veli aga* 4000 főnyi portyázó hadát **Porva** mellett (Veszprém közelében), melyből 600-at elfogtak s győzelmük jeléül 13 zászlót küldtek Ferdinándnak.

Izabella a történetek után János Zsigmond megkoronázását

sürgette a portánál, a minek fejében Becse és Beeskerek várak átengedését ígerte. De Fráter György a szultánt kiengesztelte, Ferdinánd pedig *Castaldó János* örgróf, Brandeis, Serotin és Aldana német, Báthory Endre, Nádasdy Tamás és Losonczy István magyar vezérek alatt mintegy 8000 főnyi segélyhadat küldött, s így Izabella, ki Gyulafehérvárott 1551 nyarán másodszer is ostrom alá került, végre is kénytelen lón az egyességet végrehajtani. 1544—1551.
Gyula-
fehérvár.

Az 1551-ik év augusztus havában tehát Izabella a szt. koronát s vele Erdély és a keleti részek kormányát Ferdinánd biztosainak átadta, s miután János-Zsigmond Johanna főhercegnővel a kolosmonostori templomban eljegyeztetett, a trónjától és országtól megfosztott királyné fiával s néhány hívével Kassára, majd Lengyelországba ment.

Az 1551-ik évi török hadjárat. Fráter György azon fáradozását, hogy a szultán az Erdélyben történekről tévútra vezettség, Ferdinánd konstantinápolyi követének Malvezzinek ügyetlensége meghiusította. A szultán a valót megtudván, Fráter Györgynek és a rendeknek meghagyta, hogy a németeket Erdélyből űzzék ki, s védenzét János Zsigmondot az országból kivinni ne engedjék, egyúttal Szokolovics Mohammed ruméliai béglerbéget utasította, hogy a ruméliai hadtesttel a Szerémségbe induljon s a további parancsot ott várja be. A barát azonban a béglerbéget is elámitotta, azt mondván neki, hogy Temesvár, Lippa és Solymos várakat nem ő, hanem Petrovics, ki e részek parancsnoka volt, adta Ferdinánd kezébe, s ő Erdélyt még mindig a királyfi nevében kormányozza; egyidejűleg a védekezésre minden szükséges intézkedést megtett. Ferdinánd e politikát, melyet követni a szükség parancsolt, helyeslén, a maga részéről *Castaldo Baptista János* örgróf seregét *Sforza Pallavicini* alatt még további 6000 főnyi német haddal szaporította. 1551.

Szokolovics Mohammed béglerbég a barát előadásának hitelt adott ugyan, de azért kötelességének tartotta azon várakat, melyeket állítólag Petrovics adott Ferdinánd hatalmába, tőle visszafoglalni. Ennélfogva 1551 szept. 7-én seregével a Dunán Péterváradnál átkelvén, a Tiszán fölfelé előnyomult.

A szultán egyidejűleg **Ahmed** vezírpaasa parancsnoksága alatt egy a widdini, nikápolyi és dobrudsai csapatokból és tatá-

1551. rokból alakult második hadsereget a Havasalföld felől Erdélybe való betörésre készenlétbe helyezett, a budai vezírparását *Khadim Alit* pedig arra utasította, hogy csapatait összevonván, a közreműködésre készen legyen.

Ez intézkedésekkel szemben Ferdinánd részéről, kit az átvett várak védelme most már kizárólagosan illetett, majd semmi előkészület sem tétetett; a véghelyek erősítései a leggyarlóbb állapotban valának és sem megfelelő őrséggel, sem élelemmel és lőszerrel ellátva nem voltak. Némi kivételt tett Temesvár, melyet Ferdinánd legjobban féltvén, belé Losonczy István személyében kitünő parancsnokot nevezett ki s őrségét is megszorította.

Becse. E közben a török előhad szeptember 11-én Becse alá érkezett; a Temesvárról ide siető Losonczy ezeket ugyan elverte, de szeptember 16-án a béglerbég egész, mintegy 60,000 főnyi seregével Becse alá érkezvén, azt két napig lövette, *szeptember 19-én* pedig, míg maga *Szentannai Tamás* és *Fügedy Gábor* várnagyokkal az átadás iránt alkudozott, a várat rohammal bevétette s a megmaradt védőőrséget, valamint a várnagyokat is hűtlenül legyilkoltatta.

Becskerek. A török ezután **Becskerek** alá ment, melynek rácz őrsége már előbb szétfutott s a várban csak *Zoltay Mihály* maradt, 80 emberrel; de midőn a béglerbég serege szeptember 24-én csakugyan ide jött, a várat ezek is gyáván elhagyták.

Csanád. Szokolovics Mohammed **Becskerek** alól szeptember 26-án **Csanád** felé ment; a vár alá nem is kellett mennie, mert a várat a rácz őrség áruló módon elhagyta s így a várnagy, *Nagy Péter*, kénytelen volt az üres várat átadni.

A béglerbég Csanádnál egyelőre megállapodott, míg csapatai az egész környéket, így Horogszeg, Csák, Kis-Somlyó, Jeládia, Aradác, Galád, Nagylak, Fellak, Egres, Csállya, Zádorlak, Eperjes, Pálülés, Bodorlak stb. erődöket behódoltatták, azután pedig Lippa ellen szándékozott menni. A Lippára előküldött *Uláma* pasa a zádorlakai erdőben meglepte Egyedy Tamás 100 huszárból álló különítményét s azt majd megsemmisítette, de megtudta azt is, hogy Lippánál Báthory Endre erős sereggel áll, t. i. a megyék fölkelő hadaival és Serotin 1000 német lovasával. A béglerbég ennek folytán a hadműveletek beszüntetését határozván el, ép Sze-

gednél a Tisza mögé, téli szállásokra akart vonulni, midőn a lippai 1551.
 rác és dalmát kereskedők a pasának, a város megkímelésének
 feltétele alatt, a várost földadni s a csekély őrséget is erre kényszeri-
 riteni ajánlkoztak. Erre Mohammed pasa szándékát megváltoztatva,
 Lippa felé indult s Uláma pasa által vezetett elővéde *október 8-án* Lippa.
 már a város alá is érkezett. Miután pedig Báthory serege azon ál-
 hirre, hogy a török Nagyvárad ellen megy, október 4-én
 szétoztlott, a polgárok fenyegetésétől megijedt *Gersei Pelheő*
János pedig a vár kapuit és tornyait fölrobbantván, a városból
 gyáván elmenekült, Uláma a várat ellenállás nélkül elfog-
 lalta. Mohammed pasa Lippát 5000 főnyi helyőrséggel Uláma
 pasa parancsnokságára bízta s miután a magas hegycsúcson Solymos.
 fekvő Solymos várat csapatai elfoglalni nem bírták, ismét téli
 szállásaira készült.

Ámde mint a lippai, úgy a temesvári rácok is, a kik egyéb-
 ként most a lippai árulás után a magyarok bosszújától is félték,
 küldöttség útján kérték a béglerbéget, hogy Temesvárt szállja meg,
 igérvén, hogy a várost maguk át fogják adni, a várba pedig az
 utat megmutatják. Bárha az idő már későre járt, Mohammed pasa
 a kedvező alkalmat nem akarta elmulasztani s *október 14-én* Lippá-
 ról Temesvár alá indult.

Szokolovics Mohammed pasa béglerbég a rácok kérelmére
 és tanácsára Temesvárnak rajtaütés által való elfoglalását kísérté Temesvár.
 meg, mi végből egy 6000 főnyi gyalog és lovas különítményt, mely-
 hez sok rác is csatlakozott, október 15-én azon földattal küldte
 Temesvár közelébe, hogy *október 16-án* a várost kora hajnalban
 rohanják meg. De Temesvár parancsnoka, **Losonczy István**, a
 vállalatról értesülvén, a törököket készen várta, a támadást erős
 puskatűzzel fogadta, majd maga a török ellen lovas támadást in-
 tézvén, a vállalatot teljesen meghiúsítá.

Az ütközetben részt vett bégek lebeszélétek a pasát a vállalat
 folytatásától, de ez *október 17-én* mégis Temesvár alá szállott, s
 bár Losonczy a megadást kérő fölhívásra kijelenté, hogy hazája
 és az egész kereszténység dicsőségeért vére ontásával is harcolni
 fog, s hazáját, a míg él, hűségesen fogja szolgálni, s végül hozzá-
 tévé, hogy «*Temesvárt nem levelekkel, hanem ágyukkal foglalják*
el, s itt ember ember ellen fog viaskodni», a várat ostrom alá

1551. vette. Losonezy a nehezen védhető s ráczokkal telt «Sziget» külvárost fölgújította, s míg egyrészt a védő-műveket nagy szivóssággal védelmezte, másrészt az őrséggel többszörös kirohanásokat tett, melyekben kivált *Dombay Mihály* tűnt ki. Ez a pasát, kinek katonái az előrehaladt idő és hiányos élelmezés folytán zúgolódtak, arra bírta, hogy az ostromot 10 nap leteltével fölhagyván, *október 27-én* Becse irányában elvonult.

Ez alatt Castaldo, miután a szultán a Havasalföldön levő sereget ismét föloslatta, s így Erdély megtámadásától félni nem kellett, az összes királyi hadakat, melyek száma a 25,000 főt meghaladta, Fráter György Déva melletti táborába vezetvén, itt oly tekintélyes sereg gyült össze, mely alkalmas lett volna arra, hogy Mohammed pasa Temesvár ostromával foglalkozó seregének súlyos vereséget szerezzen. De Fráter György, ki folyton azon reményben volt, hogy a tél folyamán a békét a szultánnal meghosszabbíthatja, ezen Castaldo által ajánlott hadműveletre nem volt rávehető, minélfogva Mohammed pasa bántatlanul vonulhatott el, a magyar-német sereg pedig Lippa visszavételére indult.

Lippa.

A Lippa ellen Fráter György fővezérlete alatt induló sereg a 60,000 főt jóval meghaladta. A seregben Castaldo és Pallavicini grófok 12,000 főnyi német csapatot vezettek, a többi magyarországi és erdélyi nemesi dandárokból, a székelyek és szászok csapataiból és mintegy 5000 főnyi szabad hajdúból állott. A sereg *november 2-án* ért Lippa alá s a várat, melyben, mint tudjuk Uláma pasa 5000 főnyi török védő őrséggel rendelkezett, körülzárta. Kelet felől az uralkodó magaslatokat Castaldo szállotta meg a német-spanyol hadakkal, dél felől Fráter György állott az erdélyi hadakkal, észak és nyugot felől a magyar dandárok.

A vár lövetése *november 4-én* vette kezdetét s 6-án annak a szt. Lajos templom fölöli fala leomlott, mire Castaldo d. u. 2 órára rohamot rendelt. Ámde a spanyolok az időt be nem várva, a falakra rohanván nagy veszteséggel visszaverettek, s még szerencse, hogy *Nádasdy Tamás* a zajra odasietve, a küzdelemben az egyensúlyt helyreállította, sőt a magyar lobogót a résre föl is tűzte; most a többi csapatok is benyomultak a városba, s a török csapatokat

a várba visszaszorították, a künnrekedteket pedig lekaszabolták; 1551. hasonló sors érte ama 700 szpahit, a kik a Maros felé néző kapun kirohanván, magukat átvágni akarták, de Török János és Báthory Endre lovasai által fölkonzoltattak.

November 8-án megkezdődött a vár lövetése s szünet nélkül folyt november 17-ig; a következő napon Uláma pasa előbb fegyverszünetet kért, majd pedig szabad elvonulás föltétele mellett a vár föladását fölajánlotta. Miután pedig időközben Ali budai pasa november 20-án seregét Becsére vezetvén, a béglerbéggel egyesült, Frater György a hadi tanácsban keresztülvitte, hogy Uláma 1200 főnyi kíséretével szabadon elvonulhasson.

Uláma *deczember 4-én* este vonult ki Lippáról; de útközben Balassa Menyhért, Tóth Mihály, Nagy Horváth Ferencz és Dombay Mihály az elvonuló törököket megtámadván, ezek oly veszteségeket szenvedtek, hogy Uláma pasa csak alig 400 fővel érkezett Becsére, honnét Nándorfehérvárra ment, a béglerbégnak jelentést teendő.

Lippára Castaldo spanyol védő őrséget rendelt *Aldana* tábornok parancsnoksága alatt, a többi német és spanyol hadakat pedig téli szállásokba Erdélybe küldte. A magyar hadak szétoszoltak.

A béglerbég elhitte ugyan Frater Györgynek, hogy ő mint a törökök védője jelent meg Lippánál, de a jövő tavaszra a hadműveletek folytatására készült.

Fráter György még a Déváról Lippára végrehajtott menet alatt kapta meg esztergomi érsekké és bibornokká történt kinevezését, de e magas méltóságnak csak rövid ideig örvendhetett. Politikai eszélyességből nem tartotta szükségesnek Castalddal közölni az okokat, hogy miért igyekszik Erdélynek Ferdinánd részére történt átadása daczára a törökkel a jó viszonyt föntartani s hogy miért marad az ellenségeskedések daczára a béglerbéggel összeköttetésben. Castaldo ennél fogva a barátot folyton gyanus szemekkel kísérte, s miután a bibornok titkára, Pesty Gáspár, ki urát valamely okból gyűlölte, neki folyton azt sugdosta, hogy Fráter György a német és spanyol csapatokat megsemmisíteni s azután magát török főnhatóság alatt Erdély fejedelmévé tenni igyekszik, a tábornok engedélyt eszközölt ki Ferdinándtól, hogy a biborno-

1551. kot, ha gyanuja való lenne, láb alól eltehesse, A Lippánál törté-
tek csak megerősítették Castaldo gyanuját, s a tábornok Pallavi-
cinivel egyetemben már Lippa alatt elhatározá, hogy a bibornok-
kot, ki őket bizonyára nem hagyná Erdélyben kényök-kedvök
szerint dűlni és garázdálkodni, elteszik láb alól. A sötét tervet a
tábornokok *deczember 17-én* Alvinczen, hol a bibornok vendégei
valának, végre is hajtották s Fráter Györgyöt Pallavicini Sforza
tábornok, zsoldos tisztjei által segítve, meggyilkolta. Castaldónak
ezután legelső gondja volt a bibornok 300,000 aranyat érő kin-
cseit elrabolni s ezután a gyilkosság színhelyéről Gyulafehérvárra,
majd ismét Szászsebesre sietett.

Ferdinánd ez ocsmány tettért az erkölcsi felelősséget magára
vállalta s maga igyekezett azon, hogy a gyilkosok a pápa által is
fölmentessenek.

Fráter Györgyben egy kiváló államférfiú, nagy lángész, s
korának legügyesebb diplomatája veszett el. Ferdinánd zsoldos
vezérei sokkal korlátoltabbak voltak, semhogy őt megértsék, s a ki
az országot egy negyedszázadon át a töröktől a legválságosabb
időben megoltalmazta, a ki Erdélyben az önálló fejedelemséget
megalapította, elveszett, mert hazafias szempontból jobbnak vélte
saját művét, az önálló erdélyi államot fölázdozni, hogy Magyar-
ország egyesíttessék. Fráter György diplomátiával pótolta Ferdi-
nánd és vezérei gyámoltalanságát, seregei tehetetlenségét, s mi-
dőn Ferdinándot és az országot egy újabb török háború ellen
eszével megoltalmazni akarta, hálából királyi ura tuúttával és
beleegyezésével meggyilkoltatott.

1552. **Az 1552-ik évi török hadjárat; a szegedi vesze-
delem; Temesvár és Lippa eleste.** «Az 1552. év — mondja
egyik érdemes történetírónk — szomorú, de a nagy veszteségek s
néhányak gyalázatos gyávasága mellett is, a magát fölázdozni kész,
hősies hazafiság dicső, örök emlékezetre méltó hadi tetteiben is
gazdag év volt Magyarországon.» Valóban a mily súlyos csapás
volt az országra, hogy a török ez évben számos fontos végvár
megvételével a hódoltság területét ismét nagy mértékben kiterjesz-
tette, oly lélekemelő a visszaemlékezés Losonczy István, Szondy
György, Dobó István és hős társaik dicsőségére, kiknek fényes
nevei mint örökké égő szövétneknek világítják be e sötét időszakot.

Az 1547-ik évben Ferdinánd által kötött béke ez évben le- 1552.
 tett s nem volt többé Fráter György, kinek diplomáciai ügyessége
 a békét meghosszabbíthatta volna. De Fráter Györgyben nem csak
 a jeles diplomata veszett el, de elveszett a gondos kormányzó is,
 a ki az elkerülhetetlen török háborúra a szükséges intézkedéseket
 megtette volna. Ferdinánd gyámoltalan volt, mint mindig ha ve-
 szély közeledett, ama hitvány zsoldos vezérek pedig, kiknek he-
 lyette cselekedni kellett volna, és a nyomorult csöcselék, melyet
 magukkal hoztak, sokkal inkább el voltak foglalva a rablással,
 dúlással, semhogy az ellenség elé menni s azt leküzdeni ráértek
 volna. Mig a török Temesvár alá szállott, Castaldo fizetetlen zsol-
 dosai, vagy inkább helyesebben gaz rabló csordái ostrom alá fog-
 ták **Kolozsvárt** s azt mindaddig bombázták, míg őket a fölkel- Kolozsvár.
 magyar nemesség a város alól el nem űzte; majd fölgujtották s
 földúlták **Gyulafehérvárt**, s midőn a moldvai vajda **Brassónál** Gyula-
 Erdélybe betört, Castaldo alig bírt annyi erőt összegyűjteni, hogy Brassó.
 az oláhokat a Tordánál táborozó nemesség segítségével vissza-
 nyomja.

A magyarok tehát minden segítség nélkül maradtak, s oda-
 vetve martalékul az ellenségnek, önfeláldozó hazafiassággal egye-
 dül szállnak az ellenséggel szembe, s győzelemre való kilátás nél-
 kül kétségbeesett harcot folytatnak, megmenteni próbálván a
 haza drága földjéből azt, a mit megmenteni lehet.

A hadi eseményeket a **Szeged** visszavételére irányozott ki- Szeged.
 sérlet nyitja meg. Szeged visszavételét még Fráter György ter-
 vezte, de halálával nem volt, a ki végrehajtsa. Ekkor előállott
Tóth Mihály hajdú-kapitány, volt szegedi bíró, kit a török onné
 régebben kiűldözött s társával **Nagy Ambrussal**, kivel már Lippa
 visszavételénél, 5000 szabad hajdú élén részt vett, vállalkozott
 Szegedet rajtaütés útján elfoglalni. Hosszas utánjárás után Tóth
 Mihály Castaldótól *Aldana* parancsnoksága alatt 200 muskétás
 spanyol gyalogost, 300 német vérttest, továbbá a lippai és temes-
 vári őrségből egy-egy könnyű magyar lovas csapatot nyert támo-
 gatásul, míg *Bakics Péter* a schmalkaldeni hős, **Nagy Horváth**
Ferencz, **Dersffy István** és **Dóczy Miklós** huszáraikkal önként csat-
 lakozván, a támadó hadosztály mintegy 6300 főre emelkedett. A
 hadosztály Aradról 1552 febr. 24-én indult el s **Tóth Mihály** a haj-

1552. dúkkal a *február 26-ikára következő éjjel* Szeged alatt termett, hol a velük egyetértő lakosságból 700 halász a Boszorkányszigeten készen várta. A hajdúk a halászok csónakjain átkeltek a Tiszán, átmásztak a sánczárkokon s Tóth Mihály a péterváradi kaput hatalmába ejtven, a hajdúkat a Palánk külvárosba bebocsátotta. De most, a helyett, hogy minden idővesztés nélkül a várat igyekeztek volna elfoglalni, a hajdúk a rabláshoz láttak, s így *Héder* bég, a város parancsnoka, a várat idejekorán elzárta és megszállotta. Igaz, hogy ez által 2000 török a városban fölkonzultatott, de a vár meg volt mentve, mert a hajdúk oda be nem jutottak. Csak most érkeztek meg Aldana és Bakics, de ők sem a vár ellen mentek, hanem segítettek a hajdúknak rabolni. A város meg volt tehát szállva s az erről értesített Castaldo most a vár megvételeére csapatokat és ágyúkat is rendelt Szegedre. De mielőtt még e csapatok megérkeztek volna, a veszélyről hírt vett *Ali* budai pasa 5000 fővel, *Rusztém* szendrői bég pedig 1500 fővel a vár fölmentésére sietvén, *Ali* márczius 5-én a *dorozsmai mezőn* velük szembeállott hajdúkat, továbbá Aldana és Bakics hadait megverte s a városba szorított hajdúkat majd teljesen megsemmisítette. Még rettenetesebb bosszút állott a török Szeged lakosságán, melyből vagy 12,000 lemészároltatott. *Ali* pasa Konstantinápolyba 5000 elesett magyar lemetszett orrát, néhány előkelő foglyot és 40 zászlót küldött.

Dorozsma.

A szultán e közben nagy háborúra készült. Mindenekelőtt a tatár khánt, a karamániai béglerbéget, a havasalföldi és moldvai vajdát utasította, hogy a havasalföldi török sereghez csatlakozva Brassónál Erdélybe törjenek be, maga pedig a fősereggel előbb Temesvárt és Lippát szándékozott megvenni, majd Szolnokot, Egert és a többi végvárat, végül pedig *Ahmed* pasa vezir seregével egyesülve Bécs ellen szándékozott menni.

Ezzel szemben *Ferdinánd* előkészületei siralmasak. Erdélybe *Castaldo* néhány száz embert küld a szorosok védelmére, a király pedig vajdlává a magával tehetetlen, köszvényes *Báthory* Endrét nevezi ki. Az Aldanára bízott Temesvár erődítésére küldött pénzt Aldana zsebre vágván, a vár maradt, a mint volt; erődítményei még az utolsó ostrom óta kijavíthatlanok, a benne levő létszámkimutatás szerint 950 főnyi, valóságban azonban csak 4—600 főnyi zsoldos őrség fizetetlen.

Ily állapotban volt Temesvár, midőn annak parancsnokságát 1552. s a temesi főispánságot **Losonczy István**, a vár tavalyi hős és győzedelmes védelmezője, a király egyenes kívánságára ismét átvette. Losonczy a nehéz feladatot, mely reá várt, igen jól ismerte; «a ki oda zárkózik — mondá — az meghalni megy bele», midőn pedig családjától és rokonaitól megvált, azoktól «végbúcsút» vett.

Május elején biztos értesülést szerzett Losonczy, hogy a szultán a persa háború miatt nem személyesen jön, de a szerdarrá kinevezett **Ahmed** pasa második vezír, **Szokolovics Mohammed** béglerbéggel egyetemben Temesvár ellen készül. A szultán ezenkívül föntartotta a havasalföldi seregnek Erdélybe való betörésére adott parancsot, Khadim Ali budai vezírpa pedig azon parancsot vette, hogy míg Ahmed Temesvárral végez, ő a Hont és Nógrád-megyei végvárakat foglalja el és rombolja le, azután pedig Ahmed pasával Szolnoknál egyesülvén, vele együtt Eger ostromára induljon.

Ahmed pasa a Dunán *junius 11-én* Haramvárnál, Mohammed körülbelül ugyanez időben Péterváradnál kelt át, s **Temesvár** felé menetelvén, maga attól öt mértföldre, *Pusztá Somlyóndl* szállott táborba, míg a vár viszonyainak földérítésére Mohammed pasa és *Kászim* becskereki pasa mentek, mintegy 1500 lovassal előre, s oda *junius 24-én* érkeztek meg. Temesvár.

Losonczy e közben a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett egyrészt Temesvár erősítéseit kijavítani, másrészt annak védő őrségét szaporítani; de az erre fölhívott nemességből alig néhány vállalkozott csapatával Temesvárra menni, minek folytán annak védő őrsége az ostrom alatt csak mintegy **2300 fő volt**; és pedig *1000 lovas* (Losonczy 500, Perez 200, Perényi, Serédy, Forgách 300), *1300 gyalogos* (*Castelluvio* és *Mendoza* 350 spanyol, 200 hajdú, 400 cseh és német zsoldos, 250 temesvári és 100 karánsebesi polgár); az urak közül *Forgách Simon*, *Batthyány Farkas*, *Bornemissza János*, *Farkasich Péter*, *Horváth János* stb. vonultak be a várba; Perényi és Serédy csapatát csak azok hadnagyai hozták be; a *lövegek* összes száma nem volt több 17-nél. Losonczy a védő őrséget a vár védelmére *junius 25-én* személyesen eskette föl.

Junius 28-án Ahmed pasa egész serege, mely mintegy 80—

1552. 100,000 főből állott, 50,000 főnyi harczó állományyal, 100 tábori és 16 ostrom-löveggel, Temesvár alá érkezett, s *Mohammed* pasa a ruméliai hadtesttel a várat kelet felől, *Haszán* pasa az ázsiai csapatokkal nyugat felől zárta körül. A janicsárok rögtön megkezdték a közelítő árkok és löveggátonyok készítését és az ostromlövegeket a sánczokba még az éj folyamán beállítván, a vár *junius 29-én* már három lövegállásból lövetett; és pedig a Szigetváros felől a keleti kapu ellen, továbbá az északi kapu és az északi kőfal előtt levő földmű ellen.

Rövid idő mulva a piaczi házak romokban heverték, a Szigetvárost pedig *Losonczy*, az erők jobb fölhasználása érdekében kiűritette és fölgújtatta. A törökök természetesen rögtön megszállották s ágyúik egy részét is ide vonták; egyidejűleg az árkot rözsekötegekkel behányván, azt több helyen járhatóvá tették, s a váron már két rést is lőttek.

Julius 3-án a törökök általános rohamot intéztek. *Musztafa* nikápolyi bég oszlopa betört a keleti kapunál a földműben levő részen s hadai *Castelluvio* spanyoljait onnét kivetették; de midőn a falakat megmászni és a kaput betörni akarták, *Losonczy* a hajdúkkal ellentámadást intézett és a törököket visszaűzte. A négy óráig tartó harc a törököknek 1500—2000, *Losonczynak* 150 emberébe került; elesett *Musztafa* bég és *Castelluvio* is. Nyolcz napi lövés után a rések száma szaporodván, a törökök *julius 6-án* ismét, még pedig két ízben, megrohanták a várat, de ezúttal is siker nélkül.

Ahmed pasa egyezkedő ajánlata folytán *Losonczy* küldött ugyan megbizottakat a török vezérhez, de csak azért, hogy a védő művek kijavítására időt nyerjen, *Castaldotól* és *Báthory Endre* erdélyi vajdától pedig segílyt szorgalmazzon. De mindez hiába való volt s *Losonczy* az ostrom harmadik hetében belátta, hogy sem a császári zsoldos vezérektől, a kik közül a *Lippán* levő s elég erővel rendelkező *Aldana* öt halálosan gyűlölte, sem a vajdától segílyt nem fog nyerni. Az erdélyi hadakat a havasalföldi török-oláh seregnek Erdélybe történt beütése gátolta a segílynyújtásban. Pedig a lőszer már erősen fogyott, a védők ágyúi hallgattak, a törökök pedig *julius 12—13-án* elfoglalták az északi kapu előtt levő földművet, és vár is több helyen lerombolva levén, vakmerő jani-

csárcsapatok már időnkint magába a várba is behatoltak. Az egyetlen kísérlet, melyet *Tóth Mihály* hajdúvezér tett, hogy a várba a Losonczy neje, a hőslelkű *Pekry Anna* által, családi ékszerai és ősi javai fölladozásával szerzett pénzen fölfogadott hajdúkat, továbbá az ugyanazon pénzen beszerzett löszert és élelmi szert bevigye, balul ütött ki.

Julius 19-én Losonczy, a végsőre készen, Miksa főherczeg pártfogásába ajánlja nejét és gyermekeit. Az ostrom ezután, miután Ahmed pasa jelentékeny löszerpótlást kapott, oly nagy erővel folytatattott, hogy *julius 24-én* a falak, a bástyák és a vizitorony egész az alapig le voltak rombolva, s a várban már alig volt hely, hol a védők a törökök lövedékei ellen oltalmat találtak volna. Az e napon végrehajtott roham valóságos halálos küzdelem volt, végre a huszárok utolsó ellentámadása, melyben a hős Pattantyús Balázs, az óriási Kubát agát levágta, mégis a védők javára döntötte el a harcztot. A *julius 25-iki* megújított rohamban azonban elveszett a vizitorony is, a vár kulcsa. A vár romban hevert, nyitva állott a török előtt.

Losonczy Ahmed pasa szabad elvonulást ígérő fölhívásait azonban ennek daczára visszautasította; ámde ekkor a spanyol zsoldosok, kik eddig oly vitézül küzdöttek, fölmondták az engedelmességet, a városi polgárság pedig rimánkodva kérte Losonczyt, hogy a pasa ajánlatát fogadja el, mert a vár egyetlen rohammal úgylis az ellenség hatalmába jut. Losonczy végre is kénytelen volt engedni, de jól sejtette azt, hogy a török szavát megtartani nem fogja.

Valóban úgylis történt, midőn a hős védők *julius 26-án* Ahmed pasa oltalomlevelével, kibontott zászlókkal, fegyveresen, minden málhájukkal a várból kivonultak, egy jeltadó lövésre a törökök megtámadták az oszlop végét, majd mindenünnét a várbeliekre rohantak s azokat fölkonzolták. Losonczy el volt erre készülve s inkább választván a halált a szégyenteljes fogságnál, már a kivonulásnál *pánczél és sisak nélkül* lovagolt, most pedig végső elszántsággal rohant a harcztba s miután a janicsár agát, a mellette levő szandsák béget s számos más törököt leszúrt, maga is fején halálos sebet kapva, elfogatott. Ahmed pasa azután fejét vétette s azt Konstantinápolyba küldé.

1552.

Lippa.

E hős védelemmel s gyászos, de dicső véggel szemben áll *Aldana*, a császári tábornok, a ki az erős, lőszerrel és élelemmel jól fölszerelt **Lippában** közel 3000 főnyi, ezek közt több mint 2000 magyar, elszánt védő őrség fölött rendelkezett, s mégis Temesvár elestének és az őrség fölkonzolásának hírére a vár erődítéseit fölrobbantotta, a várost fölgyújtatta s azután zsoldos katonáival a várból július 21-én, a nélkül, hogy törököt csak látott volna, gyáván megfutamodván, Erdélybe menekült. Ahmed pasa *július 30-án* értesült *Aldana* gyáva futásáról s az üres várat, valamint a szintén üresen hagyott **Solymos** várat is megszállotta, védő műveit pedig helyreigazította.

Solymos.

Lugos.
Karánsebes.
Csanád.
Versecz.
Mehádia.
Pancsova.
Arad.
Jenő.

A pasának **Lugosra** már csapatot sem kellett küldeni, meghódolt az egyszerű fölhívásra is, hasonlóképen cselekedett augusztus 11-én **Karánsebes**. Meghódolt rövid idő alatt **Csanád**, **Versecz**, **Mehádia**, **Pancsova**, **Arad**, **Jenő** s még egész hosszú sorozata az alvidéki váraknak; a török hódoltság területe hét vármegyével nagyobbodott s a temesvári pasák 164 évig uralkodtak ezentúl az Alvidék fölött.

Veszprém.

Az 1552-ik évi török hadjárat; Veszprém, Drégely, Szolnok, eleste. Mig a török főszereg Temesvárt vívta, **Khadim Ali** budai vezír-pasa is serényen működött. A szegedi hadjáratból visszatérve Budára, nemsokára híret vette, hogy a Székesfehérvár parancsnokává kinevezett **Hamza bég**, midőn oda ment, a veszprémi őrség által elfogott. Az e fölött haragra gyűlt **Ali** pasa, hadait összeszedve *április 1-én* **Veszprém** alá ment, s a vár körüli magaslatokat megszállván, **Veszprémet** észak és nyugat felől lövetni kezdé. A vár ép e pillanatban parancsnok nélkül volt, őrsége pedig kevés, fegyelmetlen és hanyag; a várnagy, *Vas Mihály*, a zsoldosok előtt tekintélylyel nem bírt. Tíz napi lövetés után az őrség egy része az engedelmisséget megtagadta s a törökhöz szökött. Erre **Vas Mihály** a várat föladta. **Ali** pasa a hozzászökött árulókat leölette s **Veszprémbe** **Dsáfer bég** alatt erős őrséget tett.

Budára visszatérvén, hozzákészült ama föladat végrehajtásához, mely a szultán hadművelési tervében neki kijutott, t. i. a hont-nógrádi várak megvételehez, melynek befejezte után **Szolnokon** **Ahmed** seregéhez volt csatlakozandó.

A megveendő várak közül elsőnek **Drégelyt** szemelte ki, s ^{1552.} Drégely. julius elején 8—10,000 főre menő hadtestével s számos Budáról hozott ágyúval Drégely alá szállott. Ennek parancsnoka **Szondy György** emelkedett lelkű, bátor, vitéz katona volt, minden pillanatban kész hazájáért életét, vagyonát föláldozni; az alvárnagy Berfalussy Gergely ez időben szabadságon távol volt, s őt *Zoltay János* hadnagy helyettesítette. Ali pasa a megérkezést követő éjjel sánczokat ásatván, abba 4 nehéz faltörő és 6 tábori ágyút helyezett el, melylyel a várat lövetni kezdé. Rövid idő múlva a kaput védő nagy torony lerogyott, maga alá temetvén *Zoltay Jánost*; majd rések tátongtak a gyöngye falakon s a roham ideje elérkezett. De Ali ezt megelőzőleg Márton oroszfalvi papot fölküldte a várba Szondyhoz, izenvén neki, hogy vitézségét elismeri, de maga láthatja, hogy a várat meg nem védheti s szabad elvonulást ajánlott föl neki, hogy életét jobb időkre megtarthassa.

De Szondy el volt határozva a várat vagy megvédeni, vagy meghalni, s két énekes apródját, *Libárdyt* és *Sebestyént*, két török rabbal együtt drága ruhákba öltöztetvén s pénzzel gazdagon megajándékozván, leküldte őket Alihoz, kérve, hogy a fiúkat derék harczosokká nevelje, magát pedig takaríttassa el tisztességesen, mert ő a várat élve el nem hagyja. Ezután minden értékes vagyonát, ruháit, szerszámaikat, fegyvereit a várudvarra hordatván, sajátkezüleg elégeté, majd lovait az istállóban leszúrá, hogy azok törököt a haza romlására ne hordjanak s azután vitézeivel készen várta a rohamot.

A roham heves volt, de rövid; a benyomuló ellenséget nem lehetett föltartóztatni, s Szondy maga is nemsokára térdébe lövést kapván, elbukott. De még féltérden is tovább küzdött, míg nem fejébe és mellébe is golyó furódván, hős lelke elszállt. Levágott fejét Ali pasához vitték, a ki a törzsszel együtt a várral szemben álló dombon (talán az Arany Gombon) katonai díszszel temettette el; sírjára, a hőst megtisztelvén, lándzsát és zászlót tüzetett.

Am a többi várak, melyek ellen Ali pasa most fordúlt, nem követték a drégelyi hős példáját. Így **Szécsényből** az őrség a török ^{Szécsény.} jöttének hírére gyáván megfutott, egyedül hagyva *Árokháti Lőrinczet*, ki azután emberei példáját követte. **Hollókő** hasonló módon ^{Hollókő.} esett el, várnagyai *Zsáky András* és *Imre* viszálykodása folytán.

1552. Buják. Buják várát *Kérky Márton* várnagy öt napig védelmezte, bár erős falai hosszabb ostromot kitartottak volna s azután az őrséggel megfutott. A kies *Ságh* az *Ipoly* partján, mint nemkülönben *Ságh*, *Balassa-Gyarmat*. *Balassa-Gyarmat* őrségeik által szintén hűtlenül elhagyattak. *Bussa*. Egyedül *Bussa* téglatornyát védte meg *Terchy Mihály* társaival *Arszlán* fehérvári bég ellen, ki utóbb ágyúkat lón kénytelen hozatni, s a vitéz őrség csak a torony leomlása után adta át a romokat. *Salgó*. *Salgó* várát a bég csellel vette meg, nagy fenyőfatörzset vontatván föl a vár fölött uralkodó meredek hegyre, mit a várnagy, *Ságiványi Simon* nagy ágyúnak tartván, a várát föladta.

Ferdinánd nagy aggodalommal hallá a török foglalásait, melyek folytán a hódoltság területe itt is több megyével nagyobbodott, de nem volt sem pénze, sem hadserege, hogy azokat meggátolja. Mégis, félve attól, hogy *Ali pasa* még a bányavárosokat is elfoglalja s ennek folytán azok jövedelmétől elesik, sikerült neki végre a nyár folyamán mintegy 10—12,000 főnyi sereget összegyűjteni, melyet *Teuffel Erasmus* (a magyaroknál *Ördög Mátyás*) győri kapitány alatt *Füle* felé küldött, hogy az ott már összegyűlt 7000 főnyi magyar nemességgel egyesülvén, a török további hódításait megakadályozza. A két sereg, egyesülve, *Ali pasára* vészes lehetett volna; de *Teuffel* a helyett, hogy mindenek előtt az egyesülésre törekedett volna, előbb *Drégelyt* akarta visszavenni. Ámde *Ali pasa* augusztus 11-én *Palást* mellett útját állotta s harcra kényszerítette. A kifejlődött ütközetben a német és olasz gyalogság képezte a közép hadat, előtte 6 ágyúval, a jobb szárnyat a győri magyar lovasság, a bal szárnyat a német vértések. Midőn a harc alatt az ágyúk egy lőszerkocsija fölrobbant s néhány tűzért szétszakított, a német gyalogság megrendült s a törökök támadása elől gyáván meghátrált; ez által a hadrend fölbomlott s miután a németek semmikép sem voltak előrevihetők, rövid idő múlva az egész sereg megfutott. *Teuffel*, a fővezér, fogságba esett, ép úgy *Sforza Pallavicini*, *Fráter György* egyik gyilkosa; *Sbardellati Ágoston*, váci püspök, az utolsó a harczoló főpapok közt, *Dezsöffy Ferencz*, *Borsa Miklós* és sok más jeles magyar a harcztéren maradtak. *Ali pasa* 4000 fogolylyal tért *Budára* s *Teuffelt* 40 zászlóval *Konstantinápolyba* küldé, hol a német vezér, mivel nevét és rangját eltagadta, a *Bosporusba* fojtatott. A német foglyok a törökök előtt oly

csékély becsben voltak, hogy Budán őket egy fél meszely mézért 1552. vagy vajért is árulták.

A vereség hírére Rátkay Pál, ki Teuffel seregéhez ágyúkat szállított Zólyomból, oda visszatért, a Füleknél összegyűlt nemeség pedig szétesozlott.

Pedig a hadjáratnak még nem volt vége. Ali pasa hadtestét rövid pihenés után Szolnok alá vezette, reá bírván Ahmed vezír-pasát is, hogy Erdély helyett, hova az a temesi bánság meghódítása után menni szándékozott, seregével Szolnok alá szálljon.

Szolnok várát alig két évvel előbb Salm Miklós nagy költ- Szolnok. séggel építtette föl; a vár 24 nagyobb ágyúval, több tábori löveg-gel s 3000 muskétával volt felszerelve, lőszerrel és élelemmel bő-ségesen volt ellátva; őrsége 1100 német, spanyol, cseh és magyar gyalogosból s 300 huszárból állott. A vár parancsnoka azelőtt a jeles Horváthy Bertalan volt, de midőn ez egy utazás alkalmával a törökök által elfogatott, helyét a gyámoltalan Nyáry Lőrincz foglalta el. A várat Ali pasa, ki *augusztus 24-ike* táján ért Szolnok alá, már nyolcz nap óta a legkisebb siker nélkül ostromolta, mi-dőn Ahmed serege is megérkezett. Bárha aggodalomra semmi ok nem volt s Szolnokot még hosszú időn át sikerrel lehetett volna védelmezni, sőt talán meg is tartani, a zagyvalék őrség a törökök nagy számától mégis megijedt, s a szeptember 2-ikára következő éjjelen a várból gyáván megszökött, ott hagyván a várnagyot a hozzá hű maradt 50 hajdúval. Nyáry vagy nem tudott, vagy nem akart futni s midőn a török *szeptember 4-én* a csendes vár kapu-ját megrohanta, 50 hajdújával állott a kapu elé s ott rövid küzde-lem után elfogatott. Fogságából megszökvén, hadi törvényszék elé állíttatott, de pöre utóbb — nem bizonyos tényálladék hiányában-e vagy kegyelem útján — elejtetett.

Eger védelme 1552-ben. Ahmed és Ali pasák az Eger-nél sokkal erősebb Szolnokot ily könnyű szerrel kézrekerítvén, seregeikkel, melyek száma közel 100,000 fő volt, Eger alá indultak, Eger. melyet Dobó István és Mecskey István védelmeztek. A török vezérek, kik közül Ali pasa Egert Ahmed előtt csak *gyönge akol-nak* nevezte, itt is könnyű győzelmet s ezzel a hadjáratnak gyors és dicsőséges befejezését reménylették. De reményeikben alaposan csalódtak, mert itt a várat nem hitvány zsoldos esőcselékhad, ha-

1552. nem magyarok védelmezték, a várparancsnokok pedig hazájukat és becsületüket szerető hősök, vitéz tapasztalt férfiak valának, kik készebbek voltak meghalni, mintsem a várat hűtlenül elhagyni vagy föladni.

A mikor a törökök Eger alá készültek, ennek őrsége alig volt több mint 200 gyalogos és 200 lovas. De Dobó István és Mecskey már idejekorán sürgették úgy a kormányt, mint az egri érseket és a szomszédos megyék nemességét, hogy az egész felső vidék kulcsát képező Eger védelmére siessenek. Midőn a török Szolnok alá szállott, a veszedelem nyilvánvaló lőn s a segély bár lassan, de mégis jött. A kormány által küldve Pethő Gáspár, Zoltay István és Fügedy János 100 lovassal, literáti Bornemissza Gergely deák 250 muskétással; a megyék, városok és főurak részéről Bolyky Tamás (Borsod) 50, Kozon Farkas (Abauj) 50, Nagy Barnabás (Perényiek) 25, Kende Bálint (kassai kapitány) 50, Blasko és Zádornik (Kassa város) 250, Fekete Valentin (Regécz) 128, Lőkös Mihály (szabad városok) 100, Nagy Pál (Báthory Gy.) 30, Jászói Márton (jászói prépost) 40, Bór Mihály (Sáros) 76, Szenczy Márton (Szepes) 40, Szalokay György (Ung) 18, Somogyi Ferencz (Homonnay) 25, Kiss Péter (Gömör) 50 gyalogos, ezenkívül 40 lövész, vadász stb. az uradalmakból, mi az állandó helyőrséggel együtt mintegy *1500 gyalogost* tett ki és *300 lovas*; nem számítva a 13 orvost, 2 papot, 7 kovácsot, 5 ácsot, 4 molnárt, 8 mészárosot, 14 péket és 180 munkást, a kiket Dobó a várbeli szolgálatra beszólított.

Eger a belső és külső várból és a városból állott, melyek mindegyike külön meg volt erősítve, s a vár Dobó gondoskodásából úgy lőszerrel, mint eleséggel jól volt fölszerelve; a lövegek száma nem ismeretes, de sok nem lehetett, mert a várban összesen csak 9 tanult tüzér volt s így Dobó az ágyúk kezelésére munkásokat volt kénytelen beoktatni. Dobó ezenkívül az ellenség mozdulatai felől is folyton híreket szerzett s lovassága egy Arszlán bég által Szolnok felé vezetett török csapatot már Gödöllőnél megtámadott.

Ahmed vezír-pasa Dobót még Szolnokból fölszólította, hogy a várat föladja; de Dobó ezt a levelet a vár piacán egybegyűlt védő őrségnek fölolvasván, azok egyhangúlag megesküdték, hogy a várat mind halálig védelmezik s a török leveleit ezentúl olvasatlan elégetik; a ki pedig a föladást csak szóba is hozná, halál fia legyen.

Eger a XVI. században.

1552. Ezután a csapatok fölállították a különböző védőművekbe, a sánczokhoz, bástyákra, kapukhoz stb. A megmaradt 900 főnyi gyalogság 3 zászlóaljban és a 300 lovas, tartalékot képezett, a vár fontosabb téerein fölállítva.

Szeptember 10-én ért az Ali pasa által vezetett 25,000 főnyi elővéd a város elé, másnap pedig az egész török hadsereg, s Ahmed pasa az ostromot a legnagyobb lövegekből adott 9 ágyú-lövéssel megkezdte. Dobó a várbeli építmények tüzetfogó tetőit lehordatta, intézkedett a rések betömésére stb. s a tüzet az első napokban ő is élénken viszonzta, de később a löporral való takarékoskodásából a tüzelést meglassította.

Szeptember 16-án Eger minden oldalról körül volt véve, mire a vár lövetése a temető felől is megindult. Három nap mulva *Zollay* és *Pethő* a lovassággal kirohantak a várból s *Arszlán* bég lövegeit, melyek a Mária-templom mellől földözve lőttek és sok kárt tettek, beszögezték, a tüzéseket szétverték, a lövegtalpakat elpusztították s mielőtt még a janicsárok oda érkeztek, a várba visszatértek.

Szeptember 29-én a törökök általános rohamot intéztek; ennek főiránya az Ó-kapu bástyája volt, mely ellen 27 zászlóalj nyomult elő. *Pethő Gáspár* többször visszaverte a támadást, de végül megsebesülvén, a kapu tornya a török kezébe került; alig rendezkedett azonban itt be s tüzte ki a zászlót, Dobó a tornyot oly hatásos ágyútűz alá vette, hogy a törökök a toronyból végre is kitakarodtak. Az északi oldalon és a sarokbástyánál e rohamot *Bornemissza Gergely* és *Zollay István* verték vissza. Sok ezer török hullott el e napon, de a várbeliek is érzékeny veszteséget szenvedtek. Bolyky Tamás, a borsodiak hadnagya elesett, Pethő, Pozsgai, az egri bíró stb. megsebesültek.

Október 4-én fölrobbant a főtemplom sekrestyéjében levő lőszerkészlet, mely *Báthory* drabantjaiból kilenczet légbé röpített, s a két lőszeralmot elrombolta. De Dobó azonnal új malmot készített s mivel salétrom s kén elég volt, lőszerhiánytól egyelőre tartani nem kellett.

A törökök a következő napokban még nagyobb hévvel láttak az ostromhoz; tüzes golyók, aknák, a várfalak magasságát meghaladó halmok fából, az árkok betöltése stb., szóval a várvívás ak-

kor ismert eszközei közül egy sem maradt fölhasználatlanul; de ép oly kifogyhatatlanok voltak Dobó, Mecskey és Bornemissza az ellenség törekvéseinek megghiusításában, melyben különösen a leleményes Bornemissza gyakran remekelt. 1552.

Ámde a védő művek nagy része már csak rom volt, a védők száma naponta fogyott s a vár sorsa napról napra kétségbeesettebbé vált; de a vezérek saját kétségbeesésüket mélyen szívökbe rejtván, czélszerű intézkedésekkel, buzdító hazafias szavakkal, főképen pedig példájokkal annyira hatottak katonáikra, hogy azok önfeláldozó hősiessége egy pillanatra sem lankadt s a pasák harmadik megadásra fölhívó levelét ismét olvasatlanul égetvén el, a várfalon válaszul egy fekete koporsót állítottak föl két lándzsa közt, jelentve, hogy a várat utolsó csepp vérökig fogják védelmezni.

Október 12-én a törökök ismét általános rohamot intéztek; a támadás négy helyen hajtattott végre, legnagyobb erővel ismét az Ó-kapunál, hol a falakon már nagy rés tátongott, sőt a kapu is be volt szakítva; de Dobó a kapu és rés mögött agyagból és téglából erős falat vont s a törökök támadását a parancsnokok, továbbá Zoltay, Bornemissza, a sebeiből alig fölépült Petheő, Zákány és Pribék úgy itt, mint a Bolyki, Tömlöcz és Sarokbástyánál 12 órai véres küzdelem után mégis visszaverték. A lövöldözés hevességét mutatja, hogy a védők e napon 20 mázsa lőport fogyasztottak el.

Ahmed pasa dühöngött, hogy e «rosz akol», e «hitvány gyermekszoba» előtt kudarczot vallhat s *október 14-ére* az összes pasák személyes vezetése alatt végrehajtandó főrohamot rendelt, melyet ő maga is személyesen intézett. Délig tartott, míg a rohamra az *egész sereg* beosztva és rendeltetési helyére állítva volt. Ekkor a támadás irtózatos zaj, zene, kürtszó és a földet megrázó kódtató ágyúzás közt indult meg. Az *első* rohamoszlopot *Mohammed* szendrői pasa vezette az Ó-kapu ellen; de *Mecskey* a rohanókat közáporral fogadja, majd a behatólokat, köztük a janicsár agát is, hosszantartó véres küzdelem után visszaveti.

A *második* oszlopot *Arszlán* fehérvári bég vezette a Bolyki bástya ellen, s a védőket visszanyomván, a falakra több zászlót tüzetett ki; de *Bornemissza*, *Zoltay* és *Fügedy*, érezvén, hogy ez a törökök utolsó erőfeszítése, katonáikat annyira föllekesíték, hogy a törököt — támogatva a már megszabadult Tömlöczbástya

1552. ágyúi által — végre is visszaverték. De leghevesebb volt a küzdelem a *harmadik* oszlopnál, hol a rohamot a szégyentől és dühtől ösztönzött *Ali*, a ki Ahmedet ide hívta s Egernek ama kicsinylő neveket adta, a Tömlöcbástya ellen vezette. Itt *Dobó* állott a résnél s bár kezén és lábán is megsebesült, s körülötte nemcsak vitézei, de már saját apródja is elesett, az ellenséget mégis visszatartotta; az ingadozó védőknek azonban új segítsége jött az *egri nőkben*, a kik kövekkel, égő szurokkal, forró vízzel, üszkökkel stb. segítették a pogányt a falakról visszaverni s azt oly sikerrel tették, hogy a török a Petheő által elővezetett tartalék megérkezéséig visszatartatott s ekkor a falakról leszorítottatott.

Nem volt szerencsésebb a *negyedik* oszlop sem, melyet *Uláma* boszniai pasa és Veli hatvani bég a Föld- vagy Sarokkastya ellen vezettek s melynek visszaverésében az egri nők szintén közreműködtek.

A roham tehát minden ponton diadalmasan visszaveretett, de sőt *Ali* vezír-pasa nagy aranyos bíborzászlóját, *Arszlán* és Veli szandsákbégek aranyozott zászlóját is hatalmukba ejték.

Ez volt a törökök utolsó erőfeszítése; *Ahmed* pasa több rohamot már nem intéztetett s *október 18-án* a vár alól elvonult.

Az ostrom alatt a törökök sok ezer halottat és sebesültet vesztettek; túlzó írók 50,000 főről is beszélnek, míg a védők közül 300 esett el, bár 37 napon át küzdött s e közben 13 rohamot vert vissza.

Dobó István a király által erdélyi vajdává neveztetett ki. *Mecskey* és *Bornemissza* szintén kitüntetésekert nyertek, de rövid idő alatt szerencsétlenül jártak; előbbi véletlenül agyonütöttet, utóbbi Veli bég fogságába került s *Konstantinápolyban* a még mindig dühös *Ahmed* parancsára megöletett.

Eger hősiei védelme némileg kiengesztel bennünket ama nagy, súlyos veszteségekért, melyeket hazánk ez emlékezetes évben szenvedett, s örök dicsősége marad a magyar nemzetnek s derék fiainak, de sőt leányainak is.

Ferdinánd királyból nem hiányzott a kívánság és hajlandóság, hogy a nagy szükségbe jutott Egert megsegítse; de szokott késlekedésénél fogva a *kellő időre* el nem készült s mint már számtalanszor, mondhatnók mindig, most is megkéssett. Miután

Castaldo még egyre Erdélyt féltette, ez t. i. jó ürügy volt az ellenséggel való találkozás elkerülésére, egy másik seregét pedig Teuffel tönkre tette, *Szász Móricz* herceget fogadta szolgálatába s a magyar nemességet, vele közreműködendő, fegyverre szólította. De a szász herceg csak október közepén ért Győrre s ekkor is csak csekély erővel; miután pedig Eger pár nap múlva megszabadult, a török főszereg pedig az országból kitakarodott, a hadjárat elmaradt s mint közönségesen a *jövő évre* halasztatott. 1552.

A magyarországi és erdélyi háborúk Ferdinánd uralkodása végéig.

Az ország az utóbbi évek alatt oly sokat veszített, hogy a török birtokába került várak és országrészek visszafoglalására Ferdinánd, kit császári bátyja is következetesen cserbenhagyott, annál kevésbbé gondolhatott, mert a felére leolvadt ország őt még kevésbbé segíthette, mint eddig, Erdély birtoka pedig még korántsem volt biztosítva, sőt e részen is újabb küzdelem volt kilátásban. Ferdinánd tehát követsége útján békét keresett Konstantinápolyban, egész Magyarországért 140, a bírt részekért és Erdélyért 40 ezer forint évi adót ígervén. 1553—1554.

Egyelőre azonban csak kisebb-nagyobb fegyverszünet volt az eredmény s ennek folytán a török háború, ha kisebb viszonyok közt is, tovább folyt; az ország pedig majd minden évben néhány várat, kisebb-nagyobb területét veszítette el.

A török háború 1553—1554-ben. Az első a török szandsákbégek közül, a ki az *1553-ik év* tavaszán ismét fegyvert ragadott, *Uláma* boszniai pasa volt, a ki Murad klisszai és Mal-kocs hercegovinai béggel Horvátországnak Varasd-tól délre elterülő részét dúlni kezdé. De *Zrínyi Miklós* horvát bán és *Székely Lukács* stájer kormányzó a pasát **Varasd-Teplicz** közelében meglepvn, seregét szétverték; a harezban elesett a pasa legidősebb fia Dsáfer bég is. De Uláma e szerencsétlenség daczára a dulást folytatta, elfoglalta a Gyulai Farkas által hanyagul védett **Császma** várat, majd a Brodiáni György parancsnoksága alatt álló s 500 lovas őrséggel bíró **Verőcze** várat is. 1553—1554.

Erdődi Péter viszonzásul elpusztította a török által bírt **Gra-Gradiska**.

1553—1554. **Velika.** diskát, sok törököt leolvén és sok zsákmányt ejtvén úgy itt, mint a szintén elpusztított Velikán.

Még jelentékenyebb dolgot végzett a következő *1554-ik évben* **Hamza** szécsényi bég, kinek a veszprémiek által történt elfogatása e vár elestét idézte elő, s a kit Ferdinánd, midőn a békekövetek a szultánhoz mentek, oktalanul szabadon bocsátott.

Fülek. **Fülek** erős felvidéki vár Bebek Ferencz birtoka volt, s benne Jánosi Pál várnagynoskodott; ennek szerezsen rabszolgája ajánlatot tett Hamza bégnek, hogy 100 aranyért Füleket hatalmába adja. A szerezsen a bég 5 tisztjét és ezek századait egy rejtett ösvényen s kis nyílason bebocsátotta a felső várba, míg a bég csapatával a vár közelében tartózkodott. A benyomult törökök elfoglalták a felsővár ágyúit és ezzel úgy az alsó várbeliek, mint a kívülről jött, Perényi és Balassa által küldött 200 lovasból és 100 lövészből álló, fölmentő csapatnak a felsővár visszavételére tett kísérleteit meghiúsítá.

A harc Füleken már 15 nap óta tartott; az Ali helyére lépett új budai pasa, *Toigun* azonban erős hadat küldött, nehéz lövegekkel, melyekkel most az alsóvár rendszeres ostrom alá vétetvén, a fölmentő csapat szétoszlott, a várórség pedig a várat föladta.

Fülek birtoka közel 30 faluval s nagy területtel nagyobbította a hódoltságot, mely most már a bányavárosokig terjedt ki.

Kaposvár. **Korotna.** **Babocsa.** Ugyancsak *1554-ben* a budai pasa a Dunántúl nagyon elszaporodott szabad hajdúk birtokában levő **Kaposvárt**, valamint **Korotnát** harc nélkül, a Báthory 250 embere által, Selyp István és Budasics János parancsnoksága alatt védett **Babocsát** pedig rövid ostrom után megvette, mire a hódoltság itt egész Kanizsáig és Szigetvárig terjesztetett ki.

1556. **Az 1556-ik évi hadjáratok; Szigetvár első ostroma.** Az 1556-ik év szintén erős háborús esztendő, mely Ferdinánd fegyvereit Erdélyben, a Dunántúl és a Felvidéken egyiránt foglalkoztatta.

Az erdélyi hadjárat. Mig Ferdinánd követei békét eszközendő Konstantinápolyban jártak, Erdélyben Castaldo, ki a kormány átvétele óta valóságos haramia módjára garázdálkodott. Ferdinánd kormányát teljesen megutáltatta, olyannyira, hogy a rendek panaszai folytán Ferdinánd már *1553 tavaszán* kénytelen

lön e zsoldosvezérét német és spanyol rablóbandáival együtt Erdélyből visszahívni. Az olasz zsoldosvezér, ki szegényesen jött Magyarországra, 50 társzekéren szállította ki Erdélyből rablás és gyilkosság útján összeharácsolt kincseit; Erdély népe pedig legsúlyosabb átkait küldé utána. 1556.

Castaldo távozása új reményeket keltett a cserével és sorsával elégedetlen Izabella királynőben, s egyrészt a portán, másrészt párthívei által Erdélyben és a Tiszavidéken bejövetelét előkészítette. Midőn az új vajdák: *Dobó István* és *Kendy Ferencz 1553 nyarán* a kormányt átvették, már egész Erdély forrongott, a Tisza vidékén pedig *Petrovics Péter* már haddal állott, Várad és Gyula elfoglalására készülvén. Ámde a török segély, melyre Petrovics számított, a békealkudozások folytán elmaradt s így Petrovics kénytelen volt *Tahy János* királyi hada elől Lengyelországba visszahúzódni. Tahy a pártosok ellen fordulván, megvette **Talpas** várát, ennek urát, Toldy Miklóst és várnagyát Porkoláb Dénest kivégeztette, mire a pártosok vezére: Csáky Pál Tahyval Adorján mellett seregeik szeme láttára békét kötött. Erdélyben maga *Kendy Ferencz*, Dobó vajdatársa állott az elégületlenek élére, majd megbetegedése után *Patócsy Boldizsár*; de megtudván, hogy Petrovics kiüzetett s hogy a török sem segít, az elégületlenek legnagyobb része a fegyvert letette, Patócsyt és Bornemisszát pedig Dobó **Bethlen** várában körülráván, végre ezeket is megadásra birta. Bethlen.

A következő *1554-ik évben* a szultán határozottabban ráirt az erdélyi rendekre, hogy Izabellát és fiát Erdélybe visszavigyék, Petrovicsot pedig a lugosi és karánsebesi szandsák parancsnokává tevén, neki ez által a török hadakkal és az oláh vajdákkal közvetlen összeköttetést biztosított. Ennek daczára az ügy lassan haladt; Ferdinánd Erdélyről lemondani nem akart, de a török és az oláhok által fenyegetett erdélyieknek segítséget sem tudott nyújtani.

Az *1556-ik év* ápril havában végre Izabella és János Zsigmond párthívei, Kendy Ferencz és Balassa Menyhért nyíltan léptek föl. Behíván Petrovicsot és az oláh vajdákat, Balassa ostrom alá fogta **Gyulafehérvárt** és Bornemissza Pál püspököt földadásra kényszerítette, majd ostrom alá fogta a hadakkal nem rendelkező Dobó Istvánt **Szamosujvárott**. Ezzel egyidejűleg Izabella egyéb **Gyulafehérvár.**
Szamosujvár.

1556. hívei közül Varkocs Tamás és Patócsy Ferencz **Nagyváradot**,
 eesedi Báthory György pedig **Husztot** fogták ostrom alá.

A most egyesült rendek követek által behívták Izabellát, ki János Zsigmonddal együtt *1556. október 22-én* Kolozsvárra bevonult.

Dobó, az egyetlen, a ki Ferdinánd érdekeit Erdélyben képviselte, csapatok és pénz nélkül, teljesen magára hagyva, mindezek bekövetkezését megakadályozni képes nem volt. Szamosújvárt föladta, de azután elfogatott s csak egy év múlva, szökés útján menekült Erdélyből.

A dunántúli hadjárat. Hogy Ferdinánd Dobó Istvánt Erdély megtartásában semmikép sem támogatta, annak oka az volt, hogy a Dunántúl a török, a Felvidéken pedig Bebek Ferencz és társai fölkelése, erejét megbénították.

A dunántúli hadjárat abból keletkezett, hogy a szultán Toigun budai pasával nem levén megelegedve, a budai béglerbégiségre újból a Konstantinápolyban a divánnál mint negyedik vezir alkalmazott **Khadim Ali** pasát nevezte ki, s neki különösen Szigetvárt ajánlotta figyelmébe, melynek őrsége a török Duna és Dráva közti birtokait szüntelenül háborgatta.

Ali pasa annyira sietett a szultán kívánságának eleget tenni, hogy nem is ment előbb Budára, hanem a szandsákok csapatait Pécsre összpontosítván egyenesen Szigetvárnak tartott.

Szigetvár.

Szigetvár erősítéseit a vár 1566-ik évi ostromának előadásakor bővebben fogjuk ismertetni, de egyelőre is megjegyezzük, hogy legerősebb része a belső vár volt, melyhez a gyöngébb Ó- és Új-város csatlakozott, míg az egészet terjedelmes mocsár és ingovány környékezte, Szigetvár Török Bálint tulajdona volt, de fia nem bizván annak megtartásában, a várat Ferdinándnak adták át, kinek nevében ez idő szerint **Stansics**, más néven **Horváth Márk** parancsnokolt benne. Az erősítések elég elég jó karban voltak; a vár őrsége a német források szerint állítólag 2000 fő volt, főbb hadnagyai *Szecsódy Máté*, *Bilaky* (Villachi?) *Sebestyén*, *Topándy Benedek* és *Radován Jakab* valának.

Ali pasa Dervis pécsi és Ahmed babocsai bégeket már *május 20-án* Szigetvár alá küldé, de a tulajdonképeni megszállás csak Ali pasa seregének megérkezése után *junius 13-án* történt. Ali már junius 10-én Pécsről megadásra hívta föl Horváth Márkot, de ez

levelét széttépte és egy kirohanással felelt, mely Dervis bégnek érzékeny veszteséget okozott. Ali megérkezésével az ostromló sereg 25,000 főre emelkedett; maga a pasa a várostól délre szállott táborba s a várost rögtön lövetni kezdé. Rövid idő alatt a város égett, palánkjai pedig az úgynevezett Keszási bástyától a Henynyei bástyáig, 200 lépés hosszúságban leégetve, elrombolva valának. A törökök már négy rohamot intéztek sikertelenül; az ötödik, *junius 20-án* intézett rohamnál azonban az Új-város a törökök kezébe került s a védők kénytelenek valának az Ó-városba és a belső várba húzódní. A törökök nyomban ágyúzni kezdék a belső várat, de ekkor a várbeliek a török ágyúk elfoglalása végett a hadnagyok vezetése alatt kirohantak s négy órai heves küzdelmet vívtak; az ágyúkat ugyan elfoglalni nem sikerült, de a törökök több mint 800 főnyi veszteséget szenvedtek. Több bég elesett, a janicsár aga elfogott, Ahmed babocsai és Mohammed szolnoki bégek megsebesültek.

Ali pasa most ujából több lövegsánczból kezdte az Ó-várost és a belső várat lövetni, a mocsáron pedig roppant erőfeszítéssel több ezer (állítólag 35,000) kocsi fából utakat készíttetett, s hogy a rohamot jobban előkészítse, a vár árkait is fával tölteté be. *Junius 30-án* a fából készült gátak már a falak magasságát meghaladták s a török ágyúk onnét roppant károkat okozának. Ekkor Horváth Márk összes ágyúit a gátakon levő ütegsánczok ellen fordítván, a törökök onnét kivonulni voltak kénytelenek, Szeesódy és Radován pedig *július 5-én* kirohánván, a gátakat fölgyújtották. Öt napig égett a roppant famenyiség, melyet eloltani nem lehetett s ez idő alatt az ostrom is szünetelt.

Ali ezután nagy földmunkákhoz fogott, hogy az elégett gátakat pótolja és az árkokat betöltse, miközben az ágyúzást a régi telepekről folytatta.

Az új földmunkák azonban már nem jutottak befejezéshez, mert *július 15-ikén* Ali pasának jelentették, miszerint Babocsát keresztény hadak ostromolják. E sereget, melynek ereje mintegy 10,000 fő volt, Nádasdy Tamás nádor és Zrínyi Miklós horvát bán azért vezették Babocsa alá, hogy Ali pasát Szigetvár alól, mely már nagy szükségben volt, elvonják. Ali Babocsa parancsnokát: Ahmed béget azonnal vára oltalmára küldé, *július 21-én* pedig maga is a sereg nagyobb részével Babocsa felé

Babocsa.

1556. indúlt, Szigetvár lövetését azonban tovább is folytattatván. Midőn Rinya folyó. Ali előhada *julius 22-én* a **Rinya** folyón átkelni akart, azt Zrínyi Miklós megakadályozta. Másnap azonban Ali az átkelést ágyúinak oltalma alatt végrehajtotta, s a két sereg megütközött; a harc, melyben Zrínyi Miklós, Thelekessy Imre és Rueber tűntek ki, végre is a magyarok győzelmével végződött; a törökök a folyón át visszahúzódtak, Babocsát pedig elhagyták.

Nádasdy Babocsát leromboltatta, de azután élelmezési nehézségek miatt Kanizsa felé visszavonúlt.

Ali pasa visszatért Szigetvár alá; de miután itt a falakat és réseket kijavitva, saját ütegsánczait és közlekedő gátait pedig elrombolva találta, továbbá mivel a várbeliek naponkinti erőteljes kirohanásokkal ellenálló képességüknek szakadatlanul jeleit adták, *julius 31-én* az ostromot föladva seregével Pécsre vonúlt vissza.

Kanizsa tájékán *Ferdinánd* főherczeg hada várta a nádort s az egyesült sereg most Pécs ostromára szándékozott menni; de híre járván, hogy Alihoz útban van a ruméliai béglerbég is 30,000 főt meghaladó sereggel, a főherczeg megelégedett **Korotna** visszafoglalásával, azután a Murán átkelve, a sereg október végével szétoszlott.

Korotna.

Ha a magyar sereg nagy eredményt nem is ért el, e szomorú időszakban már maga az erkölesi eredmény is, hogy ime másod izben sikerült egy várat a török ellen megtartani, s a hódítás kiterjesztését megakadályozni, megbecsülhetetlen volt.

Tarkő.
Nagy-Ida.

A felvidéki hadjárat. A megelőző évi országgyűlésben Bebek Ferencz és György hatalmaskodásaik miatt hűtlenekké bélyegeztetvén, ezek Perényi Gáborral és másokkal Izabellához pártoltak át. A Felvidék és Kassa elpártolásától tartva, Ferdinánd Puchaim Farkas és Detrich Marcell alatt 6000 főnyi sereget küldött ellenük, hozzáadván még Forgách Simon szepesi várnagy alatt 1000 magyar huszárt. E sereg ellenállás nélkül foglalta el **Tarkő** és **Nagy-Ida** várakat; de midőn Forgách a seregtől a király parancsára a Varkocs és Patócsy által már erősen szorongatott Nagyvárad megsegítésére eltávozott, a német vezérek nem boldogultak. Ostrom alá fogván ugyanis **Krasznahorkát**, itt hónapokig hiába vesztgelének, szeptember 1-én pedig Bebek Ferencz alig 3000 főnyi hada által megtámadtatván, szégyenteljesen megfutottak; a sereg teljesen szétfoszlott s 8 ágyúja és egész mállája Bebek zsákmánya lön.

Krasznahorka.

A futó németek aztán maguk vasraverték gyáva vezéreiket s 1556. Bécsbe vitték.

E közben **Nagyvárad** és **Huszt** elesett, Tokajt pedig Németi **Nagyvárad.**
Ferenc adta át **Izabellának**, mi **Ferdinándot** aggodalomba ejtván, **Huszt.**
 a **Felvidék** védelmét a már többszörösen, legutoljára a **Rinya** mel-
 letti ütközetben is kitünt *Thelekessy Imvré*re bízta. Ez a belé he-
 lyezett bizalmat csakhamar kiérdemelte. A **Puchaim** futása után
 neki bátorodott fölkelőktől elfoglalta előbb **Pálócz** várát, azután **Pálócz.**
 pedig **Perényi Gábor** hadát **Varannónál** szétvervén, a **Felvidék** **Varannó.**
 biztosságát helyreállítá.

Hadi események az 1562-ik évi békekötésig. 1557—1562.

A folyamatban levő békealkudozások a nagy háborút ugyan kizár-
 ták, de azért a küzdelmek úgy a törökkel, mint **Izabella** párthivei-
 vel tovább folytak.

Első alkalmat erre **Ali** boszniai pasa szolgáltattott, a ki a **Zrínyi**
Miklós 1557-ben történt leköszönése folytán kormányzó nélkül
 levő **Horvátországban** óhajtott dűlni és foglalni. Ezt **Kosztajnicza,**
 korábban a **Zrínyiek** tulajdonát képező, de most **Ferdinánd** birto- **Kosztaj-**
 kában levő s **Lusthaler Simon** parancsnoksága alatt álló erős vár **nicza.**
 megvételeivel vezette be, melyet a német parancsnok, **Ali** pasával
 áruló módon egyetértve, egy napon menyegzőre menés ürügye
 alatt a csapatokkal együtt elhagyott, mire az erről értesi-
 tett pasa az üresen hagyott várát elfoglalta, a környéket pedig,
Kosztajniczára támaszkodva, földülta.

Ali utódja, **Ferhád** pasa, a dűlást még tovább folytatandó,
 5000 főnyi sereggel a **Kulpán** is átkelt és egész **Zágrábig** portyá-
 zott. De ekkor az új bán, **Erdödy Péter**, kiküldé ellene **Lenkowi-**
csot, a végbeli német nehéz lovasság kapitányát és **Alapy János**
 híres huszárkapitányt, a kik az ütközben talált **Kerecsenyi** test-
 vérekkel egyesülve, összesen mintegy 1000 lovassal s néhány száz **Szt. Ilona.**
 gyalogossal **Ferhád** pasát **Szt. Ilonánál** (**Zágrábtól** nyugatra) meg-
 rohanták, seregének nagyobb részét levágták, a többbit pedig a **Szá-**
 ván át visszaűzték; maga **Ferhád** is megsebesülvén, csak nehezen
 menekült.

Ugyancsak az 1557-ik év május 1-én **Hamza** esztergomi
 bég, ki három év előtt árulás segítségével **Füleket** megvette, éjjeli
 rajtaütéssel elfoglalta **Tatát**, melynek várnagya **Eszéký János** a **Tata.**

1557—1562. várból távol volt, az őrség pedig Hamza kémei által lerészegített. Eszéky később Miksa parancsára hanyagsága miatt kivégeztetett.

Északon a felsőmagyarországi főkapitánynya kinevezett *Thelekessy Imre* ellenben jól elősegítette Ferdinánd ügyeit. Izabella hívei közül Bornemissza Benedek és Hagymássy Kristóf

Munkács. **Munkács** alatt táborba szállottak, hogy a leszüretelt bort elszállítsák, tovább Ungvár és Szerednye ellen szándékozván. Thelekessy összeszedte csekély hadi népét és segítve Székely Antal ungvári kapitány által, a pártosokat meglepte. De azok gyorsan szétfutottak, menekülve Husztra, Munkács várába és Kovászóra. Munkácsot csekély erejével meg nem támadhatván, Thelekessy hadát

Kovászó. **Kovászóra** vezette, azt néhány ágyúlövés után elfoglalván N.-Szöllös. **N.-Szöllös** alá szállott, melynek kastélyában tartózkodott Perényi Ferencz, nejével és gyermekeivel. Thelekessy a várat október

15-ike táján rohammal bevette, Perényit és családját foglyul Sáros várába küldte, 40,000 aranyat érő kincsein pedig a had megosztozott. Néhány napi ostrom után elfoglalta ezután Thelekessy

Lelesz. **Lelesz** várát, mire ismét Szöllös alá sietett, hol az őrséggel visszahagyott Székely Antalt Bebek Ferencz és Balassa Menyhért ostromolták. Megtudván azonban, hogy Bebekék magukat ott jól körülzáncolták s vele nyílt mezőn verekedni nem akarnak, az ellenség földjére csapott át, ostrom alá fogván **Szatmárt**, mire Bebek és Balassa Szöllöst az ostrom alól egyezményenyl föloldották.

Míg Thelekessy a Felső-Tisza vidékén harczolt, Derzssffy István kassai kapitány éjjeli rajtaütéssel megrohanta **Tokajt**; a városba behatolt, de Némethy a belső vár előtt a harczot fölvette s a támadókat a várból végre is kiszorította; Derzssffy mindazonáltal bő zsákmánynyal tért Kassára vissza.

1558 február havában Izabella vezérei Somlay Báthory István és Némethy Ferencz tokaji kapitány ostrom alá fogták **Kis-Várdát**. De Thelekessy azt megtudván, gyorsan a vár alatt termett, a Tiszán titkon átkelt s az ostromlókon rajtaütvén, azok hadát szétszórta, majd megrohánván az erdélyiek által épített **Olcsva** erődöt, ezt bevette, ott levő ágyúikat elfoglalta és Kassára küldte.

Néhány havi szünet után Thelekessy Némethy Ferencznek Zétény. **Zétény** várát szállta meg, melynek őrsége már a fölállított, de

meg sem töltött ágyúktól olyannyira megrémült, hogy a várát 1557—1562. Barkó, Kövesd. föladta; ezután bevette Kendy Ferencz várát Barkót és Kövesdet, mire Szerencs ellen indult. Ámde Némethy török segílyt kért s midőn Thelekessy Szerencs felé ment, a törökök már Szikszót dúlták és égették. Bár a török had Velicsány füleki bég vezérlete alatt 5000 főből állott, míg Thelekessy alig 2000 ember fölött rendelkezett, a törököt 1558 október 13-án a kazai sikon a Sajó mellett Kazai elszántan megtámadja és véres küzdelem után megveri. Velicsány bég alig 400 emberrel menekült, agái mind elestek és Thelekessy 13 zászlót küldött Ferdinánd királyhoz Bécsbe.

Az év végén Thelekessy még egyszer táborba szállott, a Balassa Menyhért által ostromolt Kis-Várda fölmentésére. Thelekessy Kis-Várda. Balassa hadát bekerítvén, ez utóbb hosszas habozás után a vár alól elvonult, mire Thelekessy Kis-Várda őrségét megerősítve, a Tiszán át visszatért.

Thelekessy halála után 1560-ban Pethő János és Bebek György Tokajt akarták visszafoglalni, de midőn előbb Szerencset Szerencs. fognák ostrom alá, Némethy Ferencz tokaji kapitány által éjjeli rajtaütéssel megtámadtattak és szétverettek. A Dunántúl Nádasdy Tamás nádor visszafoglalta a csel által török kézbe jutott Hegyesd Hegyesd. balatonmelléki várát.

Izabella királyné még 1559 szeptember 20-án elhalván, az általa megindított alkudozások fonalát fia, János Zsigmond fejedelem vette föl, de siker nélkül. Ferdinánd János Zsigmondnak sem a királyi czímet megadni, sem birtokának határait kiterjeszteni nem akarta, a midőn pedig Balassa Menyhértnek Ferdinándhoz való átpártolása folytán a Balassa kezén levő Szatmár, Nagy Bánya, Tasnád és Munkács is Ferdinánd hatalmába kerülének, ez a felek közt előbb feszültséget, majd új háborút támasztott.

Nem tárgyaljuk Basilicus Heraclides Jakab görög kalandor Moldva vajdasága elnyerése érdekében magyar segítséggel vívott küzdelmeit s csak röviden említjük, hogy Heraclides Jakab Ferdinánd király engedélyével és Zay Ferencz kassai főkapitány segítségével Laszki Albert pénzén 1700 főre menő magyar dandárt toborozott, mely had Székely Antal, a szőlősi hős, vezérlete alatt indult Moldvába, s ott oly szerencsével harezolt, hogy az 1561-ik évi november 10-én a Szucsava melletti ütközetben megvert Sán- Szucsava.

1557—1562. dor moldvai vajda országából kiűzetett és helyét valóban Heraclides Jakab foglalta el, a ki azután a vajdai székben a török által is megerősített.

Olcsva.
Kovácszó.
Báthor.

Diód.
Léta.
Hadad.

Hadad.

A háború Ferdinánd és János Zsigmond közt az 1562-ik év első napjaiban azzal kezdődött, hogy *Zay Ferencz* kassai főkapitány és *Balassa Menyhért* az erdélyiek készülődéseiről hallván, Olcsva várát, később pedig Kovászót és Báthort megvették, mire János Zsigmond vezérei, somlyai *Báthory István* és *Némethy Ferencz* 8000 főnyi hadat gyűjtve elfoglalták Balassa erdélyi várai közül Diódot és Létát és Sulyok György várát Hadadot. Ámde Zay és Balassa serege ez alatt 5000 főre fölszaporodván, az alig megvett Hadadhoz szállott. Mihelyt a Ferdinándpártiak megérkeztek, a heves és türelmetlen Némethy 1562 márczius 4-én saját hadával Báthory óhajtása ellenére előre rontott, hogy a Ferdinándpártiakat a hadadi síkon megtámadja, mely mozdulatot Báthory is kénytelen volt követni. De Balassa megelőzte Némethyt a támadásban és annak számosabb, de kevésbé gyakorlott hadát szétverte; az általános visszavonulást Báthory sem volt képes föltartóztatni, de azért az üldözésnek Keresztury Kristóffal gátat vetett. A győzők visszafoglalták most Hadadot, a 4000 zász, székely és oláh foglyot pedig elbocsáták. A zsákmány 24 ágyú, számos zászló és tömérdek málha volt.

János Zsigmondot a hadadi vereség annyira elrémité, hogy már Lengyelországba készült; de Zay és Balassa nem jöttek Erdélybe, hanem zsákmányukkal Szatmárba vonultak.

Kévéssel ezután 1562 május 1-én kitört a székely lázadás, melynek oka a székelyek jogtalan megadóztatása és kiváltságaik megszorítása, intézői Majláth Gábor fogarasi kapitány, a török fogságba jutott István vajda fia, Székely Antal a moldvai vezér, Lázár István, Kornis Mihály stb. valának. Majd 40,000 székely gyűlt össze a Nyárad mellett a vajjai réten, kiknek egy része azután Nagy György vezérlete alatt Ebesfalva felé indulván, Holdvilágnál ütött tábort. János Zsigmond a székely lázadást fegyveres erővel elfojtandó, *Ralák Lászlót* és *Pekry Gábort* 2000 lovassal és nagyszámú gyalogossal a vajjai réten (Kis-Görgény-nél) táborozó székelyek ellen küldvén, azok egyesülve a köpönyeget fordított Majláthtal, a székely tábor meglettek és szétverték.

Vajjai rét.
(Kis-
Görgény.)

Ennek hírére a Holdvilágnál táborozó székely sereg kegyelmet kért, mit meg is nyert, de vezérei, Nagy György és Gyepes Ambrus karóba húztak. A székelyek megfékezésére ezután két erőd építettett, melyek egyike «*Székely támad*», másika «*Székely bánja*» várának neveztetett.

János Zsigmondnak e közben más oldalról is segítsége jött; a hadadi vereség után a budai és temesvári pasáktól támogatást kérvén, *Ibrahim* budai pasa ezzel nem is késett és a szandsákok csapatait a Rákoson összevonván, Szatmár ellen indult; útközben csatlakozott hozzá *Malkócs* temesvári pasa hadteste, minek következtében a török sereg 20,000 főre emelkedvén, ostrom alá fogta **Szatmárt**. Zay és Balassa, bár ostromra készülve nem levén, sokban szűkölködtek, el voltak határozva Szatmárt védeni. A törökök csakhamar fölgyújták Németit és a tűz a vihar által terjedvén, Szatmár is egészen leégett. Egy török csapat ezalatt megtámadta, **Rozsály** várát, de az egri őrség idejött vitézei által visszaveretett. Zay már aggódott Szatmár sorsán és az Ecsednél sereget gyűjtő Székely által ígért erősítés és lőszer átvételére kitört; ámde ez alatt a törökök rohamot intéztek Szatmárra, mit azonban a betegsége daczára lóra kapott Dobó Domonkos és a gyorsan visszatérő Forgách Simon szerencsésen visszavertek.

Szatmár.

Rozsály.

Szécsény.

Míg a török Szatmárt vívta, *Balassa János*, Menyhért testvére, Zólyom és a bányavárosok kapitánya, hogy a törököt Szatmár alól elvonja, **Szécsény** várát határozá el megtámadni, melynek parancsnoka, Jahjaoglu Mohammed bég, az őrség legnagyobb részével szintén Szatmárnál volt s a várat csekély őrséggel Sasvár aga védelmezte. Balassa mintegy 4000 gyalogossal, 1000 lovassal és két nagy ágyúval rendelkezett, de útban volt Bebek 1000 lovassal és 2 nagy ágyúval. A füleki *Hasszán* bég Szécsény veszedelmét hallva, 800 lovassal oda sietett, és Balassa harcban gyakorlatlan gyalogságát meglepően és oly sikeresen támadta meg, hogy az csakhamar szétfutott. Ekkor Balassa lovasságát sem volt képes visszatartani s a füleki bég Balassa hadán győzelmet aratott; számos jeles vitéz esett fogságba, a csatatéren pedig 560 hulla maradt.

Hasszán bég kevéssel ezután Bebek Györgyöt és Mágócsy Gáspárt Balog mellett törbe csalván, elfogta.

Balog.

1557—1562.

Ibrahim különben seregét élelmezni nem bírván s tartva Székely ecsedi hadának támadásától is, Szatmár ostromával csakhamar föllhagyott s Budára visszatért, mire a Szatmárban levő hadak is széteszoltak.

Monoszló.

A szécsényi vereségért némi kárpótlást nyújtott *Zrínyi Miklós*, Szigetvár parancsnoka, a ki sógorával, Tahy Ferenczezel Jahjaoglu Arszlán pozsegai szandsákbéget Monoszló mellett megverte.

Mindezen küzdelmeknek véget vetett a Ferdinánd által végre, tiz évi utánjárás és követségek után valahára kieszközölt béke, mely nyolcz évre azon föltétel alatt kötött, hogy Ferdinánd Szulejmánnak a Magyarországból általa birt részért 30,000 forint adót fizet, János Zsigmond jogát Erdélyre elismeri, a tiszántúli részek bírására nézve pedig vele külön egyezkedjék.

A következő évben az öregedő és beteg Ferdinánd fia, **Miksa**, királylá választatott és szeptember 8-án nejével, Máriával együtt megkoronáztatott; az 1564-ik év július 25-én Ferdinánd küzdelemteljes élete is véget ért.

Az erdélyi és török háborúk Szulejmán haláláig.

1564.

János Zsigmond hadjárata Miksa ellen 1564-ben.

János Zsigmond még 1563-ban kísérletet tett, hogy Ferdinánddal méltányos békét kössön, de miután az követeléseit visszautasította, a béke meghiúsult. Ennek daczára az ellenségeskedések szüneteltek s talán a fegyverek hosszabb időre nyugosznak, ha a nyughatatlan és garázdá Balassa Menyhért a háboru lángját újból föl nem szítja. Az ősz beálltával ugyanis Balassa Szatmár egész őrségével fölkerekedett, hogy Tokajon a szüretet lefoglalja.

Szatmár.

Nagy-Bánya.

Mihelyt erről Báthory István, János Zsigmond nagyváradi kapitánya, értesült, visszatorként Szatmárra ütött, a várost a várral együtt elfoglalta s Balassa nejét és gyermekeit elfogván, kincseit is lefoglalta s azokat a fejedelemhez küldé. Ezután Báthory Nagy-Bányára ment és csekély ellenállás után ezt is elfoglalta.

Ez idő alatt János Zsigmond fölkészíté hadait, melyek száma

12,000 főre ment és Báthoryval egyesülvén, a rossz utak daczára 1564. előnyomult és **Hadadot**, melynek falai alatt az erdélyi sereg két Hadad. év előtt kudarcot vallott, rohammal bevette; az őrséget azonban szabadon bocsátá, sőt a derék parancsnokot, Szecsödi Mátét, ki a roham alatt megsebesült, saját orvosával gyógyította s fölepülvén, ajándékokkal bocsátá el. A fejedelem megvette ezután Bódi Mihály **Atya** nevű várát és ostrom alá fogta **Nyir-Báthort** és Szent-Már- **Nyir-Báthor.** tont, mely szintén rövid idő alatt meghódolt. A szintén ostrom alá vett **Kis-Várda**, melyet Várday István védelmezett, és a Báthoryak **Kis-Várda.** ecsedi ágának családi vára **Ecsed** egyezményt kötöttek, hogy ha **Ecsed.** két hó alatt föl nem mentetnek, meghódolnak; **Kovácszó** föltétle- **Kovácszó.** nül megadta magát. János Zsigmond még Kassa felé szándékozott a hadműveleteket folytatni, de az eszések folytán járhatatlan utak miatt erről lemondott és Kolozsvárra visszatért.

Hadjárat János Zsigmond és a török ellen 1565-ben. Miksa császár és király nem volt hajlandó az erdélyi 1565. fejedelem támadását viszonzás nélkül hagyni, hanem a Spanyolországból behívott **Svendi Lázár** vezérlete alatt még a tél folyamán 7000 főnyi német sereget gyűjtvén, ezzel, továbbá Báthory Endre, Balassa Menyhért és Zay Ferencz magyar hadaival a hadjáratot a kemény tél daczára megkezdette. Február 1-én Svendi serege már **Tokaj** közelébe érkezett és erősbülvén Perényi Gábor **Tokaj.** 1200 főnyi dandárával, Báthory Miklós és más urak csapatával, a várost már másnap rohammal bevette. Február 5-én megrohantatta Svendi a várat is, de a rohamot Némethy Ferencz edzett őrsége visszaverte. Február 9-én azonban Némethy Ferencz elesett, mire az őrség a várat föladta. Tokajból Balassa **Szerencs** ellen **Szerencs.** küldetett, mely négy napi ellenállás után szintén meghódolt.

Báthory István Szatmárnál várta az ellenséget, de azok gyors sikerét megtudván, miután sikmezőn a császáriakkal nem mérkőzhetett, a város gyöngé védőműveit pedig sikerre való kilátással nem védelmezhetette, a várat fölgújtván, Nagyváradra vonult vissza. A császáriak ennél fogva **Szatmárt** majd ellenállás nélkül **Szatmár.** foglalták vissza. Ugyancsak nagyobb nehézség nélkül került birtokukba **Erdőd**, Báthory György vára, továbbá az erdélyi őrség által **Erdőd.** elhagyott **Nagy-Bánya.** **Nagy-Bánya.**

János Zsigmondot e gyors eredmény annyira elbátortala-

1564. nítá, hogy már Nagy-Váradot is féltve, egyrészt sürgősen kérte a porta támogatását, másrészt Báthory Istvánt békekötés végett a császáriak táborába küldé. A béke néhány nap alatt a következő föltételek mellett kötött meg: János Zsigmond Erdélyt örök joggal bírja, de ha örökösök nélkül hal el, Erdély Miksára és utódaira száll; a királyi czimről lemond és elismeri Miksa fenhatóságát; Bihart és Váradot haláláig bírja, Munkácsot, Husztot és Máramarost azonnal átadja. Nőt Miksa rokonai közül nyer; ha országát elveszitené, Oppeln és Ratibor hercezségeket kapja.

Ámde alig ért Báthory e békepontokkal Bécsbe, hol azokat Miksa természetesen kész volt elfogadni, midőn hire jött, hogy a budai és temesvári pasák már megindultak János Zsigmond támogatására, *Hasszán* temesvári pasa elfoglalta Pankotát, *Szokolovics Musztafa* boszniai pasa pedig a 7000 főnyi német sereggel az Unna folyónál álló *Auersperg* szeme láttára rohammal bevette a *Bakics Máté* által véglehelletéig hősiesen védelmezett **Krupa** várát és az egész őrséget a nőekkel és gyermekekkel lemészároltatta; végre pedig Szulejmán tiltakozott a szatmári egyezés ellen. Ekkor János Zsigmond is módosítását kívánta a reá nagyon kedvezőtlen békepontoknak, midőn pedig Miksa e kívánságát visszautasítá, a temesvári pasa seregével együtt ostrom alá fogta **Erdődöt**, ennek elfoglalása után pedig megvette **Nagy-Bányát** és később **Szatmárt**.

Svendi Lázár, a híres, de óvatos hadvezér, bár serege időközben 18,000 főre szaporodott, mindezt, bár a dolgok tőle alig néhány mértföldnyire történtek, a magyarok boszúságára épen oly türelmesen és épen oly tétlenül szemlélte, mint érdemes társa *Auersperg* **Krupa** megvétele, s **Szatmár** alól a temesvári pasa által szorítva előbb csak visszahúzódott, de azután Bécsből nyert utasításra a pasával fegyverszünetet kötve, seregével **Kassára** vonult vissza.

Szokolovics Musztafa, miután *Auersperg* **Krupa** eleste után a vidékről seregével együtt szintén óvatosan visszavonult, megvette még **Novi** várát, s annak őrségét szintén fölkonczolá. De midőn később egy 17,000 főre menő sereggel **Körös** megye dűlására indult, **Körös** közelében **Obress**-nél *Erdődy Péter* bán által megtámadtatott és serege szétveretett.

Obress.

A törökök tavaszi hadjárata 1566-ban; Gyula eleste. 1566. Miután Miksa Szulejmán szultánnak János Zsigmond érdekében nyilvánított kívánságait nem teljesítette, Tokajt és Szerencset, melyeket Svendi elfoglalt, vissza nem adta, sőt az adó beküldésével is késlekedett, a szultán új támadó hadjáratra határozá el magát.

A hadjáratot Pertev pasa második vezír volt Gyula elfoglalásával megkezdendő, míg Szulejmán, később indulván, Eger vagy Szigetvár ellen szándékozott menetelni.

A szultán szándékáról értesülvén, Miksa is egy nagy sereg szervezéséhez látott, melyhez a német birodalom 40,000 gyalogost és 8000 lovast, a pápa 50,000 aranyat, az olasz fejedelmek 5000, az osztrák tartományok 10,000 főt ajánlottak; Magyarországon a főurak különféle helyeken 20,000 fő, Károly főherceg Styriában és Erdődy Péter bán Horvátországban 12,000 fő, Svendi Kasánál szintén 12,000 fő összegyűjtésén fáradoztak, mi egy 100,000 főt meghaladó óriási sereget eredményezett, melylyel valóban lehetett volna a szultán seregével szembeállani.

A míg azonban e hadak gyülekeztek, a török már a harcztot is megkezdte.

Első Jahjaoglu *Arszlán* budai pasa volt, ki 8—9000 főnyi seregével június 6-án **Palota** alá szállott s azt ostromolni kezdé. **Palota.** De Thury György vitézül védelmezte s a török, bár a várat már 10 nap óta lövette, semmikép sem boldogult. Thury Salm győri kapitánynál segédelmet kérve, ez a császár parancsára 14,000 főnyi haddal csakugyanmegindult **Palota** fölmentésére. Ámde *Arszlán* pasa nem várta be a császári hadat, hanem már közeledése hírére **Palota** alól eltakarodott. Salm most Thuryval egyetemben **Veszprém** alá ment s rövid ostrom után megvette. Ugyancsak csekély fáradsággal visszavették július 5-én a császári és magyar hadak, kiknek számát **Batthányi Ferencz** nádor csapata és a dunántúli nemesség is növelte, **Tatát.** Erre a közeli **Gesztes** és **Vitányvár** őrsége megszökött s így azok is megszállattak.

Tata.
Gesztes.
Vitányvár.

Míg ezek a Dunántúl történtek, **Pertev** pasa is közeledett 30,000 főnyi seregével **Gyula** felé, hova július 12-én érkezett. **Gyula.** A várban *Kerecsényi László* alatt 2000 magyar és 600 főnyi német őrség volt. *Kerecsényi*, alvezérei által unszolva a török elő-

1566. haddal ugyan megütközött, de azután a várba vonúlt, mit Pertev pasa rögtön körülsáncolni kezdett. Ámde az esőzések miatt a vár környéke víz alatt volt, mi az ostrom-munkálatokat nagyon megnehezítette.

A törökök azonban roppant fáradtsággal minden nehézséget legyőztek, s a vár falait ágyúikkal szakadatlanul törték. *Julius 17-én* már rohamot is intézett a pasa, a mi azonban 2000 főnyi veszteséggel visszaveretett. De a várbeliek vesztesége is nagy volt, mert Kerecsényi jeles hadnagyai közül Martinicsot, Henneyit, Otrahovicsot és Balázsdyt elveszté, kik nem ugyan a roham alatt estek el, de itt kapott sebeik következtében haltak meg. A második rohamnál a janicsárok már majd bevették a nyitott nagy rést s hogy ez nem történt, csak Géczy János, Földváry és Keledy hősiességének volt köszönhető. De a gyáva Kerecsényi ezen annyira megijedt, hogy Pertev pasától a föladási föltételek megbeszélésére nyolcz napi fegyverszünetet kért. Hiába intette őt Géczy János, hiába somlyai Báthory Kristóf, Kerecsényi a várat *szeptember 1-én* alapos ok nélkül, gyávan föladta. Pertev az egyezményt nem tartotta meg s az órség hasonló körülmények közt, mint Temesvárnál, részint leöletett, részint elfogatott. Kerecsényi Nándorfehérvárra került s ott később megfojtatott.

Jenő.
Világosvár.

Pertev pasa elfoglalta ezután még Jenőt és Világos várat, melyeket órsége rövid ellenállás után elhagyott.

Szulejmán utolsó hadjárata; Szigetvár védelmezése Zrínyi Miklós által 1566-ban. Szulejmán szultán május 1-én (a török írók szerint április 29-én) indult ki Konstantinápolyból és június 26-án érkezett Zimonyba; itt ment végbe két nappal később a találkozás a szultán és János Zsigmond közt, ki Szulejmán üdvözlésére sietett. A szultán biztosította őt védelméről s utasította, hogy a rendelkezésére adott török és tatár sereggel egyetemben Tokajt foglalja vissza.

Zimonyból Szulejmán Eger alá akart menni, de midőn meghallá, hogy a boszniai szandsákbéggé kinevezett Mohammed kilergi pasa Zrínyi Miklós alvezérei által Siklósnál meglepetett s fiával és csapatával együtt megöletett, szándékát megváltoztatva, előbb Zrínyin akart boszút állani s útját Szigetvárnak vevé.

Siklós.

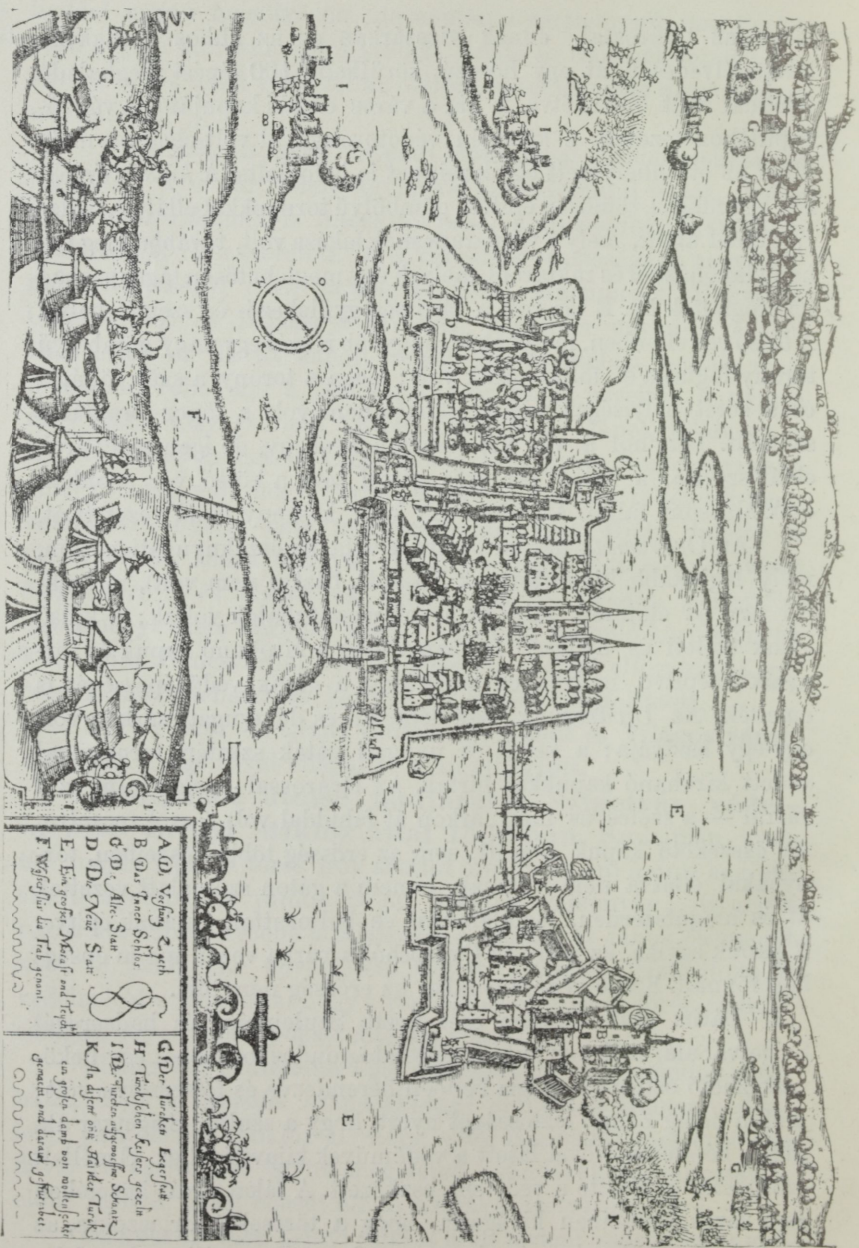
Szigetvár.

Szigetvár vára Zrínyi Miklós által történt védelmezése ide-

jében az Óvárossal, ennek vízesárcán és az ahhoz csatlakozó terepmélyedésen át egy hosszú, körülbelül 100 lépést meghaladó fahíddal volt összekötve. A híd a város északi kapujától a vár főkapujához vezetett, s közepén védőtoronnyal volt elzárva, mely talán az ott elhelyezett egyik zsilipet is befoglalta. A *külső vár* ekkor egy magas, tömören épített, gömbölyű tornyokkal ellátott, téglapépületből állott, mely a várparancsnok lakása volt, továbbá még néhány lakóházból és raktárból, melyek egy meglehetősen tágas szabad tért foglaltak be. E tér volt a várórség gyülekező- és szemle-helye. A *belső vár* ellenben, melynek legnagyobb részét egy nagy gömbölyű torony foglalta el, fölötte szűk volt; maga a torony a szűk följárat és a sötét helyiségek miatt lakható nem volt s löpor-főraktárul szolgált. Ott, hol a vár két részét a keskeny, de igen mély árok elválasztotta, a belső vár erős gáttal bírt, a külső vár azonban csak alacsony fallal. Az árkon egy kicsi, keskeny fahíd vezetett át.

Az *Óvárosnak* három bástyája vala (az északnyugati sarkon, mely leginkább biztosítottnak látszott, bástya nem volt), melyekről úgy az előtér, mint az árkok pásztázhatók voltak; a külső gátak (keleti és nyugati) falában voltak a kirohanó kapuk és tornyaik beépítve, melyek egyszersmind a gátak védőképességét is emelték. Az *Újvárosnak* csak délkeleti és délnyugati sarkán volt egy-egy bástyája; a keleti és nyugati gátak szintén toronnyal védett kirohanó kapukkal bírtak. Az Óvárossal — úgy mint ez a várral — a széles és mély árkon át fahíddal volt összekapcsolva. Az összekötő kapuk sem itt, sem az erősség többi részeiben, tornyokkal ellátva nem valának, hanem a gáton szög alatt vezettek át és alagútszerűen, téglafalakkal és boltozattal, valának építve. E kapuk egyike, az mely az Óvárosból a várba vezet, ma is épségben fönáll. Külső védőművekkel az erősség nem bírt.

Bárha csak véletlen eset hozta Szulejmánt és hadseregét Szigetvár alá, ez Zrínyi Miklós előrelátó gondoskodásából egy bekövetkezhető ostromra mégis kellően berendezve és fölszerelve volt; midőn pedig Zrínyi biztosságot nyert, hogy a szultán Szigetvár alá indul, kétszeres erővel látott a védőművek kijavításához. E mellett szorgosan gyűjtötte a védelem eszközeit. A fákat a vár közelében és a város kertjeiben kivágatta, hogy a törzseket torlaszokra, az ágakat rözsekötegekre és sánczkosarakra fölhasználja; elrendelte

<p>A D. Völkung Zornh B D. János Sztibor C D. Állás Szt. D D. Vitéz Szt. E. Esz gólyos Dicsőf. and Tr. góly. F. Wáglyfár és Tal. góly.</p>	<p>S</p>
<p>G D. Turcsa Lengyel H. Tarkótlon Kölyök góly I D. Turcsa újgólyos Szt. K. A sziget örs. Munkács Turcs. L. A sziget örs. Munkács Turcs. M. A sziget örs. Munkács Turcs. N. A sziget örs. Munkács Turcs. O. A sziget örs. Munkács Turcs. P. A sziget örs. Munkács Turcs. Q. A sziget örs. Munkács Turcs. R. A sziget örs. Munkács Turcs. S. A sziget örs. Munkács Turcs. T. A sziget örs. Munkács Turcs. U. A sziget örs. Munkács Turcs. V. A sziget örs. Munkács Turcs. W. A sziget örs. Munkács Turcs. X. A sziget örs. Munkács Turcs. Y. A sziget örs. Munkács Turcs. Z. A sziget örs. Munkács Turcs.</p>	<p>G D. Turcsa Lengyel H. Tarkótlon Kölyök góly I D. Turcsa újgólyos Szt. K. A sziget örs. Munkács Turcs. L. A sziget örs. Munkács Turcs. M. A sziget örs. Munkács Turcs. N. A sziget örs. Munkács Turcs. O. A sziget örs. Munkács Turcs. P. A sziget örs. Munkács Turcs. Q. A sziget örs. Munkács Turcs. R. A sziget örs. Munkács Turcs. S. A sziget örs. Munkács Turcs. T. A sziget örs. Munkács Turcs. U. A sziget örs. Munkács Turcs. V. A sziget örs. Munkács Turcs. W. A sziget örs. Munkács Turcs. X. A sziget örs. Munkács Turcs. Y. A sziget örs. Munkács Turcs. Z. A sziget örs. Munkács Turcs.</p>

Szigetvár az 1566-ik évi ostrom idejében.

az ingovány viz alá helyezését, a hidak fölgyűjtásra való előkészítését, a várlövegek beirányzását, lőszerrel való ellátását stb. A vár őrsége ugyan csak 2500 főből állott, de ezek kipróbált, harcban edzett bajnokok valának, készek vele együtt élni és halni. 1566.

A szultán 100,000 főnyi, 300 ágyúval fölszerelt serege 1566 *augusztus 6-án* ért Szigetvár alá és az erősség körül nagy félkörben, a jobb szárnyon a vártól délnyugatra *Ferhád* pasa és az anatóliai hadtest, a bal szárnyon, a vártól északra *Musztafa* pasa és a ruméliai hadtest, a janicsárok a két hadtest közt, erődített táborba szállott. A szultán pompás zöld sátorát a várostól keletre, a mai Sibot majornál ütötték föl, s midőn Szulejmán a táborba érkezett, a földet megreszkettető diszlövésekkel fogadták.

A portugalli származású *Ali* pasa, tüzérségi parancsnok bízott meg a szultán által az ostrom-munkálatok vezetésével. Ali mindenekelőtt a rajtaütést kísérelte meg, olykép, hogy az erősség hozzá férhető részeit még a megszállás napján hirtelen és váratlanul megrohantatta, azt remélvén, hogy ezzel a védőket meglepi s az erősség valamely részébe bejuthat. Az erőfeszítés azonban teljesen kárba vészett; a védők Zrínyi első szavára a gátakon termettek, s a törökök rohamát könnyen visszaverték. A törökök tehát a rendszeres ostromhoz valának kénytelenek folyamodni, melynek első tárgya az aránylag leggyöngébb s legkönnyebben hozzáférhető Újváros volt.

De még az Újváros ellen is nehéz volt az ostrom, mert a fölázott föld lövegsánczok és közeledő árkok készítését meg nem engedte, a szabadon előnyomuló csapatok pedig a magyarok tüzétől nagy veszteségeket szenvedtek. Végre azonban mégis sikerült az Újvárost az ütegekkel megközelíteni; az újvárosi alacsony, gyöngégátak a török nehéz lövegeknek alig számbavehető ellenállást képeztek s azok nagy része csakhamar leromboltatott, miközben a védők is érzékeny veszteségeket szenvedtek. Zrínyi megkísérelte ugyan a török lövegsánczok elrombolását s e czélból több kirohanást intézett, de e kirohanások csak a veszteségeket növelték és czélhoz nem vezettek.

Három nap mulva, *augusztus 9-én*, Szigetvár védő őrsége egyharmadára leolvadt, s Zrínyi, látván, hogy az Újváros tarthatatlan, elhatározá, hogy azt a törökök rohama előtt föladjja, minélfogva

1566. az Újvárost fölgyújtatta s bajnokaival, kiknek száma most már alig volt több mint 7—800, az Ó-városba vonult. Mihelyt a törökök ezt észrevették, az árkot azonnal áthidalták, az Újvárost megszállották s miután a tüzet eloltották, az ágyúk egy részét a romok közt elhelyezvén, nyomban az Óváros lövetéséhez fogtak. A magyarok azonban nemcsak hogy az Óvárost védték vitézül, de sőt *Szecsődi Máté*, a gyalogok vajdája — állítólag egy földalatti folyosón át — hirtelen és nagy merészen az Újvárosban termett, a janicsárok közt roppant vérontást hajtván végre, miután az ágyúk nagyobb részének gyújtólyukát beszögezte, az Óvárba ismét, alig üldözve, visszavonult. Zrínyi Miklós jól tudta, hogy most, midőn a törökök az Óvároshoz oly közel férközhettek s annak gátait, mellvédeit a legkisebb távolságról lövették, e városrész sem lesz képes soká ellenállani s fölvetette a kérdést, nem volna-e czélszerűbb az Óvárost is földadni és az erősebb, sikeresebben védhető vár védelmére szorítkozni? De Szecsődi és vitéz társai kérték, engedje az Óvárost tovább is védelmezni. Zrínyi nem szívesen egyezett ebbe, mert bizonyos volt, hogy az időnyerés a szenvedendő veszteségekkel arányban nem áll, de nem akarván a védő őrség önbizalmát és harczkedvét csökkenteni, kénytelen volt az Óváros további védelmezését megengedni.

A törökök különben nem szorítkoztak csupán az Óváros ostromára, hanem roppant erőfeszítéssel, az anyagot nagy távolságokról összehordva, azon működtek, hogy magát a várat is megközelítsék. Nem kevesebb mint *négy* töltés készült, jelentékeny hosszúságban, a mocsáron át, melyek fatörzsekből, rőzsékből, homokzsákokból stb. hordattak össze. E közben a nehéz ostromlövegek is szakadatlanul működtek s a vár összes épületeit meg rongálták. Különösen sokat szenvedett a belső vár nagy, gömbölyű tornya, mely kitűnő célpontot szolgáltatván, annak felső része csakhamar leomlott.

Az Almás folyót s így a víz alá borítást szabályozó töltés elérése után az ostrom viszonyai még kedvezőbbek lettek, egyrészt az által, hogy a víz a mocsaras területről elvezettetett, s így az Óváros, de különösen a vár, könnyebben volt megközelíthető, másrészt pedig, hogy a töltésen új lövegsáncz emeltetvén, a vár gátjai és falai most még nagyobb eredménynyel voltak löhetőek.

A magyarok csakhamar érezték e töltés elvesztésének hátrányait s a gyalogok vajdái közül *Radován* és *Dando* engedélyt kértek Zrínyitől, hogy a töltés visszafoglalását megkísérthessék. Zrínyi jól tudván, hogy minden ily kirohanás az ellenség töméntelen számánál fogva eredménytelen s csak a védők amúgy is csekély számát apasztja, másrészt pedig a töltést, még ha az vissza is foglaltatnék, megtartani, megvédelmezni nem lehet, a kérelmet megtagadta; hosszas unszolásra azonban végre is engedni volt kénytelen. *Radován* és *Dando* 200 főnyi csapattal kora hajnalban törtek ki, a janicsárokon rajtütöttek, azokból sokat levágtak, több ágyút beszögeztek; de a fölriasztott táborból a segítség gyorsan érkezett, a magyarok körülfogattak és csak nagy ügygyel-bajjal, tetemes veszteséggel menekülhettek vissza a városba. *Radován* és *Dando* elesetek s fejeiket a török póznára tűzette. Ezután Zrínyi több kirohanást meg nem engedett.

Miután a közeledő töltések egyikének faanyagát a védők fölgújították, a törökök most tömérdek követ, homok- és gyapjúzsákokot stb. hordtak a töltésekre s ezekkel hosszabbították azokat meg; midőn pedig azok egyike a vár falai alá ért, kísérletet tettek a várnak rajtaütés általi elfoglalására, mi ha sikerül, az Óváros sem lesz tovább védhető. A kísérlet azonban meghiúsult és a törökök nagy veszteséggel verettek vissza.

Tíz napi szakadatlan ágyúzás és munka után az Óváros oly állapotba jutott, hogy az többé védhető nem volt. A töltések az árkokig jutottak, azok egyrésze betöltve volt, a gátakon pedig óriási, többé el nem torlaszolható rések tátongtak. Zrínyi tehát elhatározá a visszavonulást a várba. De bár ez a legnagyobb elővigyázattal történt, a törökök oly gyorsan nyomultak be az Óvárosba, hogy még a vár bejáratának egy részét is elállván, az őrség egy része kint rekedt. Heves küzdelem után még néhány, köztük a súlyosan megsebesült Szecsődi is, bejutott, a többi ott hullott el a bejáratnál. Szigetvár védelmére Zrínyi Miklós most már csak 600 bajnokkal rendelkezett.

Szulejmán szultánt a vár hosszú ellenállása, még inkább pedig a nagy veszteség, melybe az ostrom került, nagyon elkedvetlenítette, s betegségében talán már végét is érezvén közeledni, Ali pasát újabb és hathatósabb kísérletekre ösztönözte. Zrínyinek pe-

1566. dig a vár föladása esetére fényes ajánlatokat tétetett, majd pedig fejére 1000 arany jutalmat tűzött ki. De Zrínyi az ajánlatokat elutasítá, áruló nem találkozott, Ali pasa pedig már a következő napon az ostromnál elesett.

Az ostrom vezetését most *Szeifeddin* pasa vette át s a vár falait aknákkal támadta meg; de ezek idejekorán észrevétetvén, e kísérletek is meghiúsultak. Nem arattak nagyobb sikert a rohamok sem, bár augusztus 26-ától szeptember 1-éig nem kevesebb mint hét roham intéztetett a vár ellen. A rohamokat Zrínyi, ki szünet nélkül a gátakon állott s vitézeit szóval és példával lelkesítette, s nem egy vakmerő törököt sajátkezüleg szúrt le s vetett le a falakon, mind szerencsésen visszaverte.

A 74 éves szultán bős haraggal fogadta a balsiker híreit s midőn a *szeptember 4-én* végrehajtott főroham is visszaveretett, e fölötti haragjában gutaütést kapott, mely a nagy hóditó életét kioltá. Ismeretes, hogy Szokolovics Mohammed nagyvezir a szultán halálát, mi kétségtelenül nagy lehangoltságot támasztott volna a seregben s talán az ostromot is megszünteti, eltitkolta, sőt a holt szultánt körmenetben trónon ülve körül is hordoztatá, hogy a szultán haláláról szóló híreket megczáfolja.

A vár sorsa azonban már csak hajszálon függött. A lövedékek és aknák számos épületet gyújtottak meg a várban s a tüzet oltani majd lehetetlen volt; e zürzavarban a törökök megmászták a délnyugati bástyát s a vár hős védői a belső várba szorultak. A külső vár, az erősség legfontosabb része, minden készletével és felszerelésével a törökök kezébe jutott. Ugyancsak zsákmányul estek a sebesültek, az asszonyok és gyermekek, kiket a belső várba vinni lehetetlen volt. A törökök a sebesülteket, köztük a vitéz Szeesödi Matét is, kivétel nélkül fölkoncizolták. A törökök most már a külső vár ágyúit is a belső vár ellen fordíták s a két erőd az alig pár lépés széles árok által levén csak elválasztva, a rombolás munkája gyorsan haladt.

Az ostrom 34-dik napján, *1566 szeptember 8-dikán*, a belső vár épületei is lángokban állottak, s a csekély számú védők a terjedő tűz által mindig szűkebb téren összezsufolva, szüntelen löve, végső szükségbe jutottak. A törökök pedig rohamra készültek.

De Zrínyi Miklós ezt nem várta be.

1566.

Minden gyermek tudja Magyarországon, de az egész művelt világ ismeri a fenséges jelenetet, midőn Zrínyi Miklós fényes ünnepi öltözetben, halálra szánt maroknyi csapatával és a király zászlójával, melyet Juranics Miklós vitt mellette, a fölnyitott kapun át a törökre kirohant, hogy a hősiek védelmet dicső halállal koronázza.

A hősök elhullottak, s ezzel Szigetvár védelme véget ért; de még — mintegy a hősök tiszteletére — utolsó pillanatban fölrobbant a kerek torony löportára, 3000 török halálát okozván, minden magyar után még 10 pogányt küldve a másvilágra.

Szigetvár ostroma Szulejmán szultánnak 20,000 emberébe került s ezek közt voltak a janicsárok s általában a török sereg legkitünőbbjei. A török megvívta ugyan Szigetet, de ezzel a hadjárat is véget ért, mert a nagyvezír, a szultán halálát gondosan eltitkolván, az erősen megtizedelt és betegségek által is megfogyott sereggel további hadműveletekbe nem bocsátkozhatván, Nándorfehérvárra vonult.

A nagyvezír által Sziget ostroma alatt Székesfehérvárig előretolt 10,000 főnyi csapat a Dunántúlt dúlta, Musztafa pasa elfoglalta az őrsége által gyáván elhagyott Babocsát, Csurgót s más kisebb erődöket; október végével pedig ezek is a sereg után Nándorfehérvárra vonultak.

Babocsa.
Csurgó.

Hát a 100,000 főt meghaladó császári sereg, melyet maga a császár személyesen vezetett, ez idő alatt mit tett?

Ott állott tétlenül Győrnél és Komáromnál. Kezdetben még egy ideig tanakodott a fővezérlet, nem volna-e tanácsos Esztergom megtámadása által a törököt Sziget alól elvonni, de később tudós és jeles német vezérek tanácsára, elhatároztatott, hogy a sereg erődített táborában várja be a jó alkalmat, mely a működésre kínálkoznék. Más szóval és helyesebben: ott állott és őrizte Bécsét és Németország bejáratát, ha Szulejmánnak netán kedve támadna Bécs felé menni. Hogy Gyula és Szigetvár, Magyarország két erős végvára, elesett, hogy Magyarország testéből ismét egy nagy darab kiszakított és a hódoltság területéhez csatoltatott, hogy Szokolovics Mohammed nagyvezír 80,000, a tatárok pedig

1566. 40,000 magyar foglyot hurezoltak el az országból, mit érdeklí ez a császárt, Bécsét, Németországot és a német vezéreket?

De végre mégis elérkezett a működésre a jó alkalom, melyre várt! Midőn t. i. biztos hírek érkeztek, hogy Szulejmán szultán meghalt s hogy a török seregek mind kitakarodtak az országból, ekkor több mint négy hónapi hősies várakozás után — *nagy diallallal szétoszlott.*

E nyomorúságos állapotok közt nagy szerencse volt Magyarországra, hogy **Szulejmán** szultán az utolsó volt a hódító nagy szultánok közt s hogy utódai, már Szelimtől kezdve, e nagy uralkodót sem erély, sem hatalom, sem harczkedv tekintetében meg sem közelítették. Szulejmán alatt érte el a hódító török birodalom hatalma tetőpontját s hogy Magyarország mégis még további másfél századig török iga alatt görnyedt, ennek oka nem a török hatalmassága volt, hanem az, hogy a nemzet és idegen kormánya állandó meghasonlásban éltek s így nemcsak hogy a törököt az országból egyesült erővel ki nem űzhették, de sőt a nemzet egy része maga volt kénytelen a törököt a jogfosztó, a nemzet létalapjait megsemmisítéssel fenyegető idegen kormány ellen segítségül hívni, mi a török uralmát saját erejénél és hatalmánál sokkal jobban biztosította.